

Om undersøgelsen og tolkningen af vore runeindesmaerker

Ludvig Frands Adalbert
Wimmer, Københavns universitet

INDBYDELSESSKRIFT

TIL

KJØBENHAVNS UNIVERSITETS AARSFEST

I ANLEDNING AF

HANS MAJESTÆT KONGENS FØDSELSDAG

DEN 8DE APRIL 1895.

HERI:

OM UNDERSØGELSEN OG TOLKNINGEN

AF

VORE RUNEMINDESMÆRKER.

AF

LUDV. F. A. WIMMER,
UNIVERSITETETS REKTOR.

121750

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1895.

OM UNDERSØGELSEN OG TOLKNINGEN

AF

VORE RUNEMINDESMÆRKER.

AF

LUDV. F. A. WIMMER.

Det var, efter hvad Brøndsted har fortalt, en aften i året 1809, da en kreds af videnskabsmænd, særlig oldforskere, var samlede hos den franske arkæolog Millin i Paris, at talen blandt andet også faldt på den berømte marmorløve i Venedig (tidligere i Piræus) og dens formodede runeindskrift. Man var uenig om, hvorvidt denne indskrift virkelig indeholdt runer eller andre tegn. En af de tilstedeværende, der stak besynderligt af mellem alle de øvrige lærde herrer, men som for resten var den eneste, der virkelig forstod sig på runer, nemlig den bekendte vandrende antikvar M. F. Arendt, indså, at dette spørgsmål ikke kunde afgøres af den lærde forsamling i Paris; han tog derfor sin hat og begav sig øjeblikkelig på vejen fra Paris til Venedig, hvor han undersøgte løven så nøjagtig som muligt. Efter at have gjort den lange vandring frem og tilbage indfandt han sig atter på den sædvanlige aften, da Millin plejede at samle sine studiefæller om sig, hos denne i den samme kreds af videnskabsmænd, med hvilke han forrige gang havde været sammen, og sagde, idet han trådte ind ad døren og optog tråden i den afbrudte samtale: »Jo, det er ganske rigtig nordiske runer; men de er så udslidte, at ingen vil være i stand til at læse dem«¹. Ofte har jeg under min tidligste beskæftigelse med vore runeindskrifter tænkt på Arendt og ønsket, at jeg ligesom han kunde tage min hat og vandre hen for selv at betragte det mindesmærke, om hvis læsning jeg nærrede en eller anden tvivl.

¹ C. C. Rafn, *Antiquités de l'Orient*, Copenh. 1856, s. 96.

Af sørgelig erfaring vidste jeg nemlig, hvor lidt man kunde bygge på det materiale, der forelå i form af afskrifter eller afbildninger af vore runeindskrifter. Da jeg derfor i sin tid efter opfordring af det kgl. nordiske oldskriftselskabs bestyrelse påtog mig at forberede et værk over de danske runemindesmærker, var det mig straks klart, at jeg dertil måtte knytte én ufravigelig betingelse, nemlig at det blev mig muligt personlig at undersøge alle disse mindesmærker. Der var den gang flere, som anså denne fordring for højst overdreven og urimelig, idet de gik ud fra, at der allerede for mange mindesmærkers vedkommende var tilvejebragt et så fortrinligt materiale, at arbejdet ikke behøvede at gøres på ny, men at det vilde være tilstrækkeligt, når jeg undersøgte de mindesmærker, som ikke tidligere var undersøgte eller afbildede.

At man kunde betragte sagen således, var dog kun grundet på ubekendtskab til det formodede fortræffelige materiale og til måden, hvorpå det var skaffet til veje. Kun rent undtagelsesvis hidrørte det nemlig fra runologer eller fra folk, der var velbevandrede i det gamle sprog, og selv disse afskrifter vil som oftest vise sig meget mangelfulde, da der til nøjagtig at gengive en utydelig, af tiden og anden overlast medtaget indskrift ligesom til læsningen af gamle afblegede håndskrifter kræves et ved lang tids øvelse skærpet blik, som de allerfærreste sprogforskere har lejlighed til at erhverve. For en meget stor del bestod materialet imidlertid af indberetninger fra folk (præster, skolelærere o. s. v.), som ikke havde det ringeste eller kun et højst mangelfuldt kendskab til runerne og deres sprog; men at slige indberetninger i vore dage gennemgående skulde vise sig bedre end på Ole Worms tid, var der jo ikke den mindste grund til at antage.

Hvad man nærmest havde for øje, var dog et ikke ringe antal for en del meget smukke, kunstnerisk udførte tegninger, som efterhånden var samlede i det til vort nationalmuseum hørende antikvarisk-topografiske arkiv, og som til forskellig tid og ved forskellige lejligheder var udførte af mænd med til dels

stor øvelse i den art arbejder. Disse kunstnere kendte ganske vist runerne; men de forskellige betydninger, som det enkelte tegn kunde have, med andre ord det sprog, hvori indskrifterne var affattede, var dem i virkeligheden fuldstændig ubekendt; og den kundskab, de havde til de almindelige formler i indskrifterne og til de hyppigst forekommende ord, var snarere til skade end til gavn for en nøjagtig gengivelse, da de let fristedes til at anvende de mangelfulde kundskaber på urette sted. En nødvendig betingelse for med tryghed at kunne benytte en sådan tegning er naturligvis, at den er gennemgået efter originalen selv af en øvet runolog; men vore runologer havde des værre hidtil i reglen haft for skik at sidde hjemme i deres stue og beskrive og tolke — ikke mindesmærkerne selv, men de tegninger, som kunstnerne på egen hånd havde udført til dem. At en sådan tegning, hvad jeg virkelig har hørt store videnskabsmænd i deres eget fag påstå, — netop på grund af den fordomsfrihed, hvormed den var udført af den ulærde og derfor ikke i teorier hildede kunstner, skulde være pålideligere end en gengivelse af den videnskabsmand, som forbandt øvelse i at læse monumenterne selv med indsigt i deres skrift og sprog, hører nemlig til de påstande, der for længst er gendrevne af alle sagkyndige. At folk, der besidder en lille, men i virkeligheden højst mangelfuld indsigt i det gamle sprog, er de allerstørste theoretikere, der let forledes til at lave indskrifterne om efter deres egne urigtige forestillinger om, hvad de kan indeholde, kunde jeg godtgøre ved talrige eksempler fra de ældste til de nyeste tider.

Som følge af måden, hvorpå det materiale, med hvilket man i reglen har arbejdet, er tilvejebragt, er resultaterne blevne så sørgelige; derfor har det ene kostbare runologiske arbejde efter det andet stadig måttet gøres om igen, helst, hvis det havde været muligt, lige straks efter dets fremkomst. Med disse erfaringer for øje måtte jeg sige til mig selv: *vestigia terrent*. Som den første betingelse for at påtage mig udgivelsen af vore runemindesmærker stillede jeg derfor straks den før omtalte

fordring, som jeg fastholdt trods alle indvendinger, hvad jeg nu kun kan glæde mig over. Ti at det ældre materiale var upålideligt, vidste jeg vel; men at det var så mangelfuldt og — hvad der var endnu værre — i mange tilfælde vildledende, som det fremgik af mine undersøgelser, og hvorpå jeg senere skal anføre forskellige eksempler, havde jeg rigtignok ikke anet.

Idealet havde måske været, at den mand, der påtog sig at udgive runemonumenterne, havde magtet både den kunstneriske og den videnskabelige opgave. Der lader sig dog også herimod gøre vægtige indvendinger, da det vel næppe vilde være muligt at finde nogen, som på én gang var fuldenkt kunstner og videnskabsmand, og den ene side af opgaven vilde således let komme til at træde i skygge for den anden. Jeg kom i al fald ikke i en sådan fristelse, da jeg ikke var i stand til at udføre en kunstnerisk tegning, men i det højeste kunde have givet et omrids af en runesten med en nogenlunde korrekt fremstilling af indskriften, hvad der dog på grund af målinger o. s. v. vilde have kostet en uforholdsmæssig tid og desuden let vilde have afledet opmærksomheden fra det, der dog for mig måtte være hovedsagen, en nøjagtig undersøgelse af alle enkeltheder, særlig alle vanskelige steder. Til tegningernes udførelse måtte jeg altså benytte en kunstner, og jeg var så heldig dertil at kunne vælge en mand, som allerede tidligere havde erhvervet en stor øvelse netop i gengivelsen af runemindesmærker, nemlig professor Magnus Petersen, om hvem jeg af egen erfaring vidste, at han ikke blot havde en sjælden ævne til at gengive mindesmærkets hele karakter med troskab, men også, at han arbejdede med ualmindelig hurtighed, hvad der selvfølgelig var af stor betydning, hvor så meget skulde udrettes i forholdsvis kort tid.

Kunde det ældre materiale således efter min overbevisning ikke benyttes som grundlag for et pålideligt værk om vore runemindesmærker, ydede det dog en i og for sig meget væsentlig hjælp, idet det sammen med en mængde private oplysninger, som jeg efterhånden havde skaffet mig, gav en pålidelig oversigt over alle de indskrifter, der endnu var eller tidligere havde

været kendte, og således satte mig i stand til før rejserne at udkaste en nøjagtig plan for disse.

Da hele materialet til mit runeværk efter afslutningen af undersøgelsesrejserne i sommeren 1894 nu er skaffet til veje, og dets udgivelse så vidt fremmet, at dets første afdeling, der omfatter de historiske runemindesmærker, vil kunne udsendes i disse dage, anser jeg det for hensigtsmæssigt samtidig at give en udsigt dels over de tidligere undersøgelser og tolkninger af vore runemindesmærker, dels over mine egne rejser og den undersøgelsesmethode, jeg har anvendt. Til slutning vil jeg søge at fremstille hovedresultaterne af mine undersøgelser, for så vidt de kan samles under almindeligere synspunkter og anskueliggøres gennem enkelte karakteristiske eksempler.

Gennem hele middelalderen hører vi så godt som intet om vore runemindesmærker. Ti vel nævner Saxo i sin fortale mellem kilderne til oldhistorien også »runeindskrifter på stene og klipper«¹; men i værket selv anfører han kun to sådanne mindesmærker, nemlig i 9. bog den stenkolos, som Regner lodbrog lod oprejse til minde om sin sejr, da han havde fældet Bjarmernes konge og jaget Finnernes på flugt², og i 7. bog den klippe i Bleking, hvorpå Harald hildetand lod sin faders bedrifter indhugge³.

Medens Saxo sikkert har kendt lige så lidt til det af Regner lodbrog rejste stenmonument som vi andre, giver han i sin fortale følgende nærmere beskrivelse af den blekingske klippe: »I Bleking ses en klippe, der tjæner til vej for rejsende, med underlige bogstavtegn. Ti fra havet på sydsiden til Værends ørkener løber en klippesti, der indesluttet af to linjer, som strækker sig i en betydelig længde, men kun er adskilte ved et lille mellemrum. I fladen mellem linjerne ses overalt

¹ Nec ignotum volo, Danorum antiquiores conspicuis fortitudinis operibus editis . . . . non solum rerum a se magnifice gestarum titulos exquisito contextus genere veluti poetico quodam opere perstrinxisse, verum etiam *majorum acta*, patrii sermonis carminibus vulgata, *lingvæ suæ literis* [o: runer] *saxis ac rupibus insculpenda curasse* (præfat., s. 6 f.).

² Ubi Bjarmorum rege interfecto, Finnorum vero fugato Regnerus saxis rerum gestarum apices præ se ferentibus iisdemque superne locatis æternum victoriæ suæ monumentum affixit (lib. IX, s. 454).

³ Idem in monumentum patris ejus res gestas apud Blekingiam rupi, cujus memini [nemlig på det herefter anførte sted i fortalen], per artifices mandare curæ habuit (lib. VII, s. 361).

indhuggede tegn, der åbenbart er bestemte til at læses. Skönt beliggenheden er så ujævn, at stien snart gennemskærer klippernes toppe, snart løber forbi dybe dale, følger man dog overalt tydelig bogstavernes spor i samme retning«. Til denne beskrivelse af klippen følger Saxo den interessante meddelelse, at kong Valdemar den store, som ønskede at erfare indskriftens betydning, udsendte folk, der omhyggelig skulde undersøge og afbilde tegnene. »De kunde dog ikke få nogen mening ud deraf, fordi ridserne dels var fyldte med smuds og dels udslidte af fodtrin«¹.

I Saxos beskrivelse genkender vi tydelig den berømte blekingske klippe, som af indbyggerne selv kaldes Runamo, et navn, der første gang forekommer hos Ole Worm (Mon. Dan. s. 221), men sikkert er meget ældre; dog fremgår det lige så sikkert af beskrivelsen hos Saxo, at han ikke har kendt klippen af selvsyn. At de runelignende ridser i Runamo ikke, som det må have været den almindelige antagelse på Saxos tid, er indhuggede skrifttegn, men skyldes et naturspil, er nu hævet over enhver tvivl. Når Saxo i fortalen siger, at tegnene allerede i Valdemar den stores tid var så utydelige, at deres betydning ikke kunde udfindes, men alligevel i 7. bog angiver indskriftens indhold i al almindelighed, må denne tilsyneladende modsigelse uden tvivl forklares deraf, at han på det sidste sted støtter sig

¹ Verum apud Blekingiam apta meantibus rupes mirandis literarum notis interstincta conspicitur. Siquidem a meridiano mari in deserta Verendiae petrosa porrigitur semita, quam binæ lineæ exiguo discretæ spatio protractis in longum ductibus amplectuntur; inter quas medio loco planum factis ad legendum figuris undiquesecus exaratum ostenditur. Quod licet adeo situ inæquale existat, ut modo montium alta proscindat, modo vallium ima prætereat, eodem tamen tenore literarum vestigia servare dignoscitur. Quarum significationem Rex Voldemarus, sacri Kanuti fausta proles, admirationis causa cognoscere cupiens misit, qui rupem permeantes patentium illic characterum seriem curiosiori indagazione colligerent ac postmodum virgulis quibusdam sub iisdem formarum apicibus adnotarent. Qui ideo nihil ex eis interpretamenti comprehendere potuerunt, quod ipsa celaturæ concavitas partim cæno interlita, partim commeantium adesa vestigiis, figuratæ protractionis speciem obtrito calle confuderat (præfat., s. 11 ff.).

til et folkesagn, som fra gammel tid har været knyttet til denne klippe og dens formodede indskrift.

Medens de to eneste runemindesmærker, som Saxo omtaler i sit værk, altså i virkeligheden slet ikke har noget med runer at gøre, kender hverken han eller Sven Aggesön det mest storartede af alle danske historiske runemindesmærker, de to af Gorm den gamle og Harald blåtand rejste stene i Jællinge, hvad der kan forekomme os så meget mærkeligere, som de bægge med berømmelse omtaler de to høje, som Harald efter deres mening har rejst over Gorm og Tyre (se mine Danske runemindesmærker I, s. 30 f.).

Hvad vi ved om kendskabet til runemindesmærkerne i middelalderen, indskrænker sig til de anførte meddelelser hos Saxo om indholdet af et par formentlige runeindskrifter. Af Saxos beretninger tør vi dog sikkert drage den slutning, at der allerede på hans tid til mange runestene (virkelige eller indbildte) har knyttet sig sagn om bestemte historiske personer og begivenheder. Denne sagndannelse fortsættes ned igennem tiderne, og det er netop de til enkelte runestene knyttede sagn, der gør, at disse stene bliver genstand for omtale, før end et virkeligt studium af deres indskrifter endnu er begyndt.

Fra Saxos meddelelser om et par (formodede) runeindskrifers indhold og fra Valdemar den stores af Saxo omtalte ældste virkelige undersøgelse af en (formodet) runeindskrift forløb flere hundrede år, før end et runemindesmærke atter bliver genstand for omtale i litteraturen og for videnskabelig undersøgelse og afbildning. Først i sidste halvdel af det 16. årh. vækkes opmærksomheden lidt efter lidt og ligesom tilfældig for enkelte af vore runestene. Det er dog ikke den virkelige indskrift, men det til stenen knyttede sagn, der er grunden til, at en bestemt runesten omtales første gang. Det er den sten, der i Worms tid fandtes på herregården Ulstrups mark (Sønder Vinge sogn, Middelsom herred, Viborg amt), tæt ved landevejen mellem Ulsstrup og Rønge, hvorhen den efter Worms meddelelse var flyttet fra en dal i den nærliggende skov, som kaldtes Gröndal

(Mon. Dan. s. 304, Danske Atlas IV, s. 658 not. d). Herefter har Worm givet den navnet Gröndal-stenen (*Gröndallense*), og under dette navn anføres den i reglen senere; men den findes også opkaldt efter Rønge og Ulstrup, og det sidste navn vil det være rigtigst at fastslå, da vi for at undgå forveksling med den i nyere tid opdagede Vinge-sten ikke vil vælge sognets navn, og da stenen fra gammel tid ikke blot har ligget på Ulstrup mark, men også senere er flyttet til herregården, hvor den er indsat i havegærdet lige ved indgangen fra vejen, der løber langs med jærnbanen, således at indskriftsiden vender ud mod vejen. Til denne sten knytter der sig et gammelt, meget udbredt sagn, der kan tjæne som et slående eksempel på de fantastiske forestillinger, man i ældre tid ofte havde om runeindskrifternes indhold. Ifølge det nævnte sagn skulde indskriften nemlig indeholde en spådom om Danmarks fremtid. Herom meddeler Worm (Mon. Dan. s. 309), at han i slutningen af et håndskrift (hvilket siges ikke) har fundet følgende optegnelse:

»Anno Domini 1503 drog M. Jens Christoffersøn Canich udi Ribe fra Viborg oc til Randers. Da fant hand udi en Dall, som kaldis Gröndal, disse efterskreffne Ord udhuggit i en Steen med kaaber Bogstaffue:

Kircker skulde bliffue til Fangetorn, oc Skalcke skulle trifuis, oc Eldinge fordriffuis, oc Danske Mend wgieffue, oc fange Tydske Sæder, oc Hærremend skulle bliffue Kiøbmend, oc Præster til Bønder oc Bønder til Widunder.

Også Anders Sørensen Vedel synes at antage, at indskriften har haft dette indhold. I en håndskreven notits (vistnok fra år 1588), som allerede Wegener har meddelt efter det Vedelske håndskrift no. 826 fol. i det store kgl. bibliotheks gl. kgl. samling¹, anfører han nemlig, at der på en sten nogle mil fra Viborg læses følgende:

¹ C. F. Wegener, Historiske Efterretninger om Anders Sørensen Vedel (Kbh. 1851), s. 158 not. 19.

Trell skall fange magt
 och edelt bliffue foract;
 Prest skall bliffue wunder
 och Bunder till wunder;
 Dansk skall fange tydskes seed.
 Men wæ dig Danmarck derwid;
 och end staar stenen i grønen dall.

At spådommen i den af Worm og Vedel anførte form også har været kendt af digteren Hans Christensen Sthen(ius), fremgår af v. 2755—66 i hans skuespil »Kortvending« (uden tvivl opført i Helsingør mellem 1565—74), hvor det bl. a. hedder:

Embitzmenttt wiille nu kiøbmendtt bliffue,

— — — — —

Borgere wiille nu bønnen werre,
 Bynder wiille nu thiill schole att lere,
 Clercke wiille oc werre bynder,
 Saa bliffue oc mange tiill wiunder¹.

Allerede i året 1560 havde den danske Vergilius (»Daniae nostræ Maro«), som Worm kalder ham, Er. Mich. Lætus (Rasmus Glad), gjort »stenen i den grønne dal« og den dertil sig knyttende spådom til genstand for digterisk behandling i den femte ecloga (»Myrmix«) af sine Bucolica², og Gröndal-stenen blev således den første runesten, der nævnes i litteraturen. Worm, som aftrykker de hertil sigtende vers af Lætus i Mon. Dan. s. 306—9, gör tillige s. 310 opmærksom på, at et ganske lignende sægn knyttede sig til en stor sten i »grönan dal« i Jämtland³.

¹ Kortvending. Et moralsk-allegorisk Skuespil fra Frederik II's Tid, udg. af Soph. Birket Smith, Kbh. 1866 (Revideret Aftryk af „Danske Samlinger for Historie, Topographi, Personai- og Literaturhistorie“ I), s. 85 med note.

² C. Erasmi Michaelii Læti Bucolica, Witebergæ 1560 8vo, bl. D 8a — E 2b.

³ R. Nyerup, Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider IV (1806), s. 96—100; Svenska Folk-visor från

Som man kan tænke sig, indeholder Ulstrup- (Gröndal-) stenens indskrift i virkeligheden ikke ét ord, der kunde give anledning til disse fantasier. Den på nogle steder (særlig i de to første linjer) overordenlig udslidte og derfor hidtil ikke læste indskrift lyder nemlig i sin helhed således:

þurþr x raisþi
 stain x þansi x ift
 skibara x sina x þuri
 x auk x tufa

o: »Tord rejste denne sten efter sine skippere Tore og Tove«.

Ikke blot den nys nævnte skrevne notits om Gröndalstenen, men også enkelte bemærkninger i hans trykte skrifter viser, at Vedel mere har haft opmærksomheden henvendt på de til runestenene knyttede sagn end på indskrifternes virkelige indhold. I indledningen til visen om »Suend Felding« antager han nemlig, at den meget utydelige runesten i Sjælle (Framlev herred, Århus amt) har været en ligsten over den Svend Feldingske slægt¹, og i indledningen til visen om »Liden Grimmer oc Kamper aff Bertings Land« udtaler han den formodning, at »Vimmings Høy«, som nævnes i visen, ligger i Skåne, hvor »Vimmings høy øster eller vester Kircke« nu ligger, og at »Vimmings høy Herrit« har fået navn heraf. Han tilføjer derpå: »Oc findis der vdi den liden Aa, som løber ned til Dybbech, ved athel Veyen en stoer Kampesteen met Rune Bogstaffue paa, som videre skal omtalis vdi Danmarckis Rigis Bescriffuelse oc Antiquitatibus Danicis«². Når han her nævner runestenene ved Dybäck i Vemenhögs herred, som det var hans agt at omtale nærmere i et andet værk, er det sikkert et til

fortiden, samlade och utgifne af E. G. Geijer och A. A. Afzelius III (1816), s. 218 ff. (= Ny upplaga, utg. af R. Bergström och L. Höijer II, 1880, s. 428 ff.). Sml. også J. G. Liljegren i Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter XVII (1820), s. 416 ff. og sammes Run-Lära (1832), s. 87—88.

¹ It Hundrede vduaalde Danske Viser o. s. v. Prentet vdi Ribe paa Lilliebierget 1591, I no. 23 = Syv I no. 24. Se mine Danske runemindesm. I, s. 138.

² It Hundrede Viser I no. 20 = Syv I no. 21.

stenen knyttet sagn, ikke dens virkelige indskrift, der har givet Vedel anledning til at sætte stenen i forbindelse med visen. Og jeg formoder, at sagnet, som Vedel har kendt, væsenlig har haft samme form som det, jeg hørte fortælle ved min undersøgelse 1876, og som lød således: To kæmper friede samtidig til en ung smuk jomfru på Dybäck; men da hun satte dem bægge lige højt og derfor ikke vilde foretrække den ene for den anden, besluttede de at afgøre sagen ved tvekamp. Denne fandt sted, hvor den store høj ved Östra Vemenhögs kirke nu ligger. Her faldt den ene kæmpe, og den anden, som var hårdt såret, begav sig på vejen til Dybäck, men nåde ikke længere end til »Herremansbron«, hvor han faldt død om. Den sørgende jomfru lod da rejse mindesmærker efter sine to elskere på de steder, hvor de var faldne, højen ved kirken efter den ene og runestenen efter den anden.

Ifølge mine undersøgelser 1876 og 1882 bærer Dybäckstenen den ganske simple indskrift: *brupir : rispi : stin : þaisi : aiftir : busa : brupur : sin : harpa : kupan : trik o*. »Broder rejste denne sten efter sin broder Bose, en såre brav mand«. Det fremgår altså heraf, hvor lidt også i dette tilfælde runestenen indskrift støtter det til stenen knyttede sagn. Talrige andre eksempler kunde anføres herpå.

Omtrent samtidig med at forskellige forfattere således henvendte opmærksomheden på de til runestenerne knyttede sagn, der selvfølgelig må være opståede i en tid, da man ikke havde ringeste anelse om den virkelige betydning af indskrifterne, finder vi også de første forsøg på en virkelig læsning og tolkning af enkelte indskrifter. Et af de ældste forsøg i denne retning skyldes en Skåning Hermannus Chytræus Weianus (fra Wä i det østlige Skåne), der en tid lang havde været rektor i Halmstad og senere havde gennemvandret Skåne, Halland og Bleking for at undersøge mindesmærkerne fra oldtiden. Sine resultater nedlagde han 1598 i en lille afhandling med titlen »*Monumenta præcipua, quæ in Schania, Hallandia et Blekingia inueniuntur, obseruata et cum historica breui enarratione illu-*

strata«, som senere blev offentliggjort i S. Brings Monumenta Scanensia I, s. 278 ff. Her finder vi bl. a. også en læsning og tolkning af den nys nævnte Dybäck-sten, hvis indskrift efter Chytræus (anf. st. s. 296 f.) lyder således: Sier Gudor sin erde, Gudor vor bor i kri. I tolkningen, der er et værdigt sidestykke til læsningen, udtaler forfatteren den mening, at mindesmærket er rejst på kong Snios tid (»omtr. år 600«), og at indskriften sigter til den af hungersnød fremkaldte store udvandring af »Cimbrer og Gother«. Han antager nemlig, at forældrene ledsagede deres bortdragende børn til skibene, og at den første sætning i indskriften, som han på Latin gengiver: »Dicite Diis suam gloriam« (hvilket vistnok skal betyde: »Giver guderne æren«), er forældrenes afskedsord til børnene, hvis svar indeholdes i den sidste sætning, der oversættes: »Dii profugium nostrum in bello« (»Guderne er vor hjælp i krigen«)¹. Næsten lige så vilkårlig er Chytræi gengivelse af runerne på Åsum-stenen, som han (anf. st. s. 300) læser: Krist Marie Sun, hialp dem af d. (dödsens) Brun, som plagis for deris Synd Biurn Mule². Først ved at læse disse forklaringer af Dybäck- og Åsum-stenen og sammenligne dem med Worms i Mon. Dan. får man et levende indtryk af det fremskridt, som Worms værk trods alle dets mange og store fejl alligevel betegner på runologiens område.

Mangen læser vil mulig forbavses og anse Chytræus' behandling af runeindskrifterne som et enestående eksempel på en forening af kolossal uvidenhed i læsning af runerne og dristighed i tolkning. For den, der har måttet gennemløbe den bunke tåbeligheder, som i tidens løb er fremsatte om vore runeind-

¹ Chytræus' forklaring har også været kendt af Worm, som i Mon. Dan. s. 200 anfører hans behandling af Dybäck-stenen med den bemærkning, at læsningen er fuldstændig urigtig og stridende mod alle tegn i indskriften.

² Indskriften lyder med udeladelse af skilletegnene: † krist mario sun hiapi þem ær kirku þesi gerþo absalon ærkibiskup ok æsbiorn muli o: „Kristus, Maries søn, hjælpe dem, der gjorde (byggede) denne kirke, ærkebiskop Absalon og Æsbjörn Mule“ (se mine Danske runemindesm. I, s. 164).

skrifter, vil dette forsøg dog hverken være værre eller bedre end mangfoldig^{de} andre ikke blot fra slutningen af det 16. og begyndelsen af det 17. årh., men lige ned til vore dage.

Fra de forskellige fantastiske forestillinger om indholdet af runeindskrifterne, som således på forskellige steder kommer til orde i sidste halvdel af det 16. årh., vender vi os til det første alvorlige forsøg fra samme tid på at fremdrage og oplyse et runemindesmærke. I så henseende er 1586 et mærkeår i runestudiets historie, og det er det vigtigste af alle vore runemindesmærker, den større Jællinge-sten, som i dette år bliver genstand for en opmærksomhed, der snart også breder sig ud over Danmarks grænser.

Det er en af vort fædrelands store mænd, lensmanden på Koldinghus, den berømte Caspar Markdaner til Søgård på Fyn, der for bestandigt har knyttet sit navn til Jællingemonumentet, idet han 1586 lod den større Jællinge-sten, som i tidens løb var sunken om og dækket med jord og græs, udgrave og opstille, så at de længe skjulte indskrifter og billedlige fremstillinger på dens tre flader atter blev synlige. Til minde herom blev der i Jællinge kirke ophængt en senere ved ildsvåde ødelagt tavle med en indskrift med forgyldte bogstaver, som tillige indeholdt det første forsøg på at læse og tolke indskriften på stenens forside. Heldigvis har Worm i Mon. Dan. s. 329 gengivet hele indskriften på tavlen. Samtidig med fremdragelsen af den større Jællinge-sten blev opmærksomheden, som man kunde vente, også henledet på den mindre sten og indskriften på dens forside (bagsiden var skjult, da stenen lå omfalden på sin høj). At Jællingemonumentet med de to runestene snart efter blev almindelig bekendt, skyldes statholderen i hertugdømmerne, den lærde Henrik Rantzau, som 1591 lod et prospekt af hele monumentet (de to høje, kirken og runestenen) tillige med en gengivelse af indskrifterne på forsiden af bægge stene stikke i kobber og offentliggøre i de af P. Lindeberg udgivne »Commentarii rerum memorabilium in Europa ab anno octuagesimo sexto usque ad præsentem nona-

gesimum primum gestarum« etc., Hamburgi 1591, 4to s. 76—77. Fra dette skrift gik det Rantzauske prospekt også over i anden udgave af Lindebergs »Hypotyposis arcium, palatiorum, librorum etc. ab Henrico Ranzovio conditorum«, Francofurti 1592 4to, s. 121—22, og fra samme kilde stammer det danske runealfabet og gengivelserne af Jællinge-stenenes indskrifter både blandt de »Specimina variarum linguarum«, som den hollandske lærde Bonaventura Vulcanius føjede til det af ham udgivne skrift »De literis et lingua Getarum siue Gothorum«, Lugd. Bat. 1597, s. 46—47, og på den bekendte runetavle, som den svenske oldforsker I. Th. Bure udgav 1599 i Upsala, og som vi nedenfor vil få lejlighed til nærmere at omtale¹. På det nævnte sted i Hypotyposis meddeler Lindeberg desuden (s. 123), at Rantzau havde den plan også at lade de andre danske runestene udgive på lignende måde som Jællinge-stenene², en plan, som dog ikke kom til udførelse, men atter efter flere års forløb blev optaget af Ole

¹ Medens Vulcanius meddeler indskrifterne på forsiden af bægge Jællinge-stene efter Lindeberg, har Bure kun optaget de tre første linjer af indskriften på den større sten. — Angående alle enkeltheder med hensyn til Markdaners fremdragelse af den større Jællinge-sten og den senere offentliggørelse af indskrifterne på bægge stene henviser jeg i øvrigt til den udførlige fremstilling i mine Danske runemindesm. I, s. 31 ff., hvor der også findes en gengivelse af det Rantzauske prospekt hos Lindeberg.

² Sunt adhuc in aliis Daniæ locis lapides talibus characteribus insigniti, quos (Deo volente) Dn. Ranzovius brevi quoque, pio antiquitatum studio per artis Hieroglyphicæ ministerium edi curabit. Som eksempler på sådanne stene anføres følgende: Fuit et lapis in Holsatia talibus figuris notatus, eo in loco, ubi Crito, princeps Sclavorum, interfectus est, non procul ab opidulo Lutkenbach, in ejus memoriam in trivio erectus. Exstat adhuc alius lapis in Ducatu Sleswicensi, in loco dicto Ammerwat, ubi ultra hominum memoriam inter Danos et Holsatos acerrime pugnatum, et maximum commissum prælium; in cujus rei memoriam ibidem collocatus est. Hvilket mindesmærke der menes med den forsvundne sten i Holsten, er mig ubekendt; men ved den endnu bevarede sten i Slesvig sigtes naturligvis til Haverslund-stenen, som her nævnes for første gang, og som Rantzau måske også havde ladet afbilde. I hans „Cimbricæ Chersonesi Descriptio“, der er trykt i Westphalens Monumenta inedita I (1739), findes ikke blot prospektet af Jællingemonumentet med hele Lindebergs tekst fra Hypotyposis (sp. 62 med tab. XII), men også sp. 63 de her anførte notitser om de to stene i Holsten og Slesvig, hvortil er føjet en afbildning på tab. X af Haverslund-stenen, som giver et nogenlunde nøjagtigt billede både af stenen og indskriften.

Worm. Således blev Jællinge-stenene de første danske runestene, hvis indskrifter blev offentliggjorte. Efter Jællinge-stenene fulgte et andet af vore mærkeligste runemindesmærker, nemlig Tryggevælde-stenen. Denne sten var omtrent 1550 bleven flyttet til Tryggevælde borggård fra en af de mange høje i egnen. Her så den engelske gesandt i København Daniel Rogers stenen i Juli 1588 og fik samtidig en afskrift af runerne af Arrild Huitfeldt, som den gang var lensmand på Tryggevælde. Rogers sendte afskriften til Bonaventura Vulcanius, der uden nogen som helst forklaring optog den i sin foran nævnte udgave af skriftet »De literis et lingua Getarum sive Gothorum« s. 45 f. umiddelbart foran indskrifterne på Jællinge-stenene.

Alt, hvad vi hidtil har nævnet, var jo dog kun svage tilbøjeligheder til en virkelig videnskabelig beskæftigelse med vore runemindesmærker. Først i begyndelsen af det 17. årh. fik disse studier rigtig fart ved Ole Worms arbejder. Den som videnskabsmand og praktisk læge lige ansete lærde havde ved siden af sine egenlige studier fra ungdommen af næret en levende interesse for Nordens fortid i det hele og for fædrelandets oldsager i særdeleshed, en interesse, som både hans egen tilbøjelighed og højtstående mænds opmuntring tilskyndede ham til at holde ved lige; og da det stod klart for ham, at der krævedes grundigt kendskab til Nordens gamle sprog for med held at drive disse studier, satte han sig i forbindelse med de lærdeste Islændere på den tid og modtog fra dem mangfoldige oplysninger af forskellig art. Dette udtaler han selv i fortalen til den islandske ordbog, som han udgav 1650, og som efter hans opfordring oprindeligt var samlet af Magnus Olafsson. Mellem sine islandske hjælpere fremhæver han her Thorlak Skulason, Arngrim Jonsson og Magnus Olafsson¹.

Blandt Danmarks oldsager blev runemindesmærkerne tidlig genstand for hans særlige interesse, og der kan næppe være

¹ Specimen Lexici Runic, collectum a Magno Olavio, nunc in ordinem redactum, auctum et locupletatum ab Olao Wormio, Hafn. 1650 fol., præfat.

tvivl om, at denne interesse yderligere er bleven vakt ved de af den bekendte svenske oldforsker I. Th. Bure udgivne runologiske arbejder, der længe har hørt til de største litterære sjældenheder, og af hvilke det ældste og uden sammenligning det vigtigste er den store kobberstukne folio-tavle RNI-Y-T-I-I-I-I-I-I I-R-I-*h*B-I¹ [Runakänslanäs Lärä-span], Ub-saliae Sveonum 1599 (på ny udgivet ved G. E. Klemming [Stockh. 1881]), som Worm flere gange nævner. I hvor høj grad dette mærkelige arbejde, som blandt andet indeholder afbildninger af 10 svenske runestene, forskellige runealfabeter og runestaven med mange hånd oplysninger, har tildraget sig Worms opmærksomhed, viser hans udtalelser i et par breve til den skånske præst Bertel Knudsen (Aquilonius), som Worm tidlig havde opmuntret til at kaste sig over studiet af fædrelandets oldsager og til at samle indskrifter. I et brev af 8. Novbr. 1621 omtaler Worm for første gang Bures arbejde og siger, at han finder større og større behag deri, jo længer han beskæftiger sig dermed; kun beklager han, at Bures fremstilling ikke er så udførlig som ønskeligt. Han tilføjer, at intet studium vil være mere skikket end dette til at skaffe sine dyrkere et berømt navn, og opfordrer indtrængende Bertel Knudsen til at fortsætte det. Selv var han des værre så optaget af sine mange forretninger, at han vanskelig kunde finde tid dertil². Senere (den 17. Febr. 1623) udbeder Bertel Knudsen sig den svenske folio-tavle til låns, og Worm sender ham den (den 20. Juli) med den bemærkning, at han for næmheds skyld havde delt den

¹ Således lyder titlen på Bures runetavle, som jeg intetsteds har set nøjagtig gengivet hverken med runer eller i omskrivning med latinske bogstaver (ikke engang af Klemming).

² Quo magis conatus *Burei* Sveci aspicio, eo magis perplacent, utinam fusiore scribendi genere illos pertexuisset, ac in proposito perrexisset. Profecto si ulla alia ex re, ex hac nomen æternum, tam ob Antiquitatis sanctitatem, quam ob rei difficultatem, et eorum, qui aliquid hic tentarunt, paucitatem, sperandum. Perge igitur, totum te huic trade: non penitebit . . . . Utinam nobis tantum otii, quædam tentare non dubitemus . . . . Vides, in quas conjecti simus difficultates. Olai Wormii et ad eum doctorum virorum epistolæ I, 1751, s. 46 f.

i flere stykker, da han skulde forklare den for kansleren (Chr. Friis). Sammen med tavlen fulgte et eksemplar af en nøgle, som Worm havde udarbejdet til dens forståelse, men som rigtignok var meget mangelfuldt, fordi hans amanuensis ikke forstod at skrive runer¹. Medens dette arbejde således med sikkerhed kan siges at have været Worm til stor nytte under hans første runologiske studier, har han næppe haft synderligt udbytte af Bures lille skrift *Runa ABC Boken*, Stockholm 1811 (16 sider i 8vo), som først meddeler det almindelige svenske alfabet og runealfabetet (dels efter den 'svenske' o: den oprindelige, dels efter den latinske orden) og derpå (s. 4—13) gengiver Fadervor, trosbekendelsen, de ti bud samt dåbens og alterens sakramente dels med runer, dels på den overfor stående side med de sædvanlige svenske bogstaver. De tre sidste sider indeholder forskellige bønner, som kun gengives med sædvanlige bogstaver. Runetyperne er støbte til bogen, og forfatterens hensigt med den har åbenbart været at vænne folk til med lethed at læse runer². Dette hensyn var også for

¹ [Et pålideligt bud vil bringe dig] *Tabellam illam Sveticam*, sed in plures a me commoditatis gratia divisam, cum ejus interpretem apud Magnif. Cancellarium agerem. *Clavis* a me confectæ mitto exemplar, mancum tamen et mutilum propter amanuensis inscitiam, qvi Runica depingere haud potuit. Olai Wormii epist. I, s. 48.

² En ny udgave udkom allerede det følgende år med titlen *Svenska ABC Boken medh Runor*, Stockh. 1612 (eksemplar i det store kgl. bibliotek). Endelig blev en tredje udgave trykt i Upsala 1624 med den udførligere titel *Den Svenska ABC Boken, På thet enfälligeste så stält, at de vanlige bokstavarne lämpa sigh efter Runerne, och både semias medh wår vanlige Pronunciation* (eksemplar i min egen bogsamling). I denne udgave er der bl. a. foretaget den ændring, at omskrivningen med svenske bogstaver er trykt lige under runerne, medens i de to første udgaver runerne og de svenske bogstaver står lige over for hinanden på hver sin side. Endelig er bønnerne i denne udgave trykte med runer, men i de to andre med almindelige svenske bogstaver. Medens J. Erichson (*Bibliotheca Runica*, Greifswald 1766, s. 3—4) og v. Nettelbla (*Antwort auf die Frage: Ob des Herrn J. Erichsons Bibliotheca Runica für vollständige und zureichende zu halten sey?* Greifsw. 1766, s. 6—8) nøjagtig beskriver udgaverne fra 1611 og 1624, har ingen af dem kendt udgaven fra 1612; men det er åbenbart denne bog, der af Erichson (s. 4) opføres som no. 3 blandt Bures skrifter med titlen „*Primam iuventutis Christianæ institutionem litterariam (!) lingua et characteribus Latinis et Gothicis s. Runicis, Holmiæ 1612*“. Denne fejl er også

Worm en af grundene til, at han i sine skrifter lod Islandsk trykke med runer. Heller ikke Bures 1624 i Upsala udgivne *Monumenta Sveo-Gothica hactenus exsculpta* (uden titelblad, kun med overskrift, og uden trykkested og år), der på 48 sider i 8vo gengiver lige så mange træsnit af svenske runestene uden nærmere forklaring¹, kan have ydet Worm nogen egenlig hjælp, skönt der næppe kan være tvivl om, at han har kendt også dette skrift af Bure.

Allerede tidlig modnedes hos Worm den storartede plan at samle og udgive alle runemindesmærkerne i de danske provinser. Han havde også den glæde, at hans bestræbelser fandt den kraftigste støtte både hos kongen og hos landets fornemste mænd, mellem hvilke hans mægtige velynder kansler Christian Friis til Kragerup indtager den første plads. For at fremme Worms arbejde udstedtes det bekendte kgl. brev af 11. August 1622, som lyder²:

»Til Bisperne udi Danmark og Norge Antiquiteter anrørendes.

Vi Christian IV etc. bede Eder og ville at I eders mueligste Flid anvender, allevegne udi Eders Stigt at opsøge og antegne alleslags Antiquiteter og Documenter efter medfølgende Fortegnelses Indhold, og at I saadanne med Flid lader optegne og engang inden Paaske førstkommendes udi vort Cancellie lader indlevere. Hafn. 11. Aug. 1622.«

gået over i *Biographiskt Lexicon III* (1837), s. 110 (hvor akkusativ dog er rettet til nominativ). Den fortegnelse, som G. E. Klemming har givet over „J. Bures run-arbeten 1599—1650“ i „Ur en Antecknares Samlingar“, Stockh. 1868—73 4to, s. 247—50 (optrykt på ny af Svenska Literatursällskapet, Upsala 1880—82 8vo, s. 227—29), omfatter kun Bures runestensarbejder og medtager derfor ikke rune-ABC-bogen.

¹ Velbekendt er den noget ændrede udgave af bogen, der har overskriften „*Monumenta Lapidum aliquot Runicorum*“, og som foran afbildningerne på 7 sider (s. 2—8) meddeler L. Bures læsning og oversættelse af indskrifterne. Dette aftryk, i hvilket afbildningerne har en anden orden end i første udgave, føjede forlæggeren og bogtrykkeren H. Curio som anhang og med fortløbende signatur til Verelii udgave af *Gothrici et Rolfi Historia, Upsaliæ 1664*.

² Fuldstændig trykt i E. C. Werlauffs fortræffelige afhandling „Ole Worms Fortienester af det nordiske Oldstudium“ i *Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed I* (1832), s. 288 f.

Den »medfølgende fortegnelse«, som naturligvis skyldes Worm selv, omfatter seks punkter, af hvilke vi her anfører no. 3 og no. 5, der særlig vedkommer runeindskrifterne:

»3. Skal alle Runebogstaver skrevne eller i Steen, heele eller Stykker, eller Træ udhugne, eller paa Metalbelter, og saadanne opsøges, og med Antegnelse hvor de ere at finde, og en rigtig nøiagtig Afskrift af dennem hid forskikkes, og kan Lineamenta med Kride paa Stenene bedst drages og siden aftegnes, og Provsterne og Præsterne forelægges med al Flid strax derom at forfare, og endelig Beskeden til Bisperne fremskikke, som strax skal det udi Cancelliet indskikke.«

»5. Alle *Calendaria runica* paa Træe og ellers.«

I løbet af de nærmest følgende år indsendte bisperne efterhånden de indberetninger fra præsterne, hvortil det kgl. brev havde givet anledning, og dette stof blev senere benyttet af Worm i hans runeværk ¹.

Endelig blev det ved et kgl. brev af 17. Decbr. 1625 pålagt Worm selv at foretage en runologisk rejse i Danmark, »hvor nogen Runemonumenter kan være at finde vores danske Historier antræffende, og at I dennem med al Flid optegner og lader afridse, til hvilken Eders Reises Fornødenhed Vi Rentemesterne befalet haver, Eder Penge at lade bekomme« ². Om denne rejse hører vi dog aldrig noget, og det er klart, at Worm ikke har fået lejlighed til at foretage den. Derimod offentliggjorde han det følgende år sit første runologiske arbejde, som bærer titlen »Fasti Danici, universam tempora computandi rationem antiqvitus in Dania et vicinis regionibus obser-

¹ Uddrag af disse indberetninger er trykte i (P. F. Suhms) „Samlinger til den danske Historie“ I, 1 (1779), s. 70—92 (Fyn), s. 97—145 (Skåne), 2 (1780), s. 32—40 (Bornholm), II, 3 (1784), s. 34—43 (Bergens stift), s. 215—16 (Aggershus stift). Endvidere har O. Nielsen meddelt indberetningerne fra Ribe stift i „Danske Samlinger for Historie, Topografi, Personal- og Literaturhistorie“ 2. Række IV, s. 1—125 og indberetningerne fra Århus stift samt fra Vends herred på Fyn (forskellige fra de i Suhms Samlinger trykte) smst. VI, s. 142—67.

² Werlauff anf. st. s. 290 f.

vatam libris tribus exhibentes«, Hafn. 1626 fol. I dette skrift, der er dediceret til kong Christian IV, behandler Worm udførlig en gammel på pergament skreven runekalender fra 1328, som han havde fået af kansler Chr. Friis, og som tidligere havde været i et bibliothek i Jylland. Worm gengiver hele kalenderen både i dens oprindelige skikkelse med runer og i omskrivning med latinske bogstaver. Dette har han i det hele taget udført så omhyggelig, at hans tekst nu kan erstatte den tabte original, idet de fejl, der findes i aftrykket, for største delen temmelig let lader sig rette. Denne afhandling af Worm vil derfor altid beholde stort værd, skönt han helt har misforstået kalenderens sprog, som han — hvad der jo lå overordenlig nær — på grund af dens findested anså for gammelt Jysk, medens det i virkeligheden er Gullandsk. Herom henviser jeg i øvrigt til min afhandling om »Døbefonten i Åkirkeby kirke«, Kbh. 1887, s. 62 ff., hvor jeg udførlig har omtalt kalenderen og dens betydning for nordisk sproghistorie.

To år efter udgivelsen af *Fasti Danici* udsender Worm sit første forsøg på at beskrive og tolke et dansk runemindesmærke, nemlig det lille skrift »Tulshøi sev Monumentum Strøense in Scania enucleatum ab Olao Worm D.«, Hafn. 1628 (16 sider i 4to)¹. Det er altså det storartede mindesmærke, der endnu den dag i dag findes ved landsbyen Strö i Onsjö herred i Skåne (omtr. en fjærdingvej nord for Trolleås station). Höjen, som havde navnet Tulshøj, var på Worms tid omgivet af seks vældige stene, og en syvende mindre var rejst på dens top. Af de seks store stene bar de to runeindskrifter. Ved min undersøgelse 1876 fandt jeg mindesmærket i en temmelig sørgelig forfatning, idet alle stene med undtagelse af to (deriblandt den ene runesten) var omfaldne og runestenene i den grad bedækkede med jord og overgroede med mos, at indskriften på den omfaldne sten var fuldstændig ukendelig.

¹ Afhandlingen, som nu er meget sjælden, blev senere optrykt i *Mon. Dan.* s. 146 ff. med enkelte trykfejl.

Da dette Worms ældste forsøg i runetolkning kan tjæne som karakteristisk eksempel på den methode, som han også senere følger, vil vi dvæle lidt nærmere derved.

Worm læser og oversætter indskrifterne på de to stene således:

I. 𐀓𐀁𐀗𐀁 : 𐀓𐀇 : *𐀓𐀓𐀇 : 𐀓𐀓𐀇𐀁 : 𐀓𐀓𐀇 : 𐀓𐀓𐀇𐀁 : 𐀓𐀓𐀇𐀁 :
𐀓𐀓𐀇𐀁𐀓𐀇 : 𐀓𐀓𐀇𐀁 : 𐀓𐀓𐀇𐀁 : 𐀓𐀓𐀇𐀁 : 𐀓𐀓𐀇𐀁 : 𐀓𐀓𐀇𐀁.

Fadir lit hugve Runer disi uftir Osur brudur sinas, nur vardr Tudr arff.

Patricius runicas hasce literas sculpi curavit in memoriam Asurii fratris sui : jam hæres factus est Toro.

II. 𐀓𐀁𐀗𐀁 : 𐀓𐀇 : *𐀓𐀓𐀇 : 𐀓𐀓𐀇 : 𐀓𐀓𐀇 : 𐀓𐀓𐀇 : 𐀓𐀓𐀇 : 𐀓𐀓𐀇 : 𐀓𐀓𐀇.

Fadir lit hugve Sten dus uft Tudr og Ebe.

Patricius lapidem hunc sculpendum curavit in memoriam Toronis et Ebonis.

Sammen med Strö-stenene behandler Worm desuden runestenen ved Hjärup i Uppåkra sogn, Bara herred (en halv mil sydvest for Lund), hvis indskrift han gengiver således:

𐀓𐀓𐀇𐀁 . 𐀓𐀓𐀇𐀁 . 𐀓𐀓𐀇𐀁𐀓𐀇 . 𐀓𐀓𐀇 . 𐀓𐀓𐀇𐀁 . 𐀓𐀓𐀇𐀁 . 𐀓𐀓𐀇𐀁 . 𐀓𐀓𐀇𐀁 . *𐀓𐀓𐀇 .
𐀓𐀓𐀇𐀁 . 𐀓𐀓𐀇𐀁 . 𐀓𐀓𐀇𐀁 . 𐀓𐀓𐀇𐀁.

Eftir Tuka brudur sin Nafni risti stin disi, hand vard vistr Tudr arf.

In honorem fratris sui Tyconis saxum hoc erigi curavit Nafni, fuit autem verus Toronis hæres.

Grunden til, at Worm har sammenstillet Hjärup-stenen og Strö-stenene, er, at han på alle tre stene læser ordet *tuþr*, og at han forklarer dette velbekendte ord (olddansk *dǫðr*, oldnord. *daudr*) som navnet *Tord*, *Tor*. Han antager da, at runestenenes *Tor(d)* er den samme som *Tor Thott*, den første kristne mand af den Thottske slægt, som levede i det 11. årh. og efter gamle

sagn havde stiftet Bosjö kloster og lå begravet i höjen. Worm har derfor også dediceret sit skrift til den gamle Tor Thotts dalevende ætling hr. Tage Thott til Eriksholm, på hvis ejendom mindesmærket var rejst. I tilslutning hertil finder vi i Tycho de Hofmans »Historiske Efterretninger om velfortiente Danske Adelsmænd« I (1777), s. 129 det Wormske prospekt af Strömonumentet med hans læsning og oversættelse af de to runestene stukket i kobber over »Den Thottiske Families Historie«.

Alle disse smukke historiske resultater falder dog fuldstændig sammen ved en rigtig læsning og tolkning af indskrifterne, som ifølge mine undersøgelser lyder:

Strö-stenene:

I. faþir : lit : hukua : runar : þisi : uftir : aþur :
brupur : sin : is : nur : uarþ : tuþr : i : uikiku :

»Fader¹ lod hugge disse runer efter sin broder Asser, som døde nordpå i viking«.

II. faþir : lit : hukua : stin : þani : uftir : biurn : is :
skib : ati : miþ : knua :

»Fader lod hugge denne sten efter Björn, som ejede skib sammen med Knue«.

Hjärup-stenen:

(Forsiden) nafni × risþi × stin × þasi
aftir × tuka × brupur × si(n)

(Bagsiden) han × uarþ × uistr
tuþr

»Navne rejste denne sten efter sin broder Toke; han døde vestpå (på et Englandstog)«.

Medens de to Strö-stene for så vidt hører sammen, som de bægge er rejste af samme mand, står Hjärup-stenen ifølge sin

¹ „Fader“ brugt som egennavn ligesom det velbekendte „Broder“ (se f. eks. Dybäck-stenen foran s. 12).

indskrift naturligvis ikke i nogen som helst forbindelse med Strö-stenene.

Worms behandling af disse runestene viser altså, 1) at hans gengivelse af indskrifterne i væsentlige punkter er helt urigtig (se slutningen af indskriften på alle tre stene); 2) at han mangler de nødvendige sproglige forudsætninger til forståelsen af det gamle sprog (mærk særlig hans forklaring af tuþr), hvorfor han også kan begynde læsningen af indskriften på urigtigt sted (Hjärup-stenen); 3) at han føler en særlig tilfredsstillelse ved at kunne bringe de (ved urigtig læsning eller tolkning) på runestenen forekommende navne i forbindelse med kendte historiske personer eller begivenheder. Alle disse mangler må jo imidlertid for en del kaldes uundgåelige på den tid, og vi genfinder dem derfor også i fremtiden i højere eller mindre grad i hans behandling af runeindskrifterne.

Medens Worm ikke selv havde haft lejlighed til at undersøge stenene ved Strö og Hjärup, men måtte benytte andres gengivelser som grundlag for sine forklaringer, var forholdet et andet med det runemindesmærke, som han otte år senere ligeledes behandlede i et særligt skrift, nemlig den mærkelige runesten, som havde fået plads i borggården i Tryggevælde, og hvis indskrift allerede Bonaventura Vulcanius havde offentliggjort (se foran s. 16). Senere meddelte C. C. Lyschander i »De danske Kongers Slectebog«, Kbh. 1622, s. 145 en overordenlig fejlfuld gengivelse af indskriften, ledsaget af en oversættelse, som i urimelighed søger sin lige. Denne må være kommen Worm for øje allerede i slutningen af året 1621. I et brev af 8. Novbr. 1621 meddeler han nemlig Bertel Knudsen, at den afskrift, han selv med stort besvær har taget af Tryggevælde-stenen, i høj grad afviger fra Lyschandens, men at han ved lejlighed på ny vil underkaste monumentet en nøjagtigere undersøgelse¹. Dette skete den 7. Septbr. 1624, da Worm på opfordring af kansler Chr. Friis begav sig til Tryggevælde, hvor han så omhyggelig

¹ Olai Wormii epist. I, s. 46.

som muligt undersøgte indskriften. Tolv år senere offentliggjorde han sin læsning og tolkning i form af et brev til den daværende lensmand på Tryggevælde, Tycho Brahe (astronomens brodersøn), der havde anmodet ham om at meddele ham sin mening om indskriften. Det lille skrift bærer titlen: »Olai Wormii de Monumento Trygveldensi Epistola ad virum genere et virtutibus nobilissimum Dn. Tychonem Brahe, Toparcham in Tostrup etc., Trygveldiæ Præsidem regium«, Hafn. 1636 (ligesom afhandlingen om Strömonumentet 16 sider i 4to)¹.

Det er en selvfølge, at Worms tolkning af indskriften, der indeholder så mange vanskeligheder, som det først i vore dage er lykkedes sprogforskningen at overvinde, måtte falde uheldig ud. Derimod er hans beskrivelse af mindesmærket og den undersøgelsesmethode, som han anvendte for at skaffe sig en pålidelig afskrift af runerne, al ære værd. Efter at have meddelt de oplysninger om stenens oprindelige plads og tidligere skæbne, som han havde kunnet skaffe til veje, beskriver han nærmere dens udseende og størrelse, hvorpå han omtaler de ældre gengivelser af indskriften hos Vulcanius og Lyschander, hvis forklaring han udførlig gendriver. Han fortæller dernæst, at dette og andre mislykkede forsøg på at udfinde indskriftens betydning havde bevæget Chr. Friis til at sende ham til Tryggevælde for at underkaste mindesmærket, af hvilket han allerede ved en tidligere lejlighed havde forsøgt at tage en afskrift, en ny omhyggelig undersøgelse. Denne foretog han nu i overværelse af lensmanden og forskellige andre personer på følgende måde: Efter at alle runetræk var rensede for jord og mos, trak han bogstaverne op med kridt² og søgte, hvor de var udslidte og utydelige, med fingeren at skelne de indhuggede streger fra de naturlige ridser i stenen. Overalt hvor han selv

¹ Atter trykt i Mon. Dan. s. 105 ff.

² Denne methode, som har holdt sig til den nyeste tid, men som rigtignok er forbunden med forskellige ulæmper og derfor må benyttes med varsomhed, anbefales også i det kgl. brev til bisperne af 11. August 1622 (se foran s. 20).

var i tvivl, rådførte han sig med de tilstedeværende. På denne måde skaffede han sig det billede af stenen og indskriften, som han gengiver i sin afhandling.

Worms afhandlinger om Strömonumentet og Tryggevældestenen var dog kun prøver på og forløbere for det store, længe forberedte værk, der skulde sætte kronen på hans runologiske arbejder, og som endelig så lyset 1643 under titlen: »Danicorum Monumentorum libri sex: E spissis antiquitatum tenebris et in Dania ac Norvegia extantibus ruderibus eruti ab Olao Worm D.«, Hafn. 1643 fol. (24 upaginerede sider + 526 sider + 16 upaginerede sider med »Index« og trykfejlsliste). Bogen er dediceret til den kgl. kansler Chr. Thomesen (Sehested) og til rigskansler Just Høeg. Af de seks bøger indeholder den første en almindelig indledning om de forskellige arter af vore mindesmærker fra oldtiden og hvad dermed står i forbindelse. I anden bog behandles mindesmærkerne på Sælland (6 runestene og Værebrosbro), i tredje mindesmærkerne i Skåne (21, da no. 3 og no. 13 hvert indeholder to stene¹), Halland (1 sten), Bleking (5 stene, en yngre indskrift samt Runamo) og på Bornholm (10 stene), i fjerde mindesmærkerne på Fyn (5 runestene og Julskov-støtten) og Låland (4 stene), i femte mindesmærkerne i Jylland (i alt 35, nemlig 7 stene i Århus stift, 5 stene og 1 runestav i Ålborg stift, 10 stene i Viborg stift, 10 stene i Ribe stift² samt guldhornet og en sten fra senere tid med ejendommelige skrifttegn) og på Gulland (5 indskrifter, af hvilke der ikke meddeles afbildninger), i sjette mindesmærkerne i Norge (i alt 49, nemlig 8 fra Bergens stift, 12 fra Opslo stift, 26 fra Stavanger stift, blandt hvilke 2 ulæselige, og 3 fra Trondhjems stift).

I alt indeholder værket altså beskrivelse og tolkning af 140 virkelige runemindesmærker. Trækker vi herfra de 49 norske og de 5 gullandske, som vi nu ikke vilde medtage i et dansk runeværk, bliver der tilbage 86 runemindesmærker, tilhørende det gamle

¹ Under no. 3 behandles også Hjärup-stenen (Uppåkra-stenen), der imidlertid senere atter opføres særskilt som no. 19.

² Imellem disse findes som no. 5 den sønderjyske Haverslund-sten.

danske rige (med Skåne, Halland og Bleking). Ole Worms »*Monumenta Danica*« er ikke blot det første, men hidtil det eneste forsøg på at give en fuldstændig samling af alle til en bestemt tid kendte danske runeindskrifter.

Det er ikke min agt her i det enkelte at dvæle ved de fejl, der lader sig påvise i Worms værk, og som enhver sagkyndig i vore dage let vil opdage. De væsenligste fejl, der går gennem hele arbejdet, har jeg allerede påpeget foran s. 24 ved omtalen af Strömonumentet, der er et typisk eksempel på hans behandling af runeindskrifterne. Men jeg kan ikke undlade til undskyldning for Worm at fremhæve, at det kun var et meget ringe antal mindesmærker, han havde haft lejlighed til personlig at undersøge, nemlig Tryggevælde-stenen, Vordingborg-stenen, de tre Sandby-stene (af hvilke den anden nu er forsvunden) og Alsted-stenen på Sælland, Gårdstånga-stenen i Skåne, Tillise-stenen på Låland, samt Jællinge-stenene og den nu forsvundne Stenalt-sten i Jylland. Både beskrivelserne og afbildningerne af disse mindesmærker vidner også trods alle mangler om den store omhu, hvormed Worm har undersøgt dem (sml. hans nys anførte udtalelser om Tryggevælde-stenen), og meget vilde sikkert have fået en anden form og et andet udseende i *Mon. Dan.*, hvis forfatteren var bleven i stand til at foretage den påtænkte runologiske rejse i fædrelandet. Nu måtte han for største delen bygge sit værk på det materiale, som hans medhjælpere rundt omkring i landet efterhånden sendte ham, og det er en kendsgerning, at han meget ofte uden at omtale det vilkårlig har rettet de modtagne tegninger for at få dem til at stemme med det indhold, som indskrifterne efter hans mening måtte have. Ganske undtagelsesvis anfører han under tolkningen af Flømløse-stenen et par af de rettelser, som han har foretaget i afbildningen, og som han naturligvis har anset for fuldstændig sikre (††† for *††, ††† for ††† og R††† for ††††), men som vidner om den grænseløse vilkårlighed, hvormed han gik til værks.

Og er selve grundlaget for værket, gengivelsen af indskrifterne, i høj grad upålideligt, så fulgte det naturligvis ikke blot heraf, men endnu mere af hele tidsalderens ukendskab til det sprog, hvori indskrifterne var affattede, at tolkningerne i mangfoldige tilfælde måtte indeholde de største misforståelser og urimeligheder.

Skönt alle mangler ved det Wormske runeværk således står klare for os, skilles vi dog fra dette arbejde med dyb beundring for den højtbegavede videnskabsmand og overlegne personlighed, som ikke blot fattede den dristige tanke i et stort værk at samle alle fædrelandets ældste sprogmindesmærker, men også ved siden af sine mange andre byrdefulde hværv med aldrig svigtende energi og med en kærlighed til opgaven, som formåede at overvinde alle hindringer, bragte den store plan til udførelse. Vi skylder ham tak, fordi han med styrke henledede sin samtids opmærksomhed på vigtigheden og betydningen af disse mindesmærker og netop derved utvivlsomt har reddet en stor del af dem fra undergang. For enkelte senere forsvundne mindesmærker er hans Monumenta jo vor eneste kilde.

At Worm også efter udgivelsen af Monumenta vedblev at bevare interessen for disse studier, viser de »Additamenta ad Monumenta Danica« (40 sider fol. uden titelblad, blot med overskrift, og uden trykkested og år), som han udgav nogle år efter hovedværket (uden tvivl 1650), beregnede på at indbindes sammen med dette. »Additamenta« indeholder dels nogle tilføjelser til hovedværket, dels 5 nye mindesmærker (2 skånske og 3 jyske, af hvilke sidste de to fra Århus stift, det tredje, senere forsvundne, fra Viborg stift).

Et andet udslag af Worms vedvarende interesse for runemindesmærkerne i hans sidste år var et forslag til hans kongelige velynder Frederik III om at lade så mange af de danske runestene som muligt føre til København for at sikre dem mod ødelæggelse. Kongen billigede Worms plan, og den 9. Febr. 1652 udstedtes et kongebrev til de danske lensmænd »anlangende Monumenter og Stene med Runebogstaver paa at hidskikke«,

hvori det pålægges dem »med forderligste, samt beqvemmeligst Leilighed, og naar best beleiligt skee kan« at sende de nærmere opgivne stene til København og aflevere dem »paa den nye Regents-Kirkegaard« (∴ Trinitatis kirkegård) »og derpaa tage Beviis af Os Elskelig og Høilærd D. Oluff Orm, Professor Medicinæ paa Universitetet«.

Af de i Mon. Dan. og Additamenta beskrevne runestene forlangtes alle fra Sælland (6), Fyn (5) og Låland (4), fra Jylland 27 og desuden »en synderlig Steen, dog med ingen Runebogstaver paa« ved Landerup (∴ *Landerupense* II i Mon. Dan. s. 447), fra Bornholm »alle Stenene saa nær som Rø-Stenen«, altså 9, fra Skåne 12 og fra Bleking 2 — i alt 65 runestene¹. Da der af nærliggende grunde ingen forlangtes fra Norge og Gulland, ser vi, at den kgl. befaling gjaldt den allerstørste del af de hos Worm optagne runestene fra de øvrige provinser (64 af 91). Mellem de ikke indkrævede stene fandtes naturligvis sådanne storartede mindesmærker som Jællinge-stenene i Jylland, Strö- og Hunestad-stenene i Skåne, der endnu stod på deres oprindelige plads og i sådanne omgivelser, at der ikke kunde være tale om deres flytning. Heller ikke har man anset det for rigtigt at fjerne Fuglie-stenen i Skåne fra den høj, hvorpå den var rejst. Andre indskrifter var knyttede så nøje til forskellige kirker eller til grave, at vedkommende mindesmærke enten ikke kunde flyttes (indskriften i Lunds domkirke i Mon. Dan. s. 144, Vrejlev-stenen i Jylland smst. s. 296), eller at deres flytning vilde blive anset for en krænkelse af kirken eller af gravens fred (Åsum-stenen i Skåne og de to senere forsvundne skånske ligstene i Allerum og Hoby). Et og andet mindesmærke betragtedes måske som privat ejendom og var i øvrigt opstillet på en sådan måde, at man anså det for velbevaret og derfor ikke mente at burde kræve dets flytning (den forsvundne Stenalt-sten i Jylland). At Rø-stenen danner den

¹ Fortegnelsen over lensmændene og over de stene, som hver af dem fik befaling til at indsende, er trykt hos Werlauff, „Ole Worms Fortienester af det nordiske Oldstudium“ i Nordisk Tidsskr. f. Oldk. I, s. 324 ff.

eneste undtagelse mellem de bornholmske stene, synes at bero på, at Worm anså denne sten for et alt for ubetydeligt brudstykke (sml. Mon. Dan. s. 234). På grund af indskriftens store utydelighed har han måske heller ikke haft synderlig interesse for Landerup-stenen I. Derimod er det vanskeligt nu at indse, hvorfor også enkelte andre mindesmærker var udelukkede. En særlig grund har Worm dog sikkert haft i hvert enkelt tilfælde.

Flytningen af mange af disse stene var imidlertid på grund af deres størrelse og vægt forbunden med store vanskeligheder. Befalingen til lensmændene blev derfor udført i meget ringe udstrækning, idet kun ganske enkelte stene straks blev førte til København, og hele planen synes snart at være fuldstændig opgivet, uden tvivl som følge af pesten i København og Worms død under denne den 31. August 1654. Om de stene, som blev sendte hertil, vil vi nedenfor få lejlighed til at tale nærmere.

Efter udgivelsen af Monumenta Danica nød Ole Worm i lange tider en sådan autoritet i Danmark som runolog, at den ene forfatter efter den anden aftrykte hans forklaringer som videnskabens sikre resultater uden at ændre noget deri. Indsigelse mod enkelte af de Wormske tolkninger fremkom derimod straks efter udgivelsen af Monumenta i Sverig, hvor Worms rival I. Th. Bure, der efterhånden var bleven hans bitre modstander, udgav et lille skrift på 8 upaginerede sider i fol. uden trykkested og år, men uden tvivl trykt i Stockholm i slutningen af 1643 eller kort tid efter, med følgende overskrift: *Monvmenta Danica certiori Lectioni restituta ab absente. Bure* behandler her 7 danske runestene (Stenalt-, Tillise-, Bregninge-, Skovlænge-, Tirsted-, Tryggevælde- og Sjørup-stenen) og 1 norsk (Tingvold-stenen), som Worm efter hans mening har læst og tolket urigtig. Selv om Bure unægtelig i et og andet punkt har set rigtigere end Worm, må hans forklaringer i andre tilfælde snarere kaldes et tilbageskridt, og fra vor tids standpunkt må bægges tolkninger stemples som lige vilkårlige og sprogstridige.

Omtrent en halv snes år efter udgivelsen af *Monumenta Danica* underkastede Joh. Meier de jyske runestene i dette værk en revisjon. Forfatteren, som 1640—45 var rektor i Ribe og 1650—60 konrektor ved gymnasiet i Bordesholm, nærede stor beundring for Worm, til hvis pris han har skrevet ærevers både foran hans *Regum Daniæ Series duplex* (1642) og foran *Monumenta Danica*¹. Hensigten med hans arbejde var derfor heller ikke at bekæmpe Worm, men kun i enkelte punkter at rette og fuldstændiggøre hans værk. Meiers behandling af de jyske runemindesmærker blev aldrig trykt, men udbredtes efterhånden i afskrifter. Et eksemplar af bogen nævnes således i katalogen over P. Resens berømte, til universitetet skænkede, danske bogsamling², og et andet finder vi senere i det store danske bibliothek, som etatsråd Niels Foss efterlod sig³. Dette eksemplar, som E. Pontoppidan benyttede i *Marmora Danica* (se nedenfor), er uden tvivl det samme som det, der nu bevarer i det store kgl. bibliothek som no. 2371 4to gl. kgl. samling⁴. Det pyntelige håndskrift består af 45 blade, af hvilke i reglen kun den første side er beskrevet; hvert blad indeholder en kort beskrivelse, afbildning og tolkning af et mindesmærke; kun den større Gunderup-sten optager to blade (3 sider). Håndskriftets titel er: *Liber Monumentorum Danicorum, sive de Monumentis Danicis, auctore Johanne Meiero, qui Monumenta Danica Olai Wormii partim emendat, partim locupletat*. Medens titelbladet er på Latin, er selve håndskriftet på Dansk. En

¹ Joh. Mølleri *Cimbria literata* I, s. 400 f.

² Petri Johannis Resenii *Bibliotheca Regiæ Academiæ Hafniensi donata*, Hafn. 1685, s. 273 no. 4: „Johan. Meieri liber MS. de Monumentis Runicis sive antiqvis Danicis“.

³ *Bibliotheca Fossiana*, Havn. 1751, s. 223 no. 2794: „Joh. Meieri Monumenta Danica. Mss.“. (Ifølge universitetsbibliothekets eksemplar af den Fossiske katalog solgtes håndskriftet på auktionen for 2 rdl.)

⁴ Rigtigheden af denne formodning bekræftes ved en meddelelse af overbibliothekar dr. Chr. Bruun, ifølge hvilken håndskriftet er afskrevet af Foss selv. I håndskriftet siges det dog intetsteds, at det er en afskrift efter et andet håndskrift, og vi har ingen formodning om, hvor originalen har været opbevaret.

notits på bl. G. 2 a under Oddum-stenen lyder: »nu, in anno 1654«, hvoraf vi altså tør slutte, at skriftet er udarbejdet i dette år eller kort tid efter. Dette fremgår også af følgende bemærkning under Hjærmind-stenen på bl. C 4 a: »Denne Steen, som Dr. Ole Worm ikke har beskrevet, ... skal være skikked til Kiöbenhaun«, hvorved der naturligvis sigtes til den ved det kgl. brev af 9. Febr. 1652 påbudte indsendelse af runestene. At stenen virkelig var sendt til København, vil vi nedenfor få lejlighed til at påvise. Et par fejl i håndskriftet er af den art, at de vanskelig kan tilskrives en skodesløshed af Meier selv. Under Føvling-stenen bl. H 1 a hedder det nemlig: »Findes ikke hos Dr. Worm«, hvorpå Worms afbildning i Mon. Dan. s. 442 gengives, efterfulgt af en ordret gentagelse af hans læsning og oversættelse. Ligeledes hedder det om den straks efter følgende anden sten i Vamdrup bl. H 2 b, som også er en fuldstændig nøjagtig gentagelse efter Worms Mon. s. 444 f.: »Findes ikke heller hos Dr. Worm«. På bægge steder er den nævnte sætning: »Findes ikke (heller) hos Dr. Worm« tilføjet i en linje for sig selv umiddelbart efter den korte beskrivelse af mindesmærket, og det kan derfor næppe være underkastet nogen tvivl, at disse bemærkninger skyldes en afskriver af det Meierske håndskrift (Foss eller hans original), som samtidig har sammenlignet det med Worms Monumenta, men da har overset, at de to nævnte stene fandtes der nøjagtig i samme form som hos Meier. Derimod har det en anden grund, når det, som vi ovenfor har set, også om den tabte Hjærmind-sten hedder, at den ikke er beskrevet af Worm, skönt den findes i hans Additamenta s. 24. Det er nemlig klart, at dette tillæg til Mon. Dan. har været ubekendt for Meier, hvor mærkeligt det end kan synes. Medens han nemlig behandler alle jyske runemindesmærker, der er omtalte i Mon., med undtagelse af Haverslund-stenen, som han altså med rette ikke har villet henregne til de jyske runestene, og endogså optager Landerup-stenen II med de ejendommelige skrifttegn, nævner han slet ikke de to stene fra Århus og Vejlbj, som Worm først offentliggjorde i

Addit., og om den tredje (Hjærmind stenen) bemærker han udtrykkelig, at den ikke var beskrevet af Worm. Denne sætning står her indflettet i forbindelse med det øvrige og må derfor hidrøre fra Meier selv. Desuden afviger både hans afbildning og tolkning fra Worms, så at de ved behandlingen af dette mindesmærke er uafhængige af hinanden.

Foruden alle jyske runemindesmærker i Worms Mon. Dan. indeholder Meiers håndskrift de ældste afbildninger og beskrivelser af følgende jyske runestene, som Worm ikke har kendt: Ferslev-stenen, der ses at have været indmuret således, at det første og sidste ord i indskriften var skjulte, Års-stenen (kun bagsiden, da stenen lå på jorden med forsiden vendt nedad), Skivum-stenen (hos Meier skrevet Skifve) og Sædding-stenen. Endelig gengiver han ligeledes for første gang en dör med 'bomærker' i Hornum kirke, Hornum herred, og to stene med 'bomærker' eller andre tegn i Nørholm kirke i samme herred. Rent undtagelsesvis har han også optaget en ligsten med latinske bogstaver fra Vammen kirke i Nørlyng herred. Så godt som alle disse tidligere ikke omtalte indskrifter blev senere offentliggjorte af E. Pontoppidan.

På de fire sidste blade i Meiers håndskrift meddeles runernes forskellige former og deres navne i det latinske alfabets orden og til slutning runealfabetet i den gamle orden med tilføjelse af de stungne runer. Håndskriftet er altså fuldstændig afsluttet, og det har næppe været Meiers hensigt at behandle andre runemindesmærker end de jyske. Når han kalder sin bog »Liber Monumentorum Danicorum«, er denne titel derfor egentlig unøjagtig; men den er vel netop valgt i tilslutning til Worms »Monumenta Danica«, som jo bar dette navn med rette.

I det hele går Meier ganske i Worms spor. Han gengiver ofte både hans afbildninger og tolkninger uden mindste ændring, som vi nys bemærkede i anledning af Føvling- og Vamdrup-stenen. Af og til foretager han dog — men i reglen uden held — små rettelser i Worms læsninger og tolkninger. Kun rent undtagelsesvis meddeler han en afbildning og læsning, som

ikke blot afviger fra Worms, men også indeholder væsentlige rettelser til ham. Dette er f. eks. tilfældet med den allerførste af Meier behandlede runesten (Gudum stenen), hvad vi nedenfor skal se. Størst værd har Meiers skrift derfor dels ved de oplysninger, det giver om mindesmærker, som Worm ikke har kendt, og dels ved forskellige meddelelser om runestenenes daværende plads og tilstand, som Meier vistnok i reglen har fået fra præsten på vedkommende sted. Af og til anfører han også en læsning og tolkning af præsten, som afviger fra Worms, men som næppe i noget tilfælde kan kaldes en forbedring.

Afbildningerne og tolkningerne af de mindesmærker, der i Meiers skrift behandles for første gang, må i det hele taget siges at stå tilbage for det, Worm havde ydet i Mon. Dan., og i det enkelte tilfælde, hvor Worm og Meier uafhængig af hinanden har leveret en afbildning og tolkning af samme mindesmærke (den tabte Hjørmind-sten), hvorom de sikkert bægge har fået meddelelse fra samme person (stedets præst, som Meier udtrykkelig nævner), står Worm unægtelig med palmer i hænderne. Meiers afbildninger af Års-stenens bagside og af Skivum-stenen er af den beskaffenhed, at kun den, der er særlig fortrolig med disse mindesmærker, vil være i stand til at genkende dem (sml. mine Danske runemindesm. I, s. 101).

Heller ikke i den følgende tid sker der noget nævneværdigt fremskridt i forståelsen af runeindskriftene. Dog finder vi i de forsøg, der er bevarede, forskellige oplysninger af historisk interesse med hensyn til enkelte mindesmærkers skæbne, og ligesom hos Joh. Meier fremdrages nogle mindesmærker, der var ubekendte for Worm. Som følge af det foran s. 28 omtalte kongelige brev til lensmændene af 9. Febr. 1652 var nogle få runestene i den nærmest følgende tid blevne sendte til København og henlagte på Trinitatis kirkegård. Efter opfordring af etatsråd og præsident i København Peder Resen, som i sit stort anlagte værk Atlas Danicus også optog runemindesmærkerne, forfattede Peder Syv 1685 en beskrivelse og tolkning af disse stene, der endnu findes i hans håndskrevne samlinger i no. 21

(tidligere no. 55) 4to blandt de Rostgaardske håndskrifter i universitetsbibliotheket¹. Syvs beskrivelse er bevaret både i et første udkast, som for største delen er skrevet på Dansk og åbenbart indeholder de originale optegnelser fra hans undersøgelser af mindesmærkerne på Trinitatis kirkegård, og i en smuk renskrift på Latin, ved slutningen af hvilken han udtrykkelig bemærker, at han 1685 sendte disse forklaringer til P. Resen. Kladden, der står forrest i håndskriftet, er adskilt fra renskriften ved nogle blade, som indeholder forskellige oplysninger om gamle mønter. Af enkelte stene findes der i kladden løse omrids, som ikke gengives i renskriften, men kun har tjænt til efterretning for Syv selv. Disse omrids er, som det senere vil vise sig, af stor vigtighed, da det særlig ved hjælp af dem er lykkedes mig nærmere at bestemme stenene. Renskriften, i hvilken Syv har optaget en hel del på formodning grundede urigtige læsemåder, har i virkeligheden slet ingen betydning, men vilde uden tvivl. hvis den alene var bevaret, i flere tilfælde have ledet fuldstændig på vildspor.

Syvs beskrivelse af monumenterne på Trinitatis kirkegård er af interesse, fordi den giver os den første og eneste fortegnelse over de runestene, som ifølge kgl. befaling i sin tid var førte til København, og af hvilke de fleste des værre senere er forsvundne. Efter Syv fandtes der i alt 13 mindesmærker på Trinitatis kirkegård, som han nærmere beskriver. Af disse var de 11 runestene; de to andre var stenen fra Landerup i Jylland med de ejendommelige skriftegn (Worms Mon. Dan. s. 447; i Syvs beskrivelse no. 7) og en aflang sten uden skrift, men med et stort kors midt på stenen og over dettes venstre arm tre mindre kors, således som det fremgår af omridset i kladden (no. 9 hos Syv). Af de 11 runestene har Syv genfundet de 7

¹ Sml. (P. F. Suhm,) Samlinger til den danske Historie I, 2, s. 112 ff. Udtoget, som her meddeles af det Syvske håndskrift, indeholder dog flere fejl og misforståelser og er ganske ubrugeligt ved den art undersøgelser, som jeg har anstillet, hvor kun de løse omrids af stenene, der slet ikke omtales i udtoget, og indskrifternes gengivelse med runer (ikke som i udtoget med latinske bogstaver) har kunnet lede mig på vej.

hos Worm, til hvem han overalt henviser, og fra hvis læsninger han undertiden afviger, nemlig Vordingborg-stenen fra Sælland (Mon. Dan. s. 120; Syv no. 10), Avnslev- og Ålebæk-stenen fra Fyn (Mon. Dan. s. 245 og 248; Syv no. 12 og no. 3), Langå-stenen I, Vamdrup-stenen II og Brøderslev-stenen fra Jylland (Mon. Dan. s. 311, 444 og 295; Syv no. 11, no. 2 og no. 1), samt Gommor-stenen fra Bleking (Mon. Dan. s. 219 under navnet 'Sølvesborg-stenen'; Syv no. 6). De andre fire stene har Syv derimod ikke fundet hos Worm. Af de to af disse (no. 4 og no. 5) giver han i kladden løse omrids af stenene med tilføjet mål og af indskriftlinjerne. Det fremgår heraf, at no. 4 var 5' høj og 2' 3" bred forneden, no. 5 6' høj og 2' 6" bred forneden¹. Indskriften på no. 4 ses at have været fordelt i tre linjer, som Syv gengiver:

ITNY †. RIKPI HTT	itug - - risdi sten
ÞTTKI IPT YIAPI	densi eft Girti
INH P* †	jus ke - - t ²
†	

På no. 5, hvis indskrift var indhugget i et af en ramme omsluttet bånd, læser han:

↑NY↑NY
↑NY↑NY forte ↑NRPIR : RN eller RIKI : HT :
†
BINDI : eller ÞTT : YPTIR : YNTN : KIN .
HT ³

Turkil risia sten dese eftir kunu sinu⁴.

¹ Med hensyn til målene bemærker Syv dog udtrykkeligt, at de ikke gør krav på at være ganske nøjagtige, da han ved sin undersøgelse ikke var forsynet med måleredskaber. — Bæge stene var fuldstændige. Det er en fejl, når no. 4 i Suhms Samlinger anf. st. s. 113 betegnes som „et fragment“. Denne misforståelse er naturligvis opstået derved, at Syv i sin gengivelse af indskriften antyder et par utydelige runer ved små streger.

² Afvigelserne i renskriften her og i det følgende beror åbenbart på senere vilkårlige rettelser, hvortil jeg derfor intet hensyn tager.

³ Den sidste rune er fra † rettet til †.

⁴ I omskrivningen med latinske bogstaver medtager Syv altså ikke det sidste ord.

Om de to sidste stene (no. 8 og no. 13) siger Syv, at indskriften på no. 8, som efter hans omrids ses at have været en temmelig lang og smal sten (omtr. 6' høj, men kun 1' 3" bred), var fuldstændig afskallet med undtagelse af følgende bogstaver RIRI & FN. Om no. 13 hedder det endelig, at et stort stykke af indskriftsiden var fliset af under stenens transport, så at man kun kunde skelne nogle få streger uden bestemt betydning. »Her synes dog at skulle være som en krone oven ved«. I den latinske renskrift siger han lidt bestemtere, at nogle træk på stenens øverste del synes at forestille en 'konge-krone'.

Med hensyn til de fire sidstnævnte stene, som Syv ikke har fundet hos Worm, har man været i stor forlegenhed. Da Glenstrup-stenen må have hørt til de stene, der tidligst indsendtes til København, eftersom den er en af de få stene, der endnu er bevaret fra den tid, antog Nyerup, at Glenstrup-stenen måtte være en af de to stene, som Syv havde erklæret for så ødelagte, at deres indskrifter ikke kunde læses¹. Med denne formodning har man også senere slået sig til ro, skönt den i og for sig er højst usandsynlig². Ti selv om Syv ikke havde noget skarpt blik for runeindskrifternes tegn, må det dog anses for umuligt, at han skulde have erklæret sig fuldstændig fallit lige over for den ganske vist på nogle steder svagt fremtrædende, men dog aldeles klare og sikre indskrift på Glenstrup-stenen, af hvilken Worm jo også har meddelt en afbildning, på hvilken en stor del af indskriften er rigtig gengivet; og at denne sten ikke er bleven ødelagt på vejen til Køben-

¹ Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider IV, s. 153.

² Liljegren anfører i Run-Urkunder de stene, som Syv ikke har fundet hos Worm, efter Nyerup, der atter har sine meddelelser fra de Suhmske Samlinger. Under no. 1543—44 finder vi de to indskrifter, som Syv til dels har læst, og under no. 1545—47 de to stene, som Syv erklærede for ulæselige, samt stenen uden indskrift med korsene (!). Da runestenerne skulde have én plads hos Liljegren, har han stillet dem sidst under Ribe stift med bemærkningen „Oangifvet ställe (förd till Köpenhamn)“; men han kunde unægtelig lige så godt have henført dem til en hvilken som helst anden egn i Danmark.

havn, ved vi deraf, at den endnu er bevaret i ganske samme tilstand som på Worms tid. Syvs omrids af den ulæselige sten, som han beskriver som no. 8, viser også klart, at denne sten umulig kan være Glenstrup-stenen, og om no. 13 erklærer han jo, at den var fuldstændig ødelagt. Medens ingen af disse to stene således kan antages at være Glenstrup-stenen, genfinder vi virkelig denne på et andet sted i Syvs beskrivelse, nemlig som hans no. 5. Både Syvs omrids, hans mål og hans (rigtignok meget mangelfulde) gengivelse af indskriften viser, at vi her har den sten, som findes i Worms Mon. Dan. s. 284, ganske vist med nogle slemme fejl, men langt bedre end i Syvs beskrivelse. I hans famlende forsøg på at udfinde runernes betydning vil enhver dog let genkende den virkelige indskrift, som lyder:

: ÞÐRÍΛ : RÍYÞÍ : ƧΤΤ : ÞƧƧÍ : ΙΨΤΙΛ : ΥΝΥΤR : ΨƧÞNR : ƧΙΤ :

Endogså de tre sidste runer hos Syv (ƧΤΤ) genfinder vi som indskriftens sidste ord (ƧΙΤ); men Syv har rigtignok været så forsigtig at udelade dette ord i sin omskrivning med latinske bogstaver, da han allerede havde det andetsteds i indskriften, og sin kunde han naturligvis heller ikke bruge her, da han ganske urigtig havde læst en form af dette ord lige foran.

Også Syvs no. 4 er det lykkedes mig at finde. Det er nemlig den sidst opdagede Hjørmind-sten, som Worm optog i Additamenta s. 24, og af hvilken også Meier har leveret en afbildning, som vistnok stammer fra samme kilde som Worms, men ikke er taget direkte fra ham (sml. foran s. 32 ff.). Det fremgår af disse afbildninger, at indskriften har været så tydelig, at der i det højeste kan være tvivl om læsningen af et enkelt ord. Den lyder:

ΝƧΤƧ : ƧΝΤ : ƧΙΤ : [ΥΝÞƧƧ : ?] ΤRÍΨ

↓ : ΨΙ↓ΔΙ : ΙƧƧƧ

ΤΝΨƧ : RÍYÞÍ : ƧΤΤ :

Ved at sammenligne Worms afbildning med Syvs læsning vil man straks se, at en af de væsentligste fejl, han har begået,

er, at han har opfattet rammestregen nederst på stenen ved begyndelsen af første og tredje og ved slutningen af anden linje som runen | (derfor |TNT| for TNP| ; |PT|V|A| for |PT|A : T, der hører sammen med NH| i næste linje, hvor Syv ligeledes har |NH| for NH). Som det fremgår af Meiers og Syvs gengivelse må sidste | i |PT|A have haft en lille udfisning foroven til venstre, hvorfor de bægge giver denne rune formen V¹. I Syvs meningsløse gengivelse af runerne og i hans vildledende omskrivning med latinske bogstaver, som har fremkaldt den forestilling, at stenen var et brudstykke, vilde man næppe genfinde den forsvundne Hjørmind-stens simple indskrift »Tove rejste denne sten efter sin søn Toste, en brav mand«, hvis det fyldestgørende bevis derfor ikke havde kunnet føres ved hjælp af hans eget håndskrift.

Hermed er således identiteten af disse to stene hos Syv med to af de Wormske eftervist, og vi ser altså, at de 9 runestene af de 11, som i Syvs tid fandtes på Trinitatis kirkegård, er beskrevne af Worm og hørte til dem, der forlangtes indsendte 1652, og at det forholder sig rigtigt, når Meier om Hjørmind-stenen siger, at den skal være ført til København. Det samme tør da med største sandsynlighed antages at have været tilfældet også med no. 8 og no. 13 hos Syv. Det ligger imidlertid i sagens natur, at det ikke er muligt at føre så eksakte beviser herfor som for identiteten af Syvs no. 5 og no. 4 med Glenstrup- og Hjørmind-stenen. Alligevel nærer jeg ikke mindste tvivl om, at Syvs no. 8 og no. 13 med sikkerhed kan påvises hos Worm. Den første svarer nemlig efter form og størrelse fuldstændig til den forsvundne Torup-sten, som i Worms tid lå i kirkegulvet nær ved alteret (Mon. Dan. s. 303 og derefter med et par unøjagtigheder hos Meier bl. D 2 a). Ingen som helst anden runesten i Mon. Dan. undtagen Torup-stenen stemmer i form med omridset af Syvs no. 8. Også de af Syv gengivne runer vil man let kunne genkende i runerne hos

¹ Mellem denne rune og A har Syv så endda urigtig et |.

Worm på stenens nederste del ved indskriftens slutning og begyndelse. Den efterretning, som senere dukker op, at stenen skal være forsvunden ved Torup kirkes nedrivelse i slutningen af forrige århundrede, er nemlig fuldstændig greben ud af luften, fordi man ikke havde nogen anelse om stenens skæbne og derfor har tænkt sig, at den fremdeles lå på samme plads som i Worms tid¹. Endelig må Syvs no. 13 være den forsvundne Lø-sten (Mon. Dan. s. 301, Meier bl. C 3 a), da ingen anden sten end denne over indskriften har et ornament, som af Syv ikke uden grund kunde sammenlignes med en (konge)krone.

Jeg håber, at det således er lykkedes mig nøjagtig at bestemme alle de 11 runestene, som Syv har beskrevet. Hermed er tillige vigtigheden af de Syvske meddelelser for runestenedes historie godtgjort. Dette er også den væsenligste, eller rettere sagt den eneste betydning, som disse oplysninger har for os, da Syvs læsninger og tolkninger næppe på et eneste punkt fører forståelsen af indskrifterne videre. Med hensyn til de fra Worm afvigende læsninger fortjæner kun følgende at fremhæves: Syvs afskrift bekræfter, hvad vi i øvrigt ikke kunde være i tvivl om, at Gommor-stenen virkelig har haft $\text{N}^*\text{Þ}\text{N}\text{Ð}\text{X}\text{I}^*\text{Y}^*$, idet Syv i stedet for Worms I som første rune har Y (o: tværstaven og højre rette stav af N). På Avnslev-stenen, som efter afbildningen i Mon. Dan. s. 245, hvor Worm efter eget sigende (s. 246) et par steder har rettet X til I , måtte henføres til samme gruppe som Flemløse- og Helnæs-stenen, læser Syv på den ene side:

$\text{R}\text{N}\text{N}\text{I}\text{Þ}\text{I}$

$\text{X}^*\text{R}\text{Þ}\text{I}^* \text{X}^*\text{N}\text{Y}$

og på den anden:

$\text{N}^*\text{X}\text{N}\text{I}\text{N}^*\text{I}\text{R}\text{N}\text{N}\text{I}\text{I}\text{X}\text{I}\text{X}^*\text{I}\text{I}$

Worm har altså her med samme vilkårlighed som på Flemløse-stenen ændret X til I (sml. foran s. 27) og har vel også urigtig Y for Syvs N .

¹ J. P. Trap. Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark V², s. 452: „Med kirken forsvandt en runesten, der lå i altergulvet“. I sit fortjænstfulde lille skrift „Om Runerne i Norden“ (1890) har P. Købke s. 90

At Syv for øvrigt endnu mindre end Worm har formået at læse og tolke runeindskrifterne, vil uden tvivl klart fremgå af de foran meddelte prøver og bekræftes yderligere ved hans forsøg på at levere en ny tolkning af Brønderslev-stenen. Af denne sten var i Worms tid kun indskriften på den ene kant synlig, medens erindringen om indskriften på den anden kant dog endnu var levende, hvad der har givet anledning til den misforståelse, som har holdt sig lige fra Worms dage til den nyeste tid, at der havde været to runestene indmurede i Brønderslev kirke. Worm kendte som sagt kun indskriften på stenens ene kant, som han gengiver og oversætter:

Kirkia er Christi kant manom

Templum Christianis est deputatum,

idet han tænker sig, at der i kirkens første dage har været en retsstrid om denne mellem hedningerne og de kristne, under hvilken »kirken er tilkendt de kristne (egl. de kristne folk)«. Worm tilføjer, at indskriften på den anden i kirken indmurede sten mulig kunde give nærmere oplysninger herom. Da Syv undersøgte stenen på Trinitatis kirkegård, var også indskriften på dens anden flade synlig, og i sin kladde gengiver han hele den særdeles tydelige indskrift nogenlunde rigtig således (med runer, som jeg på grund af binderunerne omskriver med de tilsvarende latinske bogstaver):

suen:sun:kermuntar × til misgunta

kirkia:er:kriste:kænt:manom

hvilket han oversætter:

»*Sveno filius Germundi pro misericordia cum strangularetur ipse.* (kirkia ∘: *strangulare*¹). *Christe nosce homines (viros)*«².

sammenblandet Torup-stenen i Hundborg herred, Tisted amt (Worm Mon. Dan. s. 293) med den ovenfor omtalte Torup-sten i Middelsom herred, Viborg amt, og gjort dem til ét mindesmærke. Den ældre meddelelse om Torup-stenen i Hundborg herred (sml. Trap anf. st. s. 146), som allerede på Worms tid stod i våbenhuset, er her sammenarbejdet med efterretningen om Torup-stenen i Middelsom herred, der havde plads i altergulvet.

¹ I renskriften henvises i margenen for denne betydning til »Herauds Saga«. (I Verelii udgave af Herrauds och Bosa saga, Upsaliæ 1666, har han nemlig i glossaret s. 92 fundet: *Kyrkia strangulare*.)

² Den sidste sætning forklarer han i renskriften således: »∘: nosce et puni illos, qvi violentam necem attulerunt«.

Et bedre bevis på sit manglende kendskab til runeindskrifternes sprog kunde den i andre retninger af modersmålet fortjænte »Philologus regius« vanskeligt have givet. I virkeligheden må den i enhver henseende overordenlig klare indskrift nemlig læses:

kirkia er kriste kært manom til misguntar. suen sun germuntar.

o: »Kirken er viet til (opkaldt efter) Kristus til miskundhed (nåde, forbarmelse) for menneskene. Sven Germundssön«. I de to sætninger, hvoraf indskriften består, meddeles altså navnet på kirken ('Kristkirken') og på bygherren (næppe bygmesteren).

De af Syv beskrevne stene henlå i lang tid uænsede på pladsen ved Trinitatis kirke. Da kirken blev lagt i aske ved den store ildebrand 1728, synes stenene at være forsvundne mellem de øvrige ruiner, og kun tre af runestene (Vordingborgstenen, Glenstrup-stenen og Brønderslev-stenen) samt den indskriftløse sten med det store og de tre små kors reddedes fra undergang. De øvriges skæbne er ubekendt; men de er uden tvivl blevne benyttede som grundstene for den nyopførte kirke eller andre bygninger. Et velbekendt, men usikkert sagn fortæller, at klokkeren ved Trinitatis kirke Sören Mathiesen brugte dem ved opførelsen af sin nær ved kirken liggende gård¹.

---

¹ Denne fortælling om Sören Mathiesen så første gang lyset i „Dagen“ den 16. Februar 1807 no. 27, hvor en „Indsender“ meddeler, at han „mellem nogle en afdød Skribents utrykte Optegnelser“ har fundet følgende oplysning om de runestene, der tidligere havde ligget på Trinitatis kirkegård: „Den største Del af de Runestene, som Ole Worm har anført, bleve med nogle 1000 Rd. Bekostning af det hele Land samlede sammen, og bragte hid til Kiøbenhavn, i den Mening, at de skulle sættes rundt omkring i det runde Taarn. Man befandt, Bygningen ei kunde bære denne Byrde; derfor blev det efterladt, og i dets Sted besluttet, at de skulde sættes fra Kiøbmagergaden langs igiennem til Springgaden, der hvor nu Stakitværket staaer. Dette Anslag blev forsømt at føres til Virkelighed. Imidlertid skulde Klokkeren Sören Matthisen til at bygge sin Gaard, der hvor Olrok (dette er skrevet mellem 1770 og 80) nu boer udi, og tog han de fleste Stene og brugte dem til sin Bygning; med nogle er Rendestenen lagt. To bleve til-

Og er dette den rette Danske derpaa:

Denne steen over Roluf er lagd

Ved hans Huses sin Højegaard,

Ved Göydes Høje som der nu staar.

Den første linie kommer noget overeens med den gamle skrift, men det andet intet.«

I anledning af disse notitser bemærker jeg følgende: Med no. 1 menes Ulstrup-(Gröndal-)stenen, hvis to sidste ord auk tufa er rigtig gengivne hos Worm (sml. foran s. 11). Under no. 2 får vi den ældste kendte efterretning om Lavrbjærgstenen, af hvis mærkelige indskrift det sidste ord gengives fuldstændig nøjagtig, hvorimod det første B er urigtigt for R. De to følgende runer er $\mathfrak{R}\mathfrak{I}$, som også afskriften har; kun har bistaven i $\mathfrak{I}$ fået en meget uregelmæssig form. No. 4 indeholder en gengivelse af indskriften på Flømløse-stenen, som ved første øjekast ser ret meningsløs ud, men som ikke desto mindre, uagtet den tåbelige forklaring, der knyttes dertil, er temmelig nøjagtig, og som derfor også har en vis betydning. Afskriften er nemlig uafhængig af Worm (Mon. Dan. s. 247) og omtrent 80 år ældre end den afbildning, der skyldes v. Haven, da stenen endnu var fuldstændig. I min tolkning af indskriften i »Die runenschrift« s. 347 ff. har jeg ved hjælp af Worm og Haven søgt at udfylde den del af indskriften, som nu mangler, og den Syvske afskrift bekræfter fuldstændig min formodning, at slutningen af indskriften har lydt:

$\mathfrak{F}\mathfrak{N}\mathfrak{*}\mathfrak{I}\mathfrak{A}\mathfrak{V}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{I}$

Medens både Worm og Haven (vistnok påvirket af Worm) læser $\mathfrak{F}\mathfrak{N}\mathfrak{*}\mathfrak{I}\mathfrak{A}$, finder vi nemlig hos Syv som første rune $\mathfrak{I}$ (for $\mathfrak{F}$), og i steden for Worms $\mathfrak{V}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{I}\mathfrak{A}$ og Havens $\mathfrak{V}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{I}\mathfrak{F}$ har vi her $\mathfrak{V}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{I}$, som uden tvivl er det rette¹.

¹ I gengivelsen med latinske bogstaver i de Suhmske Samlinger s. 117 er afskriften hos Syv gjort fuldstændig ukendelig og meningsløs; men i virkeligheden må den for sin tid kaldes endogså ualmindelig nøjagtig, når vi ser bort fra punkterne, som afskriveren uden tvivl har tilføjet på egen

de andre i disse notitser gengivne indskrifter. Da indskriften i Syvs kilde var stillet på hovedet og derved så vidt muligt gjort ukendelig, kan man ikke undre sig over, at enkelte runer har fået noget ejendommelige former. Hele forvanskningen består dog kun i, at bistavene i R og N er skilte fra hovedstavene, og at der i steden for † står †, samt at hovedstaven i † er stillet skråt. Stenen stod efter Worm »prope Immervad in præfectura Haterslebiensi . . in campis . . prope vadum«, og Vejle i Syvs notits er altså ved en misforståelse blevet til navnet på den norrøjske by, medens det i virkeligheden er det gamle danske ord 'veile' vadum. Hermed vil forhåbenlig Vejle-stenen, der siden udgivelsen af Stephens' værk har voldet runologerne så meget bryderi, for bestandig være ude af sagaen som en forsvunden dansk runesten med ældre runer.

På den lige overfor stående side i håndskriftet, der hører til samme blad som den, hvorpå de nu omtalte notitser er skrevne, findes en meddelelse om Sjælle-stenen, som Syv havde fået år 1700 fra en hører ved Århus skole, og som jeg har aftrykt i mine Danske runemindesmærker I, s. 140.

Imellem de to sidst omtalte sider af Syvs håndskrevne samlinger er endelig indhæftet et løst blad i mindre format, hvorpå biskop H. Gerner i Viborg 1694 egenhændig har gengivet to runeindskrifter, som han havde fået tilsendte (sagtens fra præsterne på vedkommende steder). Den første er Ferslev-stenen, der også beskrives af J. Meier, og om hvilken Gerner giver en længere meddelelse, i hvilken han ganske rigtig bemærker, at de to linjer løber bustrofedon. Han har dog ikke kunnet give den rette læsning af indskriften, da dens første og sidste ord, som afbildningen viser, var skjulte ligesom i Meiers tid.

Om den anden indskrift, som Gerner meddeler, synes han ikke at have vidst noget nærmere. Han nøjes nemlig med at kalde den en anden og tilføjer: »Men Magen dertil findis vel i Wormio«. At han virkelig hos Worm har fundet »Magen dertil«, viser hans omskrivning med latinske bogstaver, som nøjagtig svarer til Worms gengivelse af den forsvundne Gudum-

sten (*Gudingense* i Mon. Dan. s. 316), der er no. 1 i Meiers håndskrift (»Gudding i Fleskum Herred«)¹.

Undtagelsesvis meddeler Meier to afbildninger af denne sten ved siden af hinanden, af hvilke no. 2 åbenbart skal være en forbedret gengivelse af no. 1². Bægge afbildninger stemmer dog i alt væsentligt overens, men afviger særlig på et enkelt sted betydelig fra Worms, i hvilken anledning Meier selv øverst på den følgende side bemærker: »Dr. Ole Worm giver denne Steen en anden gestalt, og anfører skriften anderledes og med andre bogstaver«, hvorpå han meddeler først sin egen og derpå Worms læsning. Skönt Gerner i sin gengivelse af indskriften med latinske bogstaver som sagt nøje slutter sig til Worm, har hans afbildning forskellige afvigelser fra den Wormske, som viser, at den, i al fald på det mest tvivlsomme sted, er uafhængig af denne. Sammen med afbildningen hos Worm og Meier kan den derfor hjælpe til at fastslå læsningen af indskriften, som efter min mening har lydt:

𐌱𐌿𐌲𐌴𐌹 : 𐌹𐌴𐌲 : 𐌹𐌴𐌹 : 𐌿𐌲𐌴𐌹 : 𐌲𐌴𐌹 : 𐌹𐌴𐌹 : 𐌿𐌴𐌹³ × 𐌲𐌲𐌴𐌹𐌴𐌹⁴ :
𐌹𐌴𐌲𐌴𐌹 : 𐌿𐌴𐌹 ×

¹ Det er jo muligt, at Gerners (fra Worm optagne) omskrivning med latinske bogstaver ikke skyldes ham selv, men sammen med indskriften er sendt ham fra hans hjemmelsmand.

² Det samme er kun tilfældet med endnu ét mindesmærke i det Meierske håndskrift, nemlig den umiddelbart efter Gudum-stenen følgende mindre Gunderup-sten. Det synes, som om Meier ved gengivelsen af de to første runestene, han har behandlet, endnu ikke havde opnået tilstrækkelig øvelse i at tegne omridset af stenene med indskrifterne.

³ 𐌹𐌴𐌹 : 𐌿𐌴𐌹 er min formodning. I steden for disse ord har Worms afbildning 𐌹𐌴𐌹 : 𐌿𐌴𐌹𐌴𐌹 med kors efter, medens Meier på bægge afbildningerne kun har 𐌹𐌴𐌹𐌴𐌹 og derefter et kors. Jeg antager derfor, at den sidste rune i 𐌿𐌴𐌹 har været noget utydelig, så at Worms hjemmelsmand har været i tvivl om, hvorvidt ordet skulde læses 𐌿𐌴𐌹 eller 𐌿𐌴𐌹. Worm har da ved en misforståelse stillet de to varianter sammen til det meningsløse 𐌿𐌴𐌹𐌴𐌹. Medens Meier på bægge afbildningerne som sagt kun har 𐌹𐌴𐌹𐌴𐌹, læser han på den følgende side, hvor han netop anfører sin læsning i modsætning til Worms, ganske som denne 𐌹𐌴𐌹 : 𐌿𐌴𐌹𐌴𐌹! Men han har også her i overensstemmelse med Worm 𐌿𐌴𐌹𐌴𐌹 Asten og 𐌹𐌴𐌲𐌴𐌹 fadyr i steden for det rette 𐌱𐌿𐌲𐌴𐌹 og 𐌹𐌴𐌲𐌴𐌹 på afbildningerne. Så stor er hans afhængighed af Worm, selv når han tror at gå på egen hånd. Gerners afbildning har på det tvivlsomme sted 𐌹𐌴𐌹𐌴𐌹 (𐌹𐌴 adskilte ved en lille lodret streg), efterfulgt af et lille kors med punkt over.

⁴ Således Worm, medens Meier på den første afbildning har 𐌲𐌲𐌴𐌹. 𐌴𐌴𐌴

o: »Ysten (Østen) lod rejse denne sten for sin fader Utvagens sjæl«. Indskriften hører således ikke blot på grund af rune- og sprogformer, men også på grund af sit indhold til de alleryngste. På lignende måde som på Gudum-stenen hedder det i den meget unge indskrift på Hvidbjærg-stenen: biþer : for : bo, »beder for Bo(s sjæl)«.

Som foran nævnt forfattede P. Syv sin beskrivelse af monumenterne på Trinitatis kirkegård til brug for P. Resens Atlas Danicus (håndskrift i det store kgl. bibliotek, Uldalls samling no. 186 fol.), hvor den også for største delen er optaget (I, s. 296—98), dog med enkelte ændringer (Resen tror således ikke på Syvs forklaring af kirkia = *strangulare* på Brønderslev-stenen, men holder sig til Worms *templum*). Desuden indeholder Resens Atlas en og anden notits om runeindskrifter, som Worm ikke har kendt, og som vi her finder omtalte for første gang (således Sjælle-stenen VI, s. 567 f., se mine Danske runemindesm. I, s. 138 ff.; indskriften over døren i Kragelund kirke smst. s. 593; indskrifterne på låget på den gamle egetræs kiste i Pjedsted kirke og på en sten i tårnmuren — bægge nu i nationalmusæet — smst. s. 741 f.). Men i øvrigt gengiver Resen afbildningerne af runemindesmærkerne fra Mon. Dan. tillige med Worms beskrivelser og tolkninger, der i reglen optages uforandrede. Han nærer så stor tillid til og beundring for Worm som runolog, at han end ikke tager i betænkning at give hans dristige forklaring af indskriften på Vordingborg-stenen med de dertil knyttede fantastiske forestillinger om *Orething* og retfærdighedens gudinde *Disa* eller *Thisa* (sml. nedenfor) sin fulde tilslutning. Worms behandling af dette monument giver netop Resen anledning til at prise ham som de fædrelandske oldsagers snildrige tolker (»*Antiqvitatum Patriarum Oedipus*« I, s. 61).

og på den anden RÞNÞYIIH. Gerner har lige efter det lille kors HΓIPNAY.IIH, hvor det første H (Meiers R) altså er læst Γ; det foregående H må vel skyldes en naturlig skøre i stenen. Da både Worm og Gerner har J for Meiers þ, som vel skal betyde þ (også i HΓþ gengiver Meier J med þ). antager jeg, at indskriften virkelig har haft J (ikke þ), og at *Úþwaginn* netop er den danske form af det til isl. *Úþveginn* svarende navn.

Hvad der gennem hele det 18. årh. udførtes for et nøjere kendskab til og en bedre forståelse af de danske runemindesmærker er med en enkelt undtagelse lige i århundredets slutning af såre ringe betydning.

Lige i begyndelsen af det 18. årh. (1701) skrev den lærde rektor ved Odense skole Thomas Broder Bircherod i form af et brev til en ven en indholdsrig lille afhandling om årsagerne til, at så mange oldsager var gåede til grunde i Danmark (*Epistola ad amicum de deperditis antiquitatibus septentrionalibus et maxime Gotho-Cimbricis*¹⁾, som dog først blev offentliggjort i *Dänische Bibliothec*, IV. Stück, Copenh. u. Leipz. 1743, s. 369—422.

Forfatteren giver heri også forskellige oplysninger om de fynske runemindesmærker (anf. st. s. 408 ff.). I høje toner berømmer han Worm som den, der i virkeligheden har reddet de mindesmærker, der siden hans tid er forsvundne, fra undergang; »ti de står og læses nu bedre og under heldigere forhold i hans bøger end tidligere på marker og høje«. Han meddeler derpå, at flere af de stene, som tidligere var på Fyn, skal være førte til København og mulig findes mellem dem, der ligger henkastede på Trinitatis kirkegård. »Nogle«, tilføjer han, »har dog ikke kunnet flyttes på grund af deres størrelse, f. eks. Flemløse-stenen, der endnu findes på kirkegården, daglig udsat for vejrligets ødelæggende virkninger; andre, der var indsatte i vægge og mure, har ikke kunnet udtages, f. eks. Allerup-stenen. Atter andre gæmmer sig hist og her uden at være bemærkede af Worm, som jo ikke kunde opdage alt, f. eks. én på Tåsinge, én i Sørup kirke ved Svendborg og flere«. Endelig omtaler han de røgelsekar af messing i forskellige fynske kirker, især i egnen om Fåborg og Svendborg, som bærer den latinske indskrift *Jacobus Ruffus me fecit* med runer, medens røgelsekarret i Stenstrup kirke har den samme indskrift på Dansk (*Mick Jakob Rolut gorte*) og røgelsekarret i Lunde kirke,

¹⁾ Således kalder Bircherod selv sin afhandling. Udgifterne af „Dänische Bibliothec“ giver den s. 366 titlen: *Dissertatio epistolaris de causis deperditarum apud septentrionales, et præsertim apud Danos, Antiquitatum.*

der er anneks til Stenstrup, en længere latinsk indskrift af samme indhold (*Magister Jacobus Ruffus faber me fecit*).

Bircherod anfører altså her de sandsynlige grunde til, at et par af de fynske stene, som 1652 forlangtes indsendte, ikke blev førte til København, og han giver desuden de første meddelelser om Bregninge-stenen på Tåsinge og Sørup-stenen på Fyn, samt om de bekendte røgelsekar, hvorpå mesterens navn er skrevet med runer.

Omtrent 100 år efter at Monumenta Danica havde set lyset, udgav Erik Pontoppidan den store samling af danske indskrifter, som har titlen Marmora Danica I—II, Hafn. 1739—41. Med forsæt udelod Pontoppidan runeindskrifterne af sit værk. Hans beundring for Worms Monumenta var nemlig så stor, at det, således som han siger i sin fortale, ikke kunde falde ham ind »at skrive en Iliade efter denne Homer«. Han betragter altså sit værk som en slags fortsættelse af den Wormske samling, til hvilken han dog, som han sammesteds meddeler, har føjet fire à fem for Worm ubekendte runeindskrifter, som han har taget fra et håndskrift af Joh. Meier, som han havde fået til låns fra det Fossiske bibliothek. Dette håndskrift, som vi foran (s. 31 ff.) har omtalt udførlig, er Pontoppidans kilde til følgende i andet bind af Marm. Dan. meddelte jyske runeindskrifter: 1) stenen i Sædding kirke ved Ringkøbing (s. 82); 2) Hjørmind-stenen II (s. 230 f.), om hvilken Pontoppidan ligesom Meier erklærer, at Worm ikke har kendt den, skönt den findes i hans Additamenta s. 24; 3) Års-stenens bagside (s. 231 f.) og 4) Ferslev-stenen (s. 233). Pontoppidan gengiver Meiers afbildninger af disse stene med hans læsning og beskrivelse og knytter dertil nogle temmelig intetsigende bemærkninger af sprogligt og runologisk indhold. Lige efter forklaringen af Ferslev-stenen findes hos Pontoppidan en ret interessant almindelig bemærkning om antallet af runestene i Himmer syssel. Foruden de 6 endnu bevarede stene, nemlig Gudum-stenen og de to Gunderup-stene, som Worm har beskrevet, Års-stenen og Ferslev-stenen, hvoraf han selv har

meddelt afbildninger (efter Meier), samt den næsten udslettede Skivum-sten (som han ligeledes kendte fra Meier, men hvis indskrift han ikke har vovet at gengive), skal dette syssel tidligere have haft 10 andre, der nu er forsvundne, idet de er brugte ved opførelsen af forskellige kirker og andre bygninger, som nærmere anføres. Hele denne efterretning er uden angivelse af kilde taget fra Meiers håndskrift, hvor den står umiddelbart efter beskrivelsen af Skivum-stenen på bl. B 2 b.

Endvidere har Pontoppidan (II, s. 234) fra Meiers håndskrift, men uden angivelse af kilde optaget afbildningerne af kirkedøren i Hornum og af de to stene i Nørholm kirke med bomærker eller andre tegn, samt (s. 230) ligstenen med latinske bogstaver fra Vammen. Ligeledes gengiver han med anførelse af Meier som sin kilde dennes bemærkninger om Hobro-stenen II (s. 129 f.). Derimod skyldes de bemærkninger, som lige efter knyttes til Worms læsning og tolkning af Gæssingholm-stenen, ikke Meier.

Hele indholdet af det Meierske håndskrift, for så vidt det ikke allerede fandtes i Worms Monumenta, kan således siges at være gået over i Pontoppidans *Marmora Danica*.

Også andetstedsfra har Pontoppidan optaget enkelte runeindskrifter i sit værk. Hvor han i fortalen nævner Meiers håndskrift som sin kilde for nogle få runeindskrifter, tilføjer han i en note, at han foruden disse har meddelt forskellige andre efter et håndskrift af (afdøde justitsråd og landsdommer) Chr. Helverskov, som var overladt ham, og hvoraf hans amanuensis C. F. Wadskiær havde gjort udtog til *Marmora Danica*, da han ikke selv var tilstrækkelig kyndig i runelitteraturen¹. Dette håndskrift havde ifølge *Marm. Dan. I*, s. 194 titlen: *Specilegium eorum, qvæ Perfectissimus nostri Seculi Antiquarius Wormius in Monumentis editis se forte nescire aut simulavit*

¹ De ganske betydningsløse runologiske og sproglige bemærkninger, der er knyttede til d^ø fra Meier optagne indskrifter, skyldes uden tvivl også Wadskiær.

aut dissimulavit¹. Et slående bevis på Helverskovs fuldstændige ukyndighed i runeindskrifternes sprog afgiver hans tolkning af Tryggevælde-stenen, som Pontoppidan anfører I, s. 195 f., og som i vilkårlighed og mangel på sund sans ikke står tilbage for Lyschanders². Kun for denne ene indskrifts vedkommende anføres Helverskovs håndskrift udtrykkelig som kilde i Marm. Dan.; men da Pontoppidan på det nys anførte sted i fortalen siger, at han har optaget adskillige ('plura') runeindskrifter derfra, tør vi slutte, at også nogle af de øvrige få runeindskrifter, der i Marm. Dan. anføres uden kildeangivelse, skriver sig herfra. Dette gælder således uden tvivl Sjøllestenen II, s. 134 (se mine Danske runemindesm. I, s. 140) og mulig stenen over døren i Kragelund kirke II, s. 133. Ti rigtignok findes bægge disse indskrifter også i Resens Atlas Danicus (se foran s. 48); men da gengivelsen hos Pontoppidan ikke stemmer nøjagtig med Resens, antager jeg, at de snarere er tagne fra Helverskov (med hans rettelser) end direkte fra Resens Atlas, skönt også dette har været kendt og benyttet af Pontoppidan (se Marm. Dan. II, s. 232).

I Marm. Dan. I, s. 259 gengiver Pontoppidan indskriften på Bregninge-stenen på Tåsinge med runer, og umiddelbart efter meddeler han, hvorledes Bircherod i et af sine håndskrifter læser og oversætter denne indskrift. Da der imidlertid knyttes forskellige rettelser til Bircherods læsning, anser jeg det for sandsynligt, at også denne indskrift er optaget fra Helverskov. Og det samme er da vel ligeledes tilfældet med den I, s. 238 anførte indskrift på et røgelsekar i Svinninge kirke på Fyn, der ligesom de af Bircherod nævnte (se foran s. 49 f.) skyldes Jacobus Ruffus.

¹ Pontoppidan anfører også håndskriftets titel (med et par uvæsentlige afvigelser) i *Gesta et vestigia Danorum extra Daniam* II, Lips. et Hafn. 1741, s. 14, hvor han meddeler en fra Worm afvigende forklaring af Helverskov. Forfatteren kaldes her „Nobiliss. Christianus Helverschovius, quondam S. Reg. Maj. Consil. Justitiæ et Judex Provincialis“.

² Denne tolkning har dog gjort så megen lykke, at den atter blev optrykt af L. de Thurah i hans *Danske Vitruvius* II (1749), s. 212.

På meddelelser, der er sendte direkte til Pontoppidan til brug for *Marm. Dan.*, må derimod de oplysninger (uden afbildninger) støtte sig, som han i tillægget sidst i andet bind giver om et par nylig opdagede runestene, nemlig Sjøring-stenen (Sjøring sogn, Hundborg herred, Tisted amt) s. 347 og den senere forsvundne Flarup-sten (Ydby sogn, Refs herred, Tisted amt) s. 349¹.

Skönt Pontoppidan ikke kan siges ved *Marmora Danica* at have bragt runestudiet et eneste skridt fremad, har han altså dog for første gang meddelt oplysninger om forskellige mindesmærker, der ikke tidligere var omtalte i litteraturen, og således leveret et lille og ikke uvigtigt tillæg til Worms Monumenta.

En halv snes år efter udgivelsen af *Marm. Dan.* offentliggjordes imidlertid et langt betydeligere supplement til Worms værk fra en enkelt provins. Sidst mellem de afbildninger af svenske runestene, som Joh. Göransson udgav under titlen »Bautil, Det är: Alle Svea ok Götha Rikens Runstenar«, Stockh. 1750 fol., findes nemlig s. 318—20 »Skånes Rune Stenar«. I alt får vi her afbildninger af 19 skånske runestene foruden af to til Hunestadmonumentet hørende billedstene. Medens Göransson ellers i Bautil ved en overskrift over hver enkelt sten angiver det sted, hvor den findes, har kun fem af de skånske runestene og den ene billedsten en sådan overskrift, hvorimod stedet ikke er angivet ved de øvrige 14 runestene og den anden billedsten. Desuden er på 4 steder (under no. 1156, 1158, 1161 og 1164) to stene henførte under ét nummer. Vi ved dog nu, hvor alle disse stene hører eller hørte hjemme med undtagelse af stenen under no. 1173 (= Liljegren, Run-Urkunder no. 1451), om hvilken jeg forgæves har anstillet meget vidtløftige undersøgelser. De to andre stene i Bautil (no. 1165 og 1167), hvis sted ligeledes er Liljegren ubekendt

¹ Det er altså urigtigt, når Werlauff, „Ole Worms Fortienester af det nordiske Oldstudium“ i *Nordisk Tidsskr. f. Oldk.* I, s. 321 not. antager, at disse meddelelser er tagne fra Meiers håndskrift.

(Run-Urkunder no. 1449 og 1450), og som man heller ikke senere har været i stand til at påvise, er det derimod lykkedes mig at finde, eftersom det ved mine undersøgelser 1876 viste sig at være de endnu bevarede stene ved herregården Torsjö (Solberga sogn) i Vemenhögs herred og ved Simris i Järrestad herred, hvis indskrifter rigtignok er højst mangelfuldt gengivne på afbildningerne i Bautil.

Da Worm mellem sine 23 skånske runemindesmærker i Monumenta og Additamenta kun har de 7 af Bautils 19 stene, finder vi altså hos Worm og i Bautil tilsammen 35 runeindskrifter fra Skåne. En sammenligning mellem afbildningerne hos Worm og i Bautil falder absolut ud til fordel for de sidste (sml. mine bemærkninger under Sjörup-stenen i De danske runemindesm. I, s. 91 ff.).

Få år efter udgivelsen af Bautil blev også de bornholmske runestene behandlede på ny i L. de Thurahs bekendte beskrivelse af Bornholm («Omstændelig og tilforladelig Beskrivelse over den i Øster-Søen liggende, under det Kgl. Danske Herredømme blomstrende navnkundige Øe Bornholm» o. s. v., Kbh. 1756). Thurah går her i det hele fuldstændig i Worms spor, hvis læsninger og tolkninger han i reglen optager uden videre bemærkninger. Når han en sjælden gang går på egen hånd og meddeler nye tegninger og tolkninger, står han som oftest tilbage for Worm (sml. mine bemærkninger under Ny Larskerstenen I i De danske runemindesm. I, s. 150 ff.). Thurahs bidrag kan derfor ikke siges i nogen henseende at have fremmet forståelsen af de bornholmske runeindskrifter.

Kort efter midten af det 18. årh. gav J. Langebek stødet til et foretagende, hvis hensigt var at skaffe nøjagtige oplysninger om og afbildninger af vort fædrelands historiske mindesmærker af enhver art. Sören Abildgaard, der som tegner havde ledsaget Langebek på hans rejser 1753—54 i Sverig og Østersøprovinserne, og som efter sin hjemkomst 1755 var bleven udnævnt til 'Archiv-Tegnemester', fik nemlig 1756 på Langebeks anbefaling det hværv at berejse de danske pro-

vinser for at tegne 'monumenter'. På de vidtløftige antikvariske rejser, som han i den anledning foretog 1756—74¹, udførte han en stor mængde tegninger særlig af gravmonumenter; men også enkelte runestene blev undersøgte og afbildede. Blandt de Abildgaardske tegninger (over 900 i tallet), som nu bevares i nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv, må gravmonumenterne, som for deres tid var ualmindelig nøjagtig og omhyggelig udførte, endnu kaldes meget værdifulde, hvorimod runestene lider af store fejl, der vidner både om Abildgaards mangel på ævne til at opfatte og gengive de utydelige tegn og om hans fuldstændige ukyndighed i indskrifternes sprog. Et slående eksempel herpå, hvis sproglige forsyndelser allerede Werlauff har fremdraget², afgiver følgende bemærkning, som han har skrevet på sin tegning af Sjælle-stenen fra 1771: »Denne Runesteen, som er af haard Kamp, ligger tæt inden for Sielle Kirke Dør, den er saa aldeles forslidt, at man ikke med nogen Vished kan kiende mere af Runeskriften end Tegningen viiser [nemlig de to ord $\text{ÞR}+\text{N}+\text{H}+\text{T}+\text{H}+\text{T} : \text{H}+\text{T}+\text{H} : \text{H}$]. Det synes dog ligesom her har været 4 Linneder Runer paa denne Steen. Ordet Frausteen eller Fraadsteen giver tilkiende et Slags hullede eller pibede Kalksteen, som endnu kaldes med samme Navn, hvoraf en Deel Kirker her i Egnen ere opbyggede ligesom og Sielle Kirke«. Hvor utroligt det end lyder, har Abildgaard

¹ Ifølge R. Nyerup, Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider IV (1806), s. 156 not. berejste Abildgaard Sælland 1756—59 og 1764—65, Fyn 1760—62, Låland 1765, Jylland 1766—74. Dette stemmer med angivelserne på Abildgaards tegninger og i hans bevarede dagbøger. Af tegningerne ses det, at han 1776 også berejste Slesvig, da der fra dette år findes tegninger af de to sønderjyske runestene, som den gang og langt senere fandtes ved Haverslund og på kirkegården i Bjolderup. Når Henry Petersen i sin omhyggelige levnedsskildring af S. Abildgaard i Biografisk Lexikon I, s. 58 indskrænker rejserne til 8 år (1756—63), beror det efter forfatterens meddelelse på en fejltagelse.

² E. C. Werlauff, Bemærkninger i Anledning af den til de nordiske Oldsagers Samling og Opbevaring nedsatte Commission, Kbh. 1808, s. 56 f. not. c. Sml. mine Danske runemindesm. I, s. 140 f.

³ Han har altså overset både de to tydelige punkter foran det første ord og det meget klare punkt i H .

altså i det bekendte fraustain (på Sjælle-stenen skrevet fraystain) o: *Frøystæinn*, 'Frøsten', der er navnet på den mand, som rejste ('satte') stenen, trot at finde den gamle benævnelse på de frådsten, hvoraf Sjælle kirke var opført. Han har da vel tænkt sig runestenen rejst til minde om kirkens bygning og antaget, at de to ord, som han havde været i stand til at læse, havde betydningen: »Frådsten(ene) satte....« o: »Denne frådstenskirke byggede N. N.«.

Abildgaards runestengravinger blev dog aldrig udgivne og er så godt som aldrig benyttede, så at de ikke kan siges i nogen væsentlig grad at have fremmet kendskabet til vore runemindesmærker. De indeholder dog forskellige brugbare notitser om stenedenes tilstand og plads på den tid.

Højt op over alle andre bidrag, der i det 18. årh. fremkom i Danmark til oplysning om runemindesmærkerne og deres sprog, rager et lille skrift fra århundredets slutning, der har titlen: »Beschreibung und Erläuterung zweyer in der Nähe von Schleswig aufgefundenen Runensteine. Ein Versuch, als Beitrag zur Vaterländischen Alterthumskunde, von zweyen Freunden«, Friederichsstadt 1799 (62 sider i 8vo med 3 tavler). De »to venner«, hvem afhandlingen skyldes, men som af beskedenhed ikke har navngivet sig, fordi de ikke anså sig selv for runologer ex professo, var mekanikus J. C. Jürgensen i Slesvig og konrektor ved domskolen sammesteds (senere professor i Kiel) J. M. Schultz. Den ydre anledning til afhandlingens fremkomst var de mærkelige, omtrent samtidige fund af to runestene i nærheden af byen Slesvig, syd for Danevirke, som på grund af deres indskrifter historiske indhold hører til vore allervigtigste runemindesmærker. I året 1796 fandt landmanden Jürgen Meggers fra Vedelspang på en af sine marker en anselig sten, som det fra først af var hans agt at bruge ved en bygning; den viste sig imidlertid for stor til dette øjemed, hvorfor han lod den ligge urørt, efter at den var halvt udgravet. Da regnen nogen tid efter havde rensset stenen, opdagede Meggers skriftegn på den. Først 1798 blev den dog

nærmere undersøgt af nogle oldforskere, som straks så, at skriften var runer. Da statholderen i hertugdømmerne, prins Carl af Hessen-Cassel, samtidig fik underretning om det mærkelige fund, drog han omsorg for, at stenen blev omhyggelig udgravet og undersøgt, hvorved det opdagedes, at også bagsiden bar en lang indskrift. For at stenen ikke i fremtiden skulde lide overlast, lod prinsen den flytte til sin sommerbolig Louisenlund og opstille i en åben, stensat grotte i slotsparken, hvor den siden har haft plads. Det er den bekendte sydslesvigske runesten, som efter findestedet kunde kaldes Vedelspang-stenen, men som jeg for at undgå forveksling med den runesten, der omtrent samtidig kom for dagen i samme egn, benævner Hedeby-stenen. Året efter at Meggers på sin mark havde fundet stenen med de ham ubekendte skriftegn, opdagede han ikke langt fra sin gård i vadestedet mellem Selk nor og Haddeby nor (omtr. 2200 fod øst for Vedelspang) en anden stor sten med lignende skriftegn. Også denne sten, som jeg har givet navnet Vedelspang-stenen I, blev ved prins Carls omsorg flyttet til Louisenlund og henlagt i parken ved siden af Hedeby-stenen. Det er disse to stene, der göres til genstand for »beskrivelse og forklaring« i den ovennævnte lille, til prins Carl dedicerede afhandling. Som grund til, at dette forsøg har set lyset, anfører forfatterne i fortalen følgende: »Ueberzeugt, dass das Interesse für's Alterthum nicht ganz unter uns ausgestorben sey, und überzeugt von dem Nutzen, den das Studium der vaterländischen Alterthümer insbesondere haben würde, haben wir es gewagt, diesen Versuch dem Publikum mitzuthellen, mehr in der Absicht, Kundigere zur Bearbeitung dieses Zweiges der Gelehrsamkeit aufzufodern, als in der Einbildung, dass unser Versuch eine gewisse Reife erlangt hätte« (s. 6 f.). De beklager dernæst, at de langt borte fra landets hovedstad har måttet savne de mange hjælpemidler, som alene findes der til oplysning om vore oldsager, hvorfor det også er dem klart, at deres arbejde lider af store mangler. Når de under disse omstændigheder alligevel har vovet at offentliggøre det, er grunden

den, »dass die Mittheilung von der Abbildung eines alten Denkmals, das nunmehr einen geschmackvollen Garten unsers Vaterlandes ziert, uns nicht ganz zu missbilligen scheint, indem dadurch ein jeder in den Stand gesetzt wird, uns zu kritisiren, wodurch wir denn am Ende der Wahrheit näher kommen würden. Schade wäre es doch, wenn dies Denkmal alter nordischer Sitte und Literatur immer unerklärbare Ziffern für uns bleiben sollte« (s. 7 f.).

Hvad selve bogens indhold angår, betænker jeg mig ikke på at kalde den del deraf, som forfatterne helt har kunnet magte, i alle henseender mønsterværdig for deres tid. Dette gælder den nøjagtige beskrivelse af stenene og af de forhold, under hvilke de er fundne, hvortil slutter sig en omhyggelig beskrivelse af egnen (se mine Danske runemindesm. I, s. 108 f. om Hedeby-stenens findested). De to afbildninger af Hedeby-stenens for- og bagside, hvorpå forfatterne efter deres eget sigende har anvendt særlig flid, er ikke blot udførte med den største omhu, men må også kaldes en for sin tid fortrinlig gengivelse af en runeindskrift. Derimod lider forklaringen af indskrifterne ganske vist af store mangler. Dette kan dog ingenlunde undre os, men må tvært imod anses for en selvfølge, når vi husker, at først den 1887 fundne nye Vedelspangsten har muliggjort en sikker tolkning af indskriften på den ældre sten, og når vi betænker, hvilke vanskeligheder Hedeby-stenens himpigi, for ikke at tale om dens 'samstavsruner' på den tid måtte frembyde. At forfatterne klart var sig bevidste, hvor vidt deres ævner strakte, viser de netop ved ikke at gøre noget som helst forsøg på at læse eller tolke 'samstavsrunerne', som dog på deres afbildning gengives med mærkelig nøjagtighed. Om denne del af indskriften nøjes de derfor med at sige: »An die Ziffern zur linken Seite der Süderseite dürfen wir uns nicht wagen. Es ist uns bis jetzt nicht einmal möglich, ausfündig zu machen, auf welche Weise dieser Theil der Inschrift gelesen worden soll, viel weniger dürften wir es also wagen, den Inhalt desselben zu entschleiern« (s. 43). Også

med hensyn til bedømmelsen af runestenenes værd i det hele fortjæner forfatterens ytringer at fremdrages. Straks efter Hedeby-stenens fremkomst blev det fra 'sagkyndig' side udtalt, at dens indskrift ikke havde nogen videnskabelig eller historisk betydning, da den indeholdt lutter ukendte navne¹. Denne højst mærkelige betragtning imødegår forfatterne i følgende bemærkninger: »Uebrigens sind die Meynungen der Gelehrten über den Werth dieser Runensteine sehr getheilt; die dänischen und schwedischen Gelehrten des vorigen Jahrhunderts gaben ihren Werth unstreitig zu hoch an; die Gelehrten dieses Jahrhunderts, deren Augenmerk mehr auf gemeinnützigeren Gegenstände gerichtet ist, haben denselben vielleicht zu tief herabgesetzt. Denn gesetzt, dass auch kein einziger der uns übrig gebliebenen Steine für die Geschichte den geringsten Nutzen hätte — welches indessen noch nicht erwiesen ist — so würden diese ältesten Denkmäler unserer Sprache, wenn sie mit mehrerer Kritik, als bisher geschehen ist, behandelt würden, für die Geschichte sämtlicher skandischen Dialekte manchen nicht unwichtigen Beytrag liefern; und schon dadurch einen nicht unbeträchtlichen Nutzen für die ältere Völkergeschichte des Nordens haben« (s. 24 f.). Jeg tillader mig i anledning af disse ytringer at gentage, hvad jeg allerede har udtalt i forordet til »Sønderjyllands historiske runemindesmærker«: Man undres over den sunde sans og det klare blik, som giver sig udtryk i disse ord, hvori der ikke blot udtales tillid til, at en mere kritisk forskning i fremtiden vil forstå bedre end nutiden at vurdere disse mindesmærkers sproglige betydning, men hvori det også på den forsigtigste måde henstilles som muligt, at de kan få historisk betydning. For bægge de slesvigske stenes vedkommende har eftertiden på den mærkeligste måde gjort de »to venners« formodning til virkelighed. Den 1857 fremdragne Danevirke-sten og den 1887 opdagede nye Vedelsvang-sten

¹ Sml. C. Molbech, Det kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Historie, s. 259; P. G. Thorsen, De danske Runemindesmærker I, s. 199 ff.

(‘Gottorp-stenen’) danner nemlig hver for sig et supplement til de to ældre stene, som med sikkerhed anviser dem deres plads i vort fædrelands historie.

Det var netop sund sands, der hidtil i så sørgelig grad havde manglet i behandlingen af runeindskriftene, og det var denne fortræffelige egenskab, som den lille afhandling om de to sydslesvigske stene utvivlsomt bidrog sit til at vække.

I begyndelsen af det 19. årh. oprinder en ny æra for studiet og bevarelsen af vore oldsager, deriblandt også runemindesmærkerne, og et mærkeår danner i flere henseender 1807. Det var i begyndelsen af dette år (den 11. Februar), at Rasmus Nyerup i overværelse af professor (senere biskop) Fr. Münter ‘indviede’ sin lille oldsagsamling på Rundetårn ved i tårnet at opstille de tre runestene og den indskriftløse sten med korsene, som var reddede fra branden 1728 (se foran s. 42 f.)¹. Hermed var grunden lagt til det »Museum for nationale Mindesmærker«, om hvis oprettelse Nyerup 1806 offentlig havde udtalt ønsket, og om hvis fremtidige indhold han samtidig havde meddelt udførlige oplysninger². Som en af de tre hovedafdelinger i sit nationalmuseum nævnede han »Runestene-Salen«. Nyerups plan om en særlig sal til runestenenene i musæet for de nordiske

¹ Herom indeholder „Dagen“ den 13. Februar 1807 no. 25 følgende beretning, som utvivlsomt skriver sig fra Nyerup selv: „Den paa Universitetsbibliotheket gjorte Begyndelse med at samle Bidrag til et tilkommende Nationalmuseum har paa en Maade faaet en offentlig Sanxion. Den der værende liden Samling af Oldsager er nemlig ligesom bleven indviet derved, at nogle Runestene, som laae i en Krog inde i Trinitatis Kirke, Tirsdagen den 11. Febr. bleve, i Overværelse af Professorerne Münter og Nyerup opstillede ved Indgangen til Bibliotheket.“ Senere siges, at det er de fire stene, som var i behold efter ildebranden 1728, og der henvises angående indskrifterne til Worms Mon. Dan. s. 117—21, 284—85 og 295, men der udtales tillige håb om, at Abrahamson, når han får lejlighed til at undersøge stenene, „hist eller her vil opdage bedre Læsemaader“.

² Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider. IV, indeholdende Oversyn over Fædernelandets Mindesmærker fra Oldtiden, saaledes som de kan tænkes opstillede i et tilkommende National-Museum, Kbh. 1806.

oldsager blev 1867 realiseret af J. J. A. Worsaae, og musæet selv bærer jo også siden 1892 navnet 'Nationalmusæet'.

Den 22. Maj 1807, altså få måneder efter åbningen af den Nyerupske oldsagssamling, udnævntes efter forslag af Fr. Münter »Den Kgl. Commission for Oldsagers Samling, Opbevaring og Undersøgelse«, hvad der blev af største betydning for samlingens vækst. De ansete mænd, der fra først af dannede kommissionen, var hofmarskalk Hauch, kancellideputeret Monrad, kaptajn Abrahamson, professorerne Münter, B. Thorlacius og Nyerup (den sidste tillige kommissionens sekretær)¹. Skönt de ulykker, der i den følgende tid hjemsøgte landet, naturligvis for en del måtte hæmme kommissionens virksomhed, tabte dens medlemmer dog ikke modet, men søgte efter bedste ævne at fremme de opgaver, der var stillede dem, og som de alle omfattede med levende interesse. Det er en selvfølge, at en oldsagskommission, som blandt sine medlemmer talte Abrahamson, B. Thorlacius og Nyerup, også havde sin særlige opmærksomhed henvendt på runemindesmærkerne. Et tydeligt bevis herpå, som vi straks skal omtale nærmere, får vi kort tid efter kommissionens udnævnelse, og i årenes løb aflægger dens tidsskrift (*Antiquariske Annaler I—IV, 1812—27*) mangfoldige vidnesbyrd om det samme, ligesom det skyldes dens bestræbelser, at flere mærkelige runestene efterhånden blev flyttede til København, deriblandt de vældige stene fra Vallø (Tryggevælde-stenen) og fra Tirsted på Låland.

I det samme år, i hvilket den Nyerupske oldsagsamling blev åbnet og oldsagskommissionen udnævnt, blev også Rasmus Rask student og dermed begyndelsen gjort til de banebrydende arbejder, som skulde grundlægge det videnskabelige studium

¹ Den 9. Novbr. 1810 indtrådte også Werlauff og Vedel Simonsen i kommissionen. Den 11. Decbr. 1816 udnævntes Finn Magnusen og „den yngre købmand“, som han kaldes i kommissionens protokol, (senere konferensråd) Christian Thomsen til medlemmer af denne, og samtidig afløste Thomsen Nyerup som sekretær. — Kommissionen selv kaldte sig fra begyndelsen af i reglen med det kortere navn „Commissionen for Oldsagers Opbevaring“.

af Nordens oldsprog og de nyere nordiske sprog. Vel blev runologien aldrig Rasks specielle studium; men nogle af hans ældste optegnelser og et par af hans første litterære arbejder handler netop om runeskriften og om to af vore mærkeligste runemindesmærker (Glavendrup- og Tryggevælde-stenen)¹, og også senere får han oftere lejlighed til at udtale sig om runeindskrifternes sprog i almindelighed eller om enkelte af disse indskrifter og derigennem til at fastslå den videnskabelige metode, som bør følges ved deres tolkning².

Den store interesse, hvormed runemindesmærkerne således efterhånden blev omfattede fra mange sider, måtte naturligvis vække ønsket om et værk, der kunde afløse Worms Monumenta, som jo ikke længer tilfredsstillende videnskabelig berettigede krav. Det ses også, at kommissionen for oldsagernes opbevaring kort tid efter sin stiftelse har rettet sin opmærksomhed herpå, idet den i et af sine første møder (den 25. Februar 1808) efter forslag af Fr. Münter besluttede så snart som muligt at søge at bringe en ny udgave af Worms Monumenta i stand³. Den

¹ „Nogle Bemærkninger om Runeskriften“ i Samlede Afhandlinger III, s. 386—99; „Noget om den glavendrupske Runesteen i Fyen“ i Ny Minerva 1808, s. 271—87; „Forklaring over Vallöstenen“ (=: Tryggevældestenen) i Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter VIII (1809), s. 435—47 (= Samlede Afhandlinger III, s. 401—423. I gengivelsen s. 413 af den afskrift af Glavendrup-stenen, som Rask tog 1826 ved et besøg på stedet, er der — bortset fra den gennemgående brug af † og ‡ for † og ‡ — indløbet flere fejl).

² Se f. eks. Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog, Kbh. 1811, s. XXIV ff.; Anvisning till Isländskan eller Nordiska Fornspråket, Stockh. 1818, s. XVI f. og s. 1 ff., der netop handler om 'Runorna'; „Den Brynderslevske Runesteen“ i Antiqvariske Annaler III (1820), s. 83 ff.; Bemærkninger om runestene i Bække, Læborg og Jællinge efter egne undersøgelser smst. IV (1827), s. 267 ff.; Den grønlandske Runesten smst. s. 311 ff.; Forklaring over Tirsted-stenen i R. Nyerups Verzeichniss der in Dänemark 1824 noch vorhandenen Runensteine, Kopenh. 1824, s. 43 ff. (med tegning af S. Abildgaard); „Den anden grønlandske Runesten“ i Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn 1830 no. 88. (De her anførte runologiske småafhandlinger er optagne i Samlede Afhandlinger III, s. 423 ff.).

³ Det hedder herom i kommissionens protokol, der bevares i nationalmuseets antikvarisk-topografiske arkiv: „I Mødet d. 25. Febr. [1808] vedtog kommissionen, efter Hr. Prof. Münters Forslag, at være betænkt paa, saa

utrættelige Rasmus Nyerup, som længe var sjælen i kommissjonen, tabte aldrig denne sag af syne, og da han 1824 udgav sin på Tysk affattede fortegnelse over de runestene, der endnu fandtes i Danmark (s. 62 not. 2), udtalte han det sikre håb, at tidens fylde nu var kommen, da et sådant værk, svarende til det 19. århundredes fordringer, kunde se lyset. Han fremhæver med berettiget selvfølelse, at kommissjonen havde gjort sit bedste for at bane den nye Ole Worm vejen¹, og på spørgsmålet, hvem den nye runetolker skulde være, »nu da den i runestudiet utrættelige, kundskabsrige Abrahamson ikke længer er iblandt os«, svarer han: »Magnusen eller Werlauff. Ja selv Rask«, tilføjer han, »har sikkert ikke, skönt han nu i lang tid har været optaget af at lære det indiske Sanskrit, glemt hvad han for sin store rejse kunde af det sprog, som man med rette kan kalde det nordiske Sanskrit« (s. 6). Nyerup er vel ikke blind for de vanskeligheder, som vilde være forbundne med udgivelsen af et dansk runeværk; men han minder tillige om, at sagen i vore dage i virkeligheden er langt simplere end i Worms tid. Da nemlig ikke blot Skåne, Halland og Bleking tillige med Gulland, men også Norge nu er skilte fra Danmark, må vi slå en streg over runestenenene i disse provinser, hvorved efter hans

---

snart det lader sig gjøre, at foranstalte en ny Udgave af Worms Monumenta Danica, og om sammes Forlag at henvende sig til Waisenhusdirectionen, for paa billige Vilkaar at foranstaltes udgivne fra Waisenhusbogtrykkeriet.“ Da ingen andre sager behandlede i dette møde, har Münters forslag uden tvivl givet anledning til en længere forhandling.

¹ Kommissjonen havde ikke blot foranlediget, at et antal vigtige runestene var førte til København, hvor de således var let tilgængelige for videnskabsmændene; men den havde også, når lejlighed tilbød sig, ladet udføre tegninger af runestene i forskellige egne af landet. Blandt disse kan nævnes en samling tegninger af de bornholmske runestene ved løjtnant J. Jansen. Håndskriftet, som har titlen: „Tegninger af de paa Landet Bornholm værende Runesteen samt Forklaring over, i hvad Tilstand de befandtes at være i Aaret 1819“, bevares endnu i nationalmuseets antikvarisk-topografiske arkiv. Det indeholder tegninger, der rigtignok i mange henseender er meget mangelfulde, af 10 bornholmske stene, af hvilke de 8 findes hos Worm og Thurah, men de to ikke tidligere var kendte (alle 10 stene opregnes i Thomsens fortegnelse over de bornholmske runemindesmærker i Nyerups Verzeichniss etc., s. 30 ff.).

mening antallet af de mindesmærker, der skal optages i det danske værk, vil indskrænkes til omtr. 50.

Nyerups hele opfattelse af, hvad der må forstås ved danske runemindesmærker, trænger naturligvis ikke til nærmere imødegåelse. Lige så lidt som vi i vore dage i et værk over de danske runemindesmærker vilde udelade Sønderjyllands runestene, lige så lidt burde Nyerup i sit påtænkte værk have slået en streg over de skånske runestene. Nyerup sætter sikkert også antallet af de bevarede danske runestene for lavt, når han opgiver det til 50. Men selv om vi forøger dette tal til henimod 70, vil man dog forbavses over den uhyre tilvækst, som disse mindesmærker har haft i den følgende tid, idet jeg for øjeblikket, når Skåne medregnes, kender 224 mindesmærker, der er bestemte til at optages i mit runeværk, altså langt over det firdobbelte af, hvad Nyerup angiver 1824. Til nærmere oplysning om, hvorledes antallet af vore runemindesmærker er forøget siden den tid og særlig i sidste halvdel af vort århundrede ved fremdragelse af nye, tidligere ukendte mindesmærker, skal jeg eksempelvis anføre, at antallet af runestenerne på Bornholm, til hvis oldsager, som det udtrykkelig fremhæves, kommissionen har et nøjere kendskab end til oldsagerne i nogen anden dansk provins, efter den af Thomsen meddelte fortegnelse 1824 kun beløb sig til 10 (netop samme antal som i Worms Mon.), at dette tal 1865, da G. Stephens og C. Säve foretog en runologisk rejse til Bornholm, på hvilken Magnus Petersen tegnede runestenerne, var vokset til 15, men at jeg nu efter mit sidste besøg på Bornholm i sommeren 1893 kender 40. Også for de andre provinsers vedkommende (særlig Jylland) har tilvæksten været særdeles betydelig, om end ikke så stor som netop på Bornholm.

Det må da vel snarest kaldes et held, at et værk over de danske runemindesmærker ikke blev påbegyndt i Nyerups tid og udført efter hans plan.

Samtidig med de bestræbelser, som kommissionen for oldsagernes opbevaring udfoldede i Danmark for at fremme kend-

skabet til runemindesmærkerne, underkastede den svenske oldforsker N. H. Sjöborg i Lund runemindesmærkerne i Skåne en revisjon, hvis resultater han offentliggjorde i sine »Samlingar för Nordens Fornälskare« I—III, 4to, Stockh. 1822--30 (om de skånske runestene i almindelighed handler han III, s. 127—29). Skönt en enkelt runesten her fremdrages for første gang, og skönt der meddeles forskellige rettelser til de ældre gengivelser, lider både Sjöborgs tekst og de afbildninger, der ledsager den, af så store mangler, at han i sammenligning med forgængerne kun kan siges at have gjort et meget lille skridt fremad. Som et slags supplement til Sjöborgs behandling af de skånske runemindesmærker kan man betragte den af afbildninger ledsagede beskrivelse af de tre Hällestad-stene, som J. Åkerman leverede i »Försök till Beskrifning öfver Hellestads Pastorat«, Lund 1828 (sml. mine Danske runemindesm. I, s. 80 ff.). I omhyggelig gengivelse af indskrifterne står Åkerman langt over Sjöborg¹.

Det materiale, over hvilket vi i det foregående har givet en oversigt, var offentlig tilgængeligt, da den svenske oldforsker J. G. Liljegren fattede den plan i ét værk at samle alle på den tid kendte runeindskrifter fra hele Norden. Denne i og for sig fortræffelige plan var dog ingenlunde moden til udførelse, og resultatet måtte særlig for Danmarks vedkommende blive højst uheldigt, da det grundlag, hvorpå der byggedes, var så upålideligt. Hovedkilden var nemlig Worms Monumenta og

¹ Tidligere end Sjöborg og Åkerman havde C. G. G. Hilfelting tegnet en del af runestene i Skåne. Disse tegninger, som nu findes dels i København, dels (for største delen) i Stockholm, kan nærmest sammenstilles med S. Abildgaards tegninger af danske runestene og har ikke større betydning end disse. Som et godt eksempel på Hilfelings tegninger kan anføres den afbildning af Fuglie-stenen i Skåne, som G. Stephens har offentliggjort i Old-Northern Runic Monuments II, s. 690. Vi får her hverken et pålideligt billede af indskriftens hele karakter eller af runernes større og mindre tydelighed, og den sprogform, som har foranlediget Stephens til at gengive denne tegning, sunu i genstandsform ent., beror på fuldstændig urigtig læsning, da indskriften har brupur (se mine „Sproglige iagttagelser fra en runologisk rejse i Skåne i sommeren 1876“ i „Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed i Aarene 1876—78“, Kbh. 1878, s. 14 = særtryk s. 3).

for Skåne tillige Bautil (Sjöborg og Åkerman), hvortil kom Pontoppidans *Marmora Danica*, Thurahs beskrivelse over Bornholm, forskellige afhandlinger i *Antiqvariske Annaler* og i *Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter* o. s. v., samt nogle håndskrevne samlinger. Uagtet al den flid, som Liljegren har anvendt på indsamlingen af stoffet, over hvilket det er lykkedes ham at give en ret pålidelig oversigt, og som han har ordnet ganske overskueligt, kan hans *Run-Urkunder* (Stockh. 1833) ikke siges i nogen væsentlig grad at have fremmet kendskabet til eller forståelsen af de danske runeindskrifter. Alligevel må hans bog kaldes et for sin tid fortjenstfuldt arbejde, der længe har været og endnu er et uundværligt hjælpemiddel for runologen.

Nyerups plan om en samlet udgave af vore runemindesmærker blev senere optaget af P. G. Thorsen, som i mange år arbejdede med dette mål for øje. I sommeren 1838 foretog han en rejse i Jylland for personlig at undersøge forskellige runestene, og i sommeren 1845 besøgte han i samme øjemed Skåne. Som udbytte af den første rejse udgav han året efter en lille »Beskrivelse og Forklaring af den søndervissingske Runesten«, Kbh. 1839. Skönt denne afhandling i sproglig henseende lider af de samme mangler som Thorsens senere runologiske værker, må den dog i det hele betegnes som et for sin tid ret dygtigt arbejde på runologiens område, og den blev også modtaget med megen velvilje af de sagkyndige som en lovende prøve på det store runeværk, Thorsen havde planlagt.

De sproglige mangler i den nævnte afhandling viser sig især i to retninger. Thorsen fremhæver med rette, at vore runestenes sprog er Olddansk, ikke Islandsk, og han gengiver derfor indskriften »i den sprogart, hvori den er skreven, den rette gamle Dansk«, hvorefter han til sammenligning føjer en oversættelse på Islandsk. Dette princip, at gengive runeindskrifterne i olddansk, ikke i islandsk sprogform, vil vi naturligvis også følge nu til dags. Men des værre har Thorsen fra sit første til sit sidste runologiske arbejde i alt for høj grad manglet de sproghistoriske forudsætninger, som er nødvendige

for at afgøre, hvorledes de olddanske former har lydt. Skönt han som discipel af Rask naturligvis ikke var ubekendt med, at mange runer kunde have flere forskellige betydninger, at η altså lige så godt kunde være tegn for *o* som for *u*, kan han dog aldrig frigøre sig for den forestilling, at et η snarere må betegne udtalen *u* end *o*, o. s. v.¹. Derfor tror han, at Olddansk har haft *Túva*, *múður*, *gúða*, *Gurms* i modsætning til islandsk *Tófa*, *móður*, *góða*, *Gorms*. At han alligevel på Olddansk skriver *dottir*, der efter hans mening har været udtalt *dåttir*, svarende til islandsk *dóttir*, er naturligvis ganske vilkårligt. At Thorsen slet ikke har bemærket forskellen mellem R i *móður* og $\mathfrak{h}$ i *dóttir*, kan vi jo ikke undre os over. Derimod burde de forskellige skrivemåder på runestenene have vist ham, at *kumbl* og ikke *kubl* gengiver udtalen af ordet $\mathfrak{R}\mathfrak{N}\mathfrak{B}\mathfrak{I}$.

Den anden fejl, som vi møder hos Thorsen, er hans tilbøjelighed til, overalt hvor der er sproglige vanskeligheder, som han ikke kan løse, at slå sig til ro med ganske uklare og ubestemte udtalelser om dialektformer (se hans bemærkninger om $\mathfrak{L}\mathfrak{A}\mathfrak{T}$ og $\mathfrak{N}\mathfrak{P}\mathfrak{T}$ s. 15 f. og s. 21 f., som han omskriver *löt* og *oft* $\mathfrak{O}$: *åft*). I hans olddanske gengivelse af de otte første ord af indskriften på Sønder Vissing-stenen: *Túva löt görva kubl*, *Mistiris dottir oft múður* er der derfor mindst lige så mange fejl som ord, da der burde skrives *Tófa (Tóva) lät görwa* (eller *gärwa*) *kumbl*, *Mistiwis dóttir*, *åft móður*. »Den rette gamle Dansk«, hvori Thorsen tror at gengive indskriften, er således et fuldstændigt fantasiprogram.

Nogen tid efter udgivelsen af afhandlingen om Sønder Vissing-stenen fremkom der også oplysninger fra Thorsen om resultaterne af hans undersøgelser på samme rejse af et par andre jyske runestene. Til en afhandling af Finn Magnusen

¹ Se f. eks. hans ytringer om $\mathfrak{mu}\mathfrak{p}\mathfrak{ur}$ s. 22: »Om ordet end forekommer, og også i danske indskrifter netop kan opvises skrevet med $\mathfrak{k}$, er dog $\mathfrak{N}$ overalt så bestemt fremherskende, at der kan næppe være tvivl om, at *u* er den selvlyd, der hører ordet til«. Med hensyn til $\mathfrak{T}\mathfrak{N}\mathfrak{T}\mathfrak{L}\mathfrak{A}$, som han gengiver *dottir* (*dåttir*), udtaler han s. 21: » $\mathfrak{T}$ er både *t* og *d*. $\mathfrak{T}$ her i begyndelsen af ordet må snarest antages for at være *d*, dog kan det gerne være *t* (!)«.

om Års- og Skivum-stenen i *Antiquarisk Tidsskrift* 1843—45, s. 177 ff. meddelte han nemlig denne sine læsninger af indskrifterne på de nævnte stene. Disse læsninger åbenbarer en meget væsentlig mangel hos Thorsen som runolog, idet de viser, at han ikke er i besiddelse af det skarpe blik, der kræves til undersøgelsen af stærkt udslidte eller af andre grunde utydelige indskrifter. Overalt hvor den art vanskeligheder møder, opgiver Thorsen enten ethvert forsøg på læsningen, selv om hver rune i indskriften endnu har efterladt fuldkommen sikre og klare spor (således ved Skivum-stenen), eller giver højst urigtige oplysninger, idet han ikke er i stand til at skelne de naturlige ridser og skører i stenen fra de indhuggede linjer (således under Års-stenen; sml. mine *Danske runemindesm.* I, s. 104 f.). Sønder Vissing-stenens indskrift, som han behandler i sit første runologiske forsøg, er i virkeligheden så velbevaret og tydelig, at den efter min mening ikke på et eneste sted kan give rimelig grund til urigtig læsning, og dog har Thorsen af en ren tilfældighed ladet sig forlede til at læse en rune som R i steden for ʀ (se mine *Danske runemindesm.* I, s. 75). Hans oplysning hos Stephens i *Old-Northern Runic Monuments* II, s. 702 om den sidste rune i indskriften på Glemminge-stenen røber samme mangel på ævne til at opfatte svagt fremtrædende skrifttegn, således som jeg har påvist i mine »Sproglige iagttagelser fra en runologisk rejse i Skåne i sommeren 1876« i »Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed i Aarene 1876—78«, Kbh. 1878, s. 14 ff. (= særtryk s. 3 ff.).

I det hele taget stod Thorsen over for undersøgelsen af en vanskelig indskrift så hjælpeløs og upraktisk, at han aldrig har benyttet noget af de midler, som ellers i så stor udstrækning anvendes for at løse tvivlene, først og fremmest aftryk. Et aftryk af en hel indskrift eller blot af et vanskeligt sted har han aldrig været i stand til selv at tage, og når han ved andres velvilje fik et sådant i hænde, erklærede han som oftest ligefrem, at han ikke satte nogen pris derpå, da det dog ikke hjalp ham til en bedre forståelse. Det kan da ikke undre os,

at Thorsen i mangfoldige tilfælde har følt sig usikker over for læsningen af en indskrift, så snart den frøbød vanskeligheder af en eller anden art, og dette har utvivlsomt i forening med de mange forberedende undersøgelser og overvejelser i forskellige retninger, som han anså det for nødvendigt at anstille, været hovedgrunden til den langsomhed, hvormed arbejdet skred frem. Hans samlinger øgedes dog stadig, idet han alle vegne fra modtog oplysninger til det påtænkte værk, særlig gennem embedsmændene ved musæet for de nordiske oldsager og det dermed forbundne antikvarisk-topografiske arkiv. I dette arkiv samledes nemlig efterhånden et righoldigt stof af meget forskellig art og værd til oplysning om runemindesmærkerne over hele landet, hvorved det lykkedes at skaffe en temmelig nøjagtig oversigt over alle bevarede mindesmærker med oplysninger om den tilstand, i hvilken de befandt sig. Stadig havde også den med musæets bestyrelse forenede direktion for de antikvariske mindesmærkers bevaring opmærksomheden henvendt på runemonumenterne og drog omsorg for, at de, når det var muligt, blev fredede og opstillede under heldige forhold. Denne virksomhed er nu henlagt under nationalmusæets anden afdeling, hvis nidkære og energiske direktør dr. Henry Petersen med største interesse omfatter denne opgave, så at runestenene rundt omkring i landet forhåbenlig om ikke alt for lang tid vil være ikke blot sikrede mod overlast, men også opstillede således, at de ved deres ydre fremtræden viser sig som betydningsfulde minder om fortids sæd og sprog.

Selvfølgelig måtte og må altså enhver, der agter at undersøge og beskrive vore runemindesmærker, ty til de oplysninger, som gennem en lang årrække er samlede i nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv, og som oftere er benyttede i litteraturen. Hertil hører indberetninger fra præster, skolelærere og mange andre mænd om nyopdagede indskrifter, ofte ledsagede af foreløbige tegninger. Men særlig må vi fremhæve den store mængde tegninger, som er udførte på foranledning af musæets bestyrelse og den tidligere direktion for

mindesmærkerne, og som for en stor del skyldes vore ypperste arkæologiske tegnere og derfor ofte er af betydeligt værd. Dette materiale er jævnlig benyttet og en del deraf offentliggjort. Selv havde jeg naturligvis også under forberedelserne til mine runologiske rejser gjort mig bekendt med det hele, hvorfor jeg ganske kort skal fremhæve det væsentligste deraf.

Omtrent samtidig med at Thorsen foretog sin første runologiske rejse i Jylland, begyndte R. H. Kruse, en maler på øen Fur i Limfjorden, der nærrede en levende interesse for vore oldsager, i hvilken anledning han allerede 1834 havde sat sig i forbindelse med daværende kancelliråd Thomsen, at henvende sin opmærksomhed på runestenene og at tegne dem. Hans ældste bekendte arbejder i den retning er tegningerne af Års- og Skivum-stenen, som Finn Magnusen lagde til grund for sin foran nævnte tolkning i *Antiquar. Tidsskr.* 1843—45. Senere berejste Kruse i en længere årrække Jylland for at opsøge og aftegne runestene, hvorved han har indlagt sig ikke ringe fortjæneste. Resultaterne af sine undersøgelser har han nedlagt i håndskriftet »Nørrejyllands Mærkværdigheder i det 19. Aarhundrede« I—II (I dateret »Sorgenfrie paa Fuur i Decbr. 1843«, II dateret sammesteds Septbr. 1852) med to tillæg fra 1856 og 1857, der bevares i det antikvarisk-topografiske arkiv. Medens første bind af hovedværket ikke indeholder tegninger af runeindskrifter, er 25 sådanne optagne i andet bind, af hvilke flere genfindes i de to tillæg, der for største delen netop omhandler de runeindskrifter, som forfatteren har undersøgt og tegnet på sine rejser. Flere af disse tegninger er ganske net og omhyggelig udførte, men tilfredsstillende dog langt fra nutidens fordringer.

I rent kunstnerisk henseende udmærkede er forskellige tegninger i arkivet af Heinrich Hansen (de sønderjyske runestene), J. Kornerup og J. Löffler. Højest mellem alle står dog det store antal tegninger, som Magnus Petersen efterhånden har udført, og som ikke blot udmærker sig ved kunstnerisk udførelse, men også ved nøjagtig opfattelse og gengivelse af enkelthederne i indskrifterne, hvad der naturligvis er en hovedfordring

til en tegning, som skal have videnskabelig betydning. Blandt Magnus Petersens tegninger, der var udførte, før end jeg i forening med ham begyndte mine runologiske undersøgelser, og som altså var mig til nytte under forberedelsen til disse, må jeg fremhæve den samling tegninger af bornholmske runestene, som blev udførte for nationalmusæet, da han 1865 ledsagede G. Stephens og C. Säve på en runologisk rejse til Bornholm (sml. mine bemærkninger under Ny Larsker-stenen I i De danske runemindesm. I, s. 150 ff.).

Det i nationalmusæets arkiv samlede runologiske materiale er som sagt oftere benyttet i litteraturen. Enkelte af Kruses tegninger har C. C. Rafn lagt til grund for sine gengivelser af jyske runeindskrifter, der er optagne i »Antiquités de l'Orient«, Copenh. 1856, s. 201 ff., således den mindre Sønder Vissing-sten s. 202, Hjærmind-stenen s. 204, Skærn-stenen s. 205, Grenstønstenen s. 206, Vejerslev-stenen s. 207, Års-stenen s. 210, Ferslev-stenen s. 211, Sjøring-stenen s. 218, Tisted-stenen s. 219 og Hune-stenen s. 220. Det kan ikke nægtes, at det nævnte arbejde af Rafn ligesom andre runologiske forsøg af samme forfatter lider af store mangler, og Thorsen har ikke uden grund med stærke ord brudt staven over dem i sine Danske Runemindesm. I, s. 219. Den interesse, hvormed Rafn omfattede disse mindesmærker, og den energi, han udviste for at skaffe sig omhyggelige oplysninger om indskrifterne hos folk på stedet, fortjæner dog anerkendelse og har undertiden ført til smukke resultater, således i læsningen af indskriften på den større Gunderup-sten (Ant. de l'Or. s. 211 ff.), hvor det er lykkedes ham for første gang at løse største delen af vanskelighederne, hvad jeg vil få lejlighed til nærmere at påvise i mit runeværk under behandlingen af dette mindesmærke.

En medvirkende grund til Thorsens strænge dom over Rafn var sikkert også bitterheden over, at den mindre methodiske, men arbejdsivrige og energiske Rafn var kommen ham selv i forkøbet med beskrivelsen og tolkningen af de vigtigste sønderjyske runestene. Til dette arbejde, som Rafn offentliggjorde i *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1859, s. 126—215

med titlen »De sydslesvigske Runestene«, har han kunnet benytte Heinrich Hansens foran nævnte fortræffelige tegninger, og afhandlingen selv hæver sig ikke blot højt over Rafns egne tidligere runologiske arbejder, men må i det hele taget kaldes et for sin tid særdeles smukt og fortjenstfuldt arbejde.

Rigtignok udkom Annalerne for 1859 med Rafns afhandling først 1861; men det varede dog endnu tre år, før end den langsomme Thorsen kunde udsende sit værk »De danske Runemindesmærker, forklarede af P. G. Thorsen. Første Afdeling. Runemindesmærkerne i Slesvig«, Kbh. 1864. Dette var altså den første modne frugt af det længe forberedte og med spænding imødesete værk. Ikke blot bærer det helt igennem vidne om forfatterens levende kærlighed til den opgave, han som ung havde stillet sig; men det viser også, ikke mindst ved de mangfoldige oplysninger af forskellig art, som det indeholder, men som rigtignok meget ofte står i overordenlig løs forbindelse med det egenlige æmne, hvor indgående hans kendskab var både til vore runemindesmærker og til alt, hvad der tidligere var udført på runologiens område. De mangler, som klæbede ved den første lille afhandling om Sønder Vissingstenen, viser sig dog atter her. Vi møder de samme fejl på det rent sproglige område, og han giver ved sin læsning sutriku på Vedelspang-stenen og de dertil knyttede oplysninger et slående bevis på sin mangel på ævne til at anstille en nøjagtig undersøgelse af et tvivlsomt sted i en utydelig indskrift (se mine Danske runemindesm. I, s. 50 ff.).

Medens den lærde verden forgæves ventede på fortsættelsen af Thorsens Danske Runemindesmærker, så et andet værk om runer og runeindskrifter lyset her hjemme, det største og pragtfuldeste runologiske arbejde, som hidtil er udkommet i Norden, nemlig »The Old-Northern Runic Monuments of Scandinavia and England, now first collected and deciphered by G. Stephens« I—II, 1866—68, hvortil 1884 sluttede sig et tredje bind. Forfatterens hovedopgave var at bringe afbildninger og tolkninger af alle indskrifter med de ældre runer; men hertil slutter sig

et antal stene med yngre runer, som Stephens kalder 'overgangsstone', fordi de indeholder en enkelt eller enkelte af de for den ældre runerække ejendommelige runeformer, og endelig medtages i et tillæg en stor samling nordiske indskrifter med yngre runer (»Scandinavian-runic Monuments« II, s. 605 ff.), der efter forfatterens mening indeholder en eller anden mærkelig sprog- eller runeform, som han kan sammenstille med former i de ældste indskrifter. Herimellem findes en række af danske runestene, dels forsvundne og af Stephens gengivne efter gamle afbildninger (hos Worm og andre), dels mindesmærker, der endnu er bevarede, og som enten gengives efter tegninger i det antikvarisk-topografiske arkiv eller i nye for værket udførte afbildninger. Med stor flid har Stephens gennemgået det i nationalmusæet samlede materiale og deraf gjort et udvalg til brug for sit værk. Vi finder således af Kruses tegninger Hørning-stenen I, s. 349, Sædding-stenen s. 351, Tisted-stenen s. 355 (sml. III, s. 147), Ferslev-stenen II, s. 673, Pjæsted-stenen s. 770 og den større Skærn-sten s. 789; af Kornerups tegninger Oddum-stenen II, s. 763 og Sæddinge-stenen (Låland) s. 780; af nye tegninger ved Magnus Petersen Voldtofte-stenen I, s. 334, Vordingborg-stenen s. 336, Hølnæs-stenen s. 339, Kallerup-stenen s. 343, Snoldelev-stenen s. 345, Stenderup-stenen II, s. 582, Asferg-stenen s. 637, Brønderslev-stenen s. 659, Flemløse-stenen s. 681, Glavendrup-stenen s. 694 f., Kirkeby-stenen (Falster) s. 730, Tirsted-stenen s. 799, Tryggevælde-stenen s. 807, Bårse-stenen s. 863. Hertil kommer i vol. III Ferslev-stenen s. 142.

Samtidig med udgivelsen af andet bind af *The Old-Northern Runic Monuments* samlede Stephens i et særligt lille hæfte afbildningerne fra sit store værk af de i nationalmusæet opstillede runestene med en kort beskrivelse og tolkning og føjede dertil en lignende beskrivelse og tolkning af de øvrige runeindskrifter sammesteds under titlen: »Runehallen i det danske oldnordiske Museum«, Kbh. 1868. Foruden de fra *Old-Northern Runic Monuments* kendte afbildninger findes her en ny afbildning af Gæssingholm-stenen.

Omtrent samtidig med udgivelsen af Stephens' store runeværk offentliggjorde N. G. Bruzelius en række småafhandlinger i »Samlingar till Skånes historia, fornkonst och beskrifning. Tidskrift, utgifven af Föreningen för Skånes fornminnen och historia genom Martin Weibull«, hvori han behandlede forskellige skånske runestene, til dels ledsagede af afbildninger, der var udførte efter hans egne tegninger. Disse afhandlinger, hvori flere runestene afbildes og beskrives for første gang, er: »Antiquarisk beskrifning öfver Bjeresjö eller Bergsjö socken« i Samlingar 1868—69 (Lund 1869), s. 153—58; »Runstenshögen i Lund« smst. 1871, s. 147—51; »Antiquarisk beskrifning öfver Walleberga socken« smst. 1873 (Lund 1874), s. 1—17 og »Ulfs runsten i Tullstorps kyrkogårdsmur« smst. s. 18—21. Også af flere andre skånske runestene havde Bruzelius til forskellige tider taget tegninger, som han dog ikke fik lejlighed til at offentliggøre, men som han med stor elskværdighed viste mig, da jeg på min runologiske rejse i Skåne 1876 opholdt mig i Ystad, hvor Bruzelius den gang var rektor (sml. mine Danske runemindesm. I, s. 91).

Hermed har jeg sluttet oversigten over det vigtigste af det materiale, der var offentlig tilgængeligt og altså havde stået til min rådighed, da jeg 1876 begyndte mine runologiske rejser. Tilbage står endnu kun at omtale det store danske runeværk, som udkom, efter at disse rejser i det væsentlige var afsluttede, nemlig en ny (den anden) afdeling af Thorsens Danske Runemindesmærker.

Da oldskriftselskabet i sin tid gik ind på den plan, jeg havde udkastet for mine undersøgelsesrejser og for det værk, som de skulde forberede, var der næppe nogen, som for alvor trode, at Thorsens værk vilde blive fortsat, skönt han ved en understøttelse fra videnskaberne selskab var bleven sat i stand til i årene 1870—72 at lade Magnus Petersen tegne en stor del af vore runestene, særlig de jyske. Det var imidlertid bekendt, at Thorsen aldrig selv havde set og undersøgt disse mindesmærker med undtagelse af nogle ganske få, som han

havde besøgt på sin runologiske rejse i Jylland 1838, og at han således ikke havde kunnet underkaste tegningerne den kontrol, som måtte synes nødvendig for at bruge dem som grundlag for en videnskabelig behandling af indskrifterne. Det vakte derfor almindelig forundring, da »De danske Runemindesmærker, beskrevne og forklarede af P. G. Thorsen. Anden Afdeling. Jyllands Runemindesmærker, tilligemed Meddelelser om alle Øernes. Afbildninger og Text. I. Afbildninger« udkom i sidste halvdel af 1879 med løfte om, at »teksten vil kunne følge i løbet af få måneder«. De i værkets første del udgivne afbildninger var, for største delen på grundlag af tegningerne fra 1870—72, udførte af Magnus Petersen i årene 1877—79, efterhånden som han sammen med mig havde undersøgt og tegnet alle de jyske runemindesmærker. Det følger således af sig selv, at denne del af Thorsens værk ikke har kunnet yde mig den allermindste hjælp. Men det samme må jeg des værre sige om den såkaldte »Text« til afbildningerne, som udkom i de sidste dage af 1880.

At Thorsens behandling af de jyske runemindesmærker fra den rent sproglige side ikke vilde stå over hans ældre runologiske arbejder, måtte man jo være forberedt på; men på den anden side var man berettiget til at vente, at den mand, som i mere end 40 år havde beskæftiget sig med runemindesmærkerne og med den tanke at udgive dem, havde samlet så mange oplysninger af forskellig art, som enten var helt ukendte for andre, eller i hvert fald vanskelige at finde, at dette kunde bøde på værkets øvrige mangler. Det indeholder imidlertid ikke blot intet som helst af denne art¹, men står også i alle

---

¹ Højest karakteristisk er i så henseende følgende udtalelse af forfatteren i hans forord s. 1: „Til de efter registret følgende meddelelser . . . var det min agt at have føjet oplysninger om de runemindesmærker, der vides at være komne frem og at have været bestemt omtalte, men dog ere forsvundne igen, uden at de ere blevne undersøgte. Tilvejebringelsen af disse oplysninger, hvilke i og for sig kun ere lidet tilfredsstillende, er imidlertid meget vanskelig, da efterretningerne såvel fra tiden 100 år (og mere) tilbage, som fra i år, ere meget usikre, og må prøves, — hvortil der ikke

andre henseender så langt under Thorsens egne tidligere arbejder, at det for forfatterens egen skyld højlig må beklages, at dette værk har set lyset.

Ligesom i afhandlingen om Sønder Vissing-stenen og i »Runemindesmærkerne i Slesvig« gengiver Thorsen også i sit sidste arbejde indskrifterne i to sprog, som han kalder Olddansk og Islandsk. Når man til jævnførelse med indskrifternes old-

altid er midler“. Et andet slående eksempel, som tillige indeholder en god prøve på Thorsens undersøgelsesmethode, findes i „Texten“ s. 123, hvor han meddeler, at han 1838 så den mærkelige, hos Worm afbildede, men nu des værre forsvundne Langå-sten på dens gamle plads; men han har ikke en eneste bemærkning om indskriften, ikke en eneste ændring at føje til Worms urigtige gengivelse; ti, som han naivt tilføjer, „stærkt regnvejr forhindrede mig tilfældigvis i at undersøge den så nøje, som det behøvedes, men jeg tog dog dengang ikke i betænkning at forlade den, da jeg kunde vente at kunne komme igen dertil, og ejeren af grundstykket holdt hævd over den“. — Endogså de rent historiske oplysninger om de i værket behandlede stene og deres skæbne, som man dog skulde tro, at forfatteren havde haft tid nok til at samle, og mellem hvilke man derfor med rette kunde vente at finde noget nyt, er ofte utrolig unøjagtige og vildledende. Eksempelvis anfører jeg, at det under Glenstrup-stenen s. 113 med fremhævet skrift hedder, at det er den eneste tilbageværende af de jyske runestene, som indsendtes i henhold til den kgl. befaling af 1652. Under Brønderslev-stenen s. 187 ved Thorsen dog, at det samme er tilfældet med den, og han omtaler her P. Syvs efterretning om disse stene, men angiver urigtig tallet af de indsendte runestene til 13 i stedet for 11 (de to andre stene havde ingen runer) og af de bevarede til 4 i stedet for 3 (den ene bar ingen indskrift). At det i øvrigt hverken var én eller to, men syv jyske runestene, der sendtes til København, har jeg påvist foran s. 37 ff. ved behandlingen af den Syvske beskrivelse. Om Kragelund-stenen hedder det s. 171: „Dens tilværelse var bekendt fra E. Pontoppidans *Marmora Danica*“; men den findes allerede i Resens *Atlas Danicus*, hvorfra den (rimeligvis gennem Helverskovs håndskrift) gik over i *Marm. Dan.* (se foran s. 52). Som eksempel på ganske ubestemte og vildledende oplysninger tjener følgende meddelelse om Ferslev-stenen s. 109: „Det har længe været bekendt, at den var til, og jeg erindrer endog (!) at have set en efterretning fra Viborg (!) derom iblandt *Arnagnæana* (!)“. Stenens historie er jo, som jeg foran har påvist, at den første gang omtales af J. Meier, og at dens indskrift 40 år senere atter findes gengivet af biskop Gerner i Viborg på et blad, som bevares mellem Syvs håndskrevne samlinger (altså ikke „iblandt *Arnagnæana*“ — en interessant henvisning for den, der vilde gøre sig nærmere bekendt med den originale „efterretning fra Viborg“). Mange ‘oplysninger’ af ganske samme art som de her anførte vil man finde rundt omkring i bogen.

danske sprogform vil stille den islandske ved siden af, vilde det jo være rigtigst at vælge den islandske sprogform, som kendes fra de ældste håndskrifter. At dette ikke har været Thorsens hensigt, fremgår imidlertid deraf, at han gengiver f. eks. runestenenes *is*, *uas* o. s. v. ikke med de tilsvarende ældre islandske former *es*, *vas*, men med de yngre *er*, *var* o. s. v. Hans Islandsk skulde altså svare til det, der bruges i de almindelige 'normaliserede' udgaver af sagaerne. Men man spørger med forundring, til hvilken periode af det islandske sprogs historie man vel skal henføre en sætning som denne (s. 13), der er Thorsens islandske gengivelse af indskriften på Bække-stenen:

Rafnu(n)ga Tufi auk Fu(n)din auk Knubli

þeir þrír gerðu Þuruiar haug.

Da almindelig oldnordisk (islandsk) bogprog jo vilde lyde:

Hrafnunga-Tófi ok Fundinn ok Gnýpli

þeir þrír gerðu Þyri haug,

finder vi altså mindst 10 (i virkeligheden 13) til dels meget grove fejl i denne simple sætning på 11 ord! Medens kongen og dronningen på den mindre Jællinge-sten får de islandske navne *Gormr* og *þyri* (s. 9), omdøbes de på den større til *Gurm* og *þyri* (s. 28) og således i det uendelige. Den, der første gang ser 'olddansk' *sati* på Islandsk gengivet ved *satti* (s. 42), vil naturligvis ikke være i tvivl om, at der foreligger en tryk- eller skrivefejl for *setti*; men forholdet stiller sig jo anderledes, når den samme fejl genfindes på alle de øvrige steder, hvor ordet forekommer (s. 102, 109, 111, 138, 184, 197).

Er Thorsens 'Islandsk' efter disse prøver at dømme slemt, så er hans 'Olddansk' dog endnu langt værre. Han tror for alvor, at *þaign* er en fyldigere [ɔ: ældre] form end *þign*, »også afændret endda, som i *þiagn*« (s. 86), skönt vi her kun har forskellige skrivemåder for at udtrykke lyden *e* i *þegn* (se Die runenschr. s. 325 f.); han anser *ai* i *baistr*, der jo er en sædvanlig betegnelse for *æ* (Die runenschr. s. 325), for »en gengivelse af dialekten, der endnu i den *egn* har *bæjst*« (s. 70);

han finder i hiau (ǰ: *hió*) »en form, der mærkværdigvis endnu bruges i egnen, navnlig i det 'nærliggend' Gjørding herred, hvor der nu siges *hjöv*« (s. 16). Fuldstændig sort tale møder vi s. 86 i forklaringen af þaum på den større Gunderup-sten (der i øvrigt kun er urigtig læsning for þaim), som lyder: »Dette er enten i to stavelser, i lighed med andre korte ords hensynsformer, eller der er en tvelyd, således at u ikke betegner den udprægede lyd, men en »modificeret«, som nærmer sig til þaim«. Under behandlingen af Grensten-stenen (s. 156) vækker den fuldstændig regelmæssige form þara (= ældre þaira, Die runenschr. s. 319 og 332) Thorsens forundring ligesom i fordums tid Ole Worms (Mon. Dan. s. 314), fordi han finder 'slutnings-r' brugt i ordet (»midt i det sidste ord i indskriften« skulde hedde: »som næstsidste bogstav i det næstsidste ord i indskriften«), og han henregner dette til de »små ufuldkommenheder«, der viser, at denne indskrift må være betydelig yngre end Hørning-stenens!

Disse fejl og en mængde andre af lignende art forklares jo let ud af Thorsens hele sproglige metode og svarer til, hvad vi træffer i hans tidligere arbejder; men det sidste værk indeholder desuden fejl af anden og endnu værre art. Det ord, som forekommer oftest i de jyske runeindskrifter, idet det gentager sig i den allerstørste del af dem, er fortidsformen *raisþi*, *risþi* af *raisa*, *risa*. Om denne form giver Thorsen s. 62 under behandlingen af den større Skærn-sten følgende oplysninger: »*risþi* læstes foran på Rygbjærg-runestenen og kommer (skrevet som her) hyppig for, mens dog den sædvanlige form er *reisti* (!); jfr. ved Asferg-runestenen«. Under denne, som netop har *risþi*, finder vi dog ingen som helst bemærkning om dette ord (s. 92). Derimod læser vi under den større Gunderup-sten (s. 85): »*raisti* (sic!), som her står med tvelyden straks i begyndelsen, har þ (mindre almindeligt) som på Rygbjærg-stenen«, og i overensstemmelse hermed udfyldes ordet på Ravnkilde-stenen (s. 130) netop *rais(ti)*. Et andet slående eksempel på en fuldstændig forglemmelse af de ord og former,

der forekommer i indskrifterne, frembyder følgende bemærkning med fremhævet skrift under den mindre Jællinge-sten (s. 11): »I Danmarkarbut have vi, højst mærkværdigt(!), landets navn endnu i stenskriften, og det findes således endnu én gang, nemlig på den nysnævnte Skivum-runesten«. Hvor utroligt det lyder, har Thorsen altså her virkelig glemt, at navnet *Danmark* også findes på den større Jællinge-sten, som jo ikke blot har landets, men også indbyggernes navn i forbindelser, der har en sådan betydning, at de skulde synes at måtte præge sig uudslettelig i hukommelsen.

Det undrer os da ikke længer s. 197 f. i anledning af ordet *himpigi* at finde den bemærkning: »Et ord *himpingi*(!!) findes ikke i Islandsk« og samtidig en henvisning til »De danske Runemindesm. 1. Afdeling s. 99 og s. 152«, hvor ordet er forklaret ganske rigtig og sammenstillet med isl. *þiggja* og (*arf*)*þegi*.

De sidstnævnte fejl er jo imidlertid af den art, at de ikke kan tilskrives uvidenhed, men må skyldes en åndelig svækkelse hos forfatteren. For så vidt er disse fejl og mange andre af lignende art også uskadelige, da enhver, der er en smule fortrolig med nordisk sproghistorie, selv let vil kunne rette dem. Langt farligere er derimod en anden slags fejl, der kun kan kontrolleres af meget få, egentlig kun af den, som personlig har undersøgt alle mindesmærkerne, nemlig de urigtige faktiske oplysninger om stenene og deres indskrifter.

Selv så simple ting som oplysningerne om stenenes ydre form, størrelse og tilstand er så mangelfulde, at de ofte må give anledning til de største misforståelser. Beskrivelsen af Rygbjærg-stenen s. 19 grunder sig på mine meddelelser i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1875, s. 188 ff.; men ved angivelsen af størrelsen har Thorsen overalt gjort fod til alen, så at stenen får den uhyre længde af 6 alen 6 tommer, en bredde af over 3 og en tykkelse af 3 alen. Man tænke sig, hvad det vil sige, når den større Jællinge-sten kun er 4 alen 2 $\frac{1}{2}$ tomme høj. Lundagård-stenen i Skåne, der ved sin højde er enestående

mellem alle vore runestene, når kun 6 alen 2 tommer, men er så til gengæld forholdsvis meget smal. En lignende fejltagelse har indsneget sig i beskrivelsen af Rønninge-stenen, der s. 250 kaldes »en anselig sten af 3 alens højde«, medens den i virkeligheden, således som den er fremstillet på Thorsens egen afbildning, er »en temmelig uanselig sten af 3 fods højde«. Også de bemærkninger, der undtagelsesvis gøres om runernes størrelse, er jævnlig urigtige. Disse fejl må jo nødvendig fremkalde helt falske forestillinger om mindesmærkernes størrelse og indbyrdes forhold, og de får hos Thorsen så meget større betydning, som hans angivelser aldrig — med et par enestående undtagelser — kan kontrolleres ved målestok under afbildningerne. Hertil kommer, at afbildningerne er udførte i meget forskellig størrelse uden noget bestemt princip. Man sammenligne f. eks. afbildningerne hos Thorsen under nr. 29 af den store Århus-sten, der fremstiller et mindesmærke, som kun er omtr. 5 fod højt (den del af stenen, der stod i jorden, er ikke medtaget), og under nr. 46 af Rimsø-stenen, der har en højde af 10 fod 2¹/₂ tomme (den største af alle runestene i Jylland og på øerne).

Hvor ringe sans Thorsen i virkeligheden har for runemindesmærkernes ydre, det vil sige deres hele form, størrelse og stilling, giver sig på mange steder til kende, men fremgår måske klarest af hans beskrivelse af det runestensbrudstykke i Århus, som jeg har behandlet i »Sønderjyllands historiske runemindesmærker« s. 51 ff. og i De danske runemindesmærker I, s. 121 ff. På afbildningen hos Thorsen nr. 30 er stenen urigtig stillet på siden, som om indskriften havde været anbragt vandret på denne, og i sin tekst s. 95 bemærker han: »Det kan tydelig ses, at der er afhugget mindst 1 tomme så vel på højre som venstre side, hvorfra indskriften begynder«. Det virkelige forhold er imidlertid, at mindst 1 fod er borthugget af toppen (»højre side« hos Thorsen), og at af nederste del (»venstre side« hos Thorsen) omtrent 2 fod må antages at mangle, når det stykke af stenen medregnes, som har stået i jorden. At

Thorsen også over for andre mindesmærker jævnlig har begået lignende fejl, har jeg påvist i Die runenschrift s. 160 f.

Det må des værre siges, at Thorsens »beskrivelse og forklaring« af de jyske runemindesmærker har gjort trangten til en ny udgave af dem større end nogen sinde.

Efter at jeg i det foregående har skildret dels det materiale, som var tilgængeligt, før end jeg begyndte mine runologiske rejser, og som på forskellig måde har tjænt mig til vejledning på disse, dels det, der er fremkommet efter rejsernes afslutning og altså har kunnet bruges til jævnførelse under værkets udarbejdelse, vil jeg til slutning meddele en udsigt over mine egne undersøgelser, idet jeg nærmere vil omtale deres udstrækning, måden, hvorpå de er udførte, og på hvilken det indsamlede materiale senere er benyttet, og endelig de vigtigste af de resultater, hvortil de har ledet.

Min plan gik ud på, at undersøgelserne i det væsentlige skulde afsluttes i løbet af fire år (1876—79), idet jeg i hvert af disse år vilde benytte universitetets sommerferie til at berejse de forskellige provinser sammen med Magnus Petersen, som straks havde erklæret sig villig til at ledsage mig som tegner og til senere at udføre de for runeværket bestemte afbildninger¹. Denne plan blev også realiseret, idet vi 1876 be-

¹) Naturligvis havde jeg fra begyndelsen af omhyggelig overvejet, hvorvidt en mekanisk gengivelse af mindesmærkerne ved fotografiens hjælp vilde være mulig og hensigtsmæssig. Mange runemindesmærker var imidlertid af den beskaffenhed, at et fotografi vilde give et meget vildledende billede af indskriften, idet naturlige ridser og skører i stenen let vilde få udseende af indhuggede linjer. Ved fotografering af meget ru stene med stærkt forvitrede og udslidte indskrifter har man derfor jævnlig for at få indskriften til at træde tydelig frem trukket runerne op med kridt. Men herved mister den mekaniske gengivelse jo alle de fordele, som den ellers skulde have. I nogle tilfælde er indskriften anbragt på en sådan måde, at det vil være meget vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at tage et nøjagtigt fotografisk billede af den, f. eks. når den fra forsiden løber hen over stenens top og ned ad bagsiden. Som eksempel på en sådan indskrift kan jeg anføre den 1887 opdagede Vedelspang-sten. En sammenligning

søgte Skåne, 1877—78 Nørrejylland og 1879 Sønderjylland og øerne (Sjælland, Fyn, Låland, Bornholm). I det samme tidsrum blev ligeledes de i nationalmusæet samlede danske runemindesmærker, som jeg naturligvis ofte tidligere havde haft lejlighed til at undersøge, på ny gennemgåede og tegnede til brug for runeværket. Medens rejserne i de tre år 1876 og 1878—79 foretoges under meget heldige forhold og hvert år strakte sig over seks til syv uger, måtte den jyske rejse 1877 på grund af særdeles uheldige vejrforhold (stadig regn, blæst og kulde) indskrænkes til omtrent fire uger.

Ved slutningen af sommerferien 1879 var materialet således i det væsenlige skaffet til veje gennem et dagligt ihærdigt arbejde fra den tidlige morgen til sent på aftenen, således at selv søndagen kun rent undtagelsesvis blev brugt som hviledag. Den måde, hvorpå arbejdet udførtes, var i reglen følgende: Allerefterst måtte mindesmærkerne naturligvis bringes i en sådan stand, at de overalt kunde undersøges så nøjagtig som muligt, hvad der ofte krævede megen tid og et betydeligt arbejde. Selv hvor vi fandt dem opstillede under heldige forhold, måtte de altid underkastes en omhyggelig rensning, hvilket ikke sjældent var forbundet med vanskeligheder, når vand og redskaber måtte skaffes til veje langvejsfra; men større var selvfølgelig vanskelighederne, når runestenene, hvad der ofte var tilfældet, særlig i Skåne, var nedsunkne i jorden eller omfaldne og bedækkede med jord, græs og mos, så at indskrifterne var

---

mellem den efter fotografi udførte afbildning af denne sten hos v. Lilien-cron, Der Runenstein von Gottorp, Kiel 1888, s. 5 og afbildningen efter Magnus Petersens tegning hos mig i Sønderjyllands historiske runemindesmærker s. 21 og i De danske runemindesm. I, s. 58 vil sikkert vise, hvor langt den sidste er at foretrække for den første, og tillige give enhver sagskyndig en klar forestilling om de mangler, der klæber ved fotografi af en runesten. Endelig — og dette er hovedvanskeligheden — er et overordenlig stort antal runemindesmærker anbragte under sådanne forhold, at de umulig lader sig fotografere. Under de overvejelser, som jeg for mine rejser sammen med J. J. A. Worsaae og C. Engelhardt anstillede angående den hensigtsmæssigste måde at gengive runeindskrifterne på, nærrede ingen af os efter de erfaringer, som man den gang havde gjort, mindste tvivl om, at en tegning i reglen vilde være langt at foretrække for et fotografi.

helt ukendelige, eller når de var indmurede i kirker og overkalkede, hvorved indskrifterne undertiden var fuldstændig skjulte. Når disse indledende arbejder var tilendebragte, og vi i forening havde gennemløbet indskriften og truffet aftale om den målestok, i hvilken stenen skulde gengives, tog hver af os fat på sin del af det egenlige arbejde, idet Magnus Petersen skred til udførelsen af tegningen, medens jeg samtidig tog en deraf uafhængig afskrift, til hvilken jeg knyttede de bemærkninger, som mange enkeltheder i runeformer og lignende, men især alle utydelige eller af andre grunde vanskelige steder gav anledning til. Under dette arbejde tog jeg tillige aftryk enten af hele indskriften eller i det mindste af alle de steder, til hvis læsning der kunde knytte sig en eller anden tvivl. Da disse aftryk både for kunstneren og for mig selv har været af den allerstørste betydning for den nøjagtige læsning og gengivelse af indskrifterne, skal jeg et øjeblik dvæle ved dem.

Før end jeg påbegyndte mine rejser, var det mig klart, at aftryk af indskrifterne måtte betragtes som det allervigtigste materiale for det påtænkte værk. Jeg havde derfor foretaget mange forsøg for at udfinde den heldigste måde, hvorpå dette arbejde kunde udføres, og for at finde det papir, som jeg skulde vælge dertil. Det viste sig dog snart, at en art temmelig tykt, stærkt limet papir af rødbrun farve i ark på godt 2 fod i længden og omtr. 1 fod 7 tommer i bredden, som en papirfabrikant i Kristiania havde lavet særlig til dette brug, langt overgik alle andre sorter, ikke mindst ved sin store sejhed, idet man med nogen øvelse var i stand til at tage aftryk af indskrifter selv på de mest ru granitblokke, uden at papiret bristede. Når papiret vædes, får det lighed med en blød grødagtig masse og bliver helt mørkebrunt; men efterhånden som det atter tørres, antager det en lysere og lysere farve og bliver til sidst ganske stift. I denne tilstand kan det rulles sammen og udsættes for tryk og temmelig ublid behandling, uden at aftrykket lider mindste skade. Min fremgangsmåde var nu den, at papiret først blev helt gennemblødt med vand, derpå

lagt på stenen og med en børste, som var forsynet med skaft, omhyggelig indbanket i alle furer, således at der fremkom et fuldstændig nøjagtigt billede både af indskriften og af alle naturlige ridser og skærer i stenen. Når stenen var meget ru, hvad der jo som oftest er tilfældet med de ganske rå, ubearbejdede granitblokke, der i ældre tid så godt som altid benyttedes til runeindskrifter, måtte papiret vædes så stærkt som muligt for at blødgøres og opnå den elasticitet, som var nødvendig, for at det uden at bryde med børsten kunde bankes således ind i stenen, at det overalt berørte dens overflade. For atter at få den overflødig fugtighed fjærnet så hurtig som muligt, benyttede jeg linnede klæder, som blev lagte oven på papiret og med børsten meget kraftig indbankede i dette. Herved opslugedes ikke blot fugtigheden; men det havde også den heldige virkning, at papiret, overalt hvor det under den første indbankning var flosset noget ud, atter blev ganske glat. Når klædet derefter var fjærnet, og vejrforholdene var så gunstige, at solen eller luften kunde tørre papiret, medens det sad på stenen, fremkom de heldigste aftryk, der gav et så nøjagtigt billede af hele stenen med dens runer, billedlige fremstillinger, hvis sådanne fandtes, og naturlige fordybninger, at det ikke kunde tænkes bedre. Så snart papiret var tørret, måtte det med forsigtighed løsnes fra stenen, og det havde nu opnået en sådan sejhed, at aftrykket uden at lide det mindste, og uden at et eneste tegn tog skade, kunde rulles sammen og opbevares i en dertil dannet paprulle. Langt uheldigere var forholdet naturligvis, når regn eller mørk og fugtig luft bevirkede, at papiret ikke kunde tørres på stenen, så at det fugtige eller helt våde og derfor endnu ganske bløde aftryk måtte aftages og opbevares i denne tilstand for at tørres efter hjemkomsten. Efterhånden fandt jeg dog også midler til at udføre dette med særdeles tilfredsstillende udfald. Allervanskeligst stillede sagen sig, når aftrykkene skulde tages i stærk blæst. Så snart vinden nemlig kunde få fat i den mindste flig af det fugtige papir, løsnedes hele det påbankede stykke øjeblikkelig fra stenen og

hvirvledes af sted med vinden, så at det i reglen var ubrugeligt. Når det derfor ikke under sådanne forhold kunde lykkes ved hjælp af paraplyer eller andre sager, som jeg havde til rådighed (overfrakker o. s. v.), at skærme aftrykket mod blæsten, måtte forsøget på at tage et sådant opgives. Heldigvis er dette tilfælde dog kun indtruffet meget sjældent på mine rejser, og i vanskelige tilfælde, hvor jeg anså et aftryk for nødvendigt, måtte forsøget altså gentages en anden gang under heldigere forhold (sml. mine bemærkninger om Hällestad-stenen I i De danske runemindesm. I, s. 80). Dette har jeg også gennemført, så at jeg nu kan sige, at jeg ved hjælp af mine aftryk i min stue har en samling af alle danske runemindesmærker, som i mange tilfælde fuldstændig vil kunne erstatte originalerne. For enkelte mindesmærkers vedkommende, som siden mine undersøgelser har lidt større eller mindre overlast, yder altså kun de aftryk, som jeg den gang tog af indskrifterne, et pålideligt billede af disse.

Hvor forholdene var gunstige, og aftrykkene altså blev fuldstændig efter ønske, idet de lidt efter lidt havde kunnet tørres på stenen, bragte iagttagelsen af den proces, som således efterhånden foregik, og under hvilken det fra først af fuldstændig våde og helt mørkebrune papir skiftede farve og blev lysere og lysere, efterhånden som fugtigheden svandt, undertiden højst overraskende resultater for tydningen af meget udslidte og utydelige steder i forskellige indskrifter. Det følger af sig selv, at den del af aftrykspapiret, som er indbanket i runelinjerne, under tørringen bevarer fugtigheden lidt længer end den del, der ligger på stenens jævne flade. Derfor træder hele indskriften naturligvis på grund af den nuance, som papirets farve antager, frem med en ganske anden klarhed på aftrykket end på den ensfarvede sten. Mangfoldige gange er det derfor også hændet mig, at de tilskuere, som jeg jævnlig havde ved mine undersøgelser, når aftrykspapiret var banket på stenen, eller når den, som de sagde, havde fået kjole på, forbavsede udbrød: »Nej! står der sådan? ja, nu kan man da se, at der er skrift

på den, medens de tidligere ikke havde været i stand til at skelne et eneste tegn på stenen selv. Jo dybere runelinjerne er, desto længer varer det altså, før end papiret tørres, og desto længer beholder indskriften selv en mørkere farve end den øvrige del af papiret. Hvor runelinjerne derimod er meget fine og svage, viser forskellen sig kun et øjeblik; men også her vil dog den del af papiret, som ligger i den lille fordybning, hvori det svage runetegn har efterladt et spor, jævnlig tørres et øjeblik senere end den del, der ligger på stenens glatte overflade. Medens dette sidste altså allerede er blevet ganske lyst, kan den del, som ligger i runerne, endnu en kort tid have et mørkere skær. Netop dette øjeblik er derfor af største vigtighed til iagttagelsen af de udviskede runeformer. For at nævne et par bestemte eksempler skal jeg anføre, at alle runer i linjen længst til venstre i indskriften på Ravnkilde-stenen i Jylland, der hidtil var bleven anset for fuldstændig ulæselig, viste sig så tydelig, at ikke én streg i ordene *runar : þasi* : kunde give anledning til tvivl. Det samme var tilfældet med begyndelsen af indskriften på Jordberga-stenen (Kellstorp sogn, Vemenhøgs herred) i Skåne, hvor man tidligere ikke havde været i stand til at læse en eneste rune, men hvor ordene *þurkil : karþi : þurþar : sun* : viste sig med al ønskelig klarhed. I bægge de nævnte tilfælde kunde jeg ganske vist også på stenene selv under særdeles gunstige belysningsforhold følge de enkelte runer; men jeg er dog ikke sikker på, at det vilde være lykkedes mig, hvis ikke aftrykkene fra først af havde vist den rette vej. Et ganske lignende fænomen har jeg i øvrigt iagttaget i et andet tilfælde. Enhver, der har givet sig af med læsningen af gamle pergamentshåndskrifter med stærkt afblegede eller udviskede skriftegn, ved, at en let fugten med vand ofte kan yde en værdifuld hjælp til at få de utydelige bogstaver til at træde klarere frem. Under min beskæftigelse med udgaven af *codex regius* af den ældre Edda var det især forbundet med vanskelighed at læse de for et almindeligt øje på flere steder fuldstændig forsvundne overskrifter med rødt blæk; men jeg gjorde

her den iagttagelse, som første gang vakte min højeste forundring, at de under almindelige forhold næsten helt forsvundne bogstaver ikke blot viste sig ganske tydelig, men ligesom hævede sig frem fra pergamentet i det øjeblik (kun nogle få sekunder), da den sidste fugtighed af det vand, hvormed jeg havde bestrøget vedkommende sted, fordampede. Det gik her som med aftrykkene af runestenene. Når man i det bestemte øjeblik, lige før den sidste væde svandt, først ret havde fået øje på vedkommende runer eller bogstaver, fastholdt man dem naturligvis også senere, men dog langt fra så tydelig som i det nævnte øjeblik.

Når kunstneren havde fuldendt sin tegning af mindesmærket, og jeg selv havde taget de forskellige aftryk, samt en afskrift af det hele med bemærkninger om alle de steder, der syntes mig af en eller anden grund at have krav på opmærksomhed, blev tegningen gennemgået af os bægge i forening og hver enkelt streg på det omhyggeligste sammenlignet med originalen, så at denne tegning senere kunde bruges som pålideligt grundlag for afbildningen til runeværket. Denne undersøgelsesmetode er anvendt over for alle mindesmærker.

Efter afslutningen af rejsen i Jylland 1878 så oldskriftselskabets bestyrelse sig nødsaget til at meddele mig, at den på grund af uforudsete pekuniære vanskeligheder kun var i stand til at yde et meget lille tilskud til det følgende års rejse. For ikke at standse udførelsen af den én gang lagte plan måtte jeg derfor selv udrede største delen af udgifterne til denne rejse. Endnu uheldigere stillede forholdene sig dog, da jeg efter hjemkomsten fra rejsen 1879 foreslog selskabets bestyrelse at begynde på udførelsen af de for værket bestemte afbildninger. Uagtet den levende interesse, hvormed den stadig omfattede runeværket, måtte den nemlig erklære, at selskabets ordinære indtægter ikke tillod det foreløbig at yde noget bidrag til værkets udgivelse. Hele foretagendet syntes således alvorlig truet. Dog blev disse bekymringer snart hævede, idet direk-

tionen for Carlsbergfondet allerede i slutningen af 1879 trådte til og bevilgede den til udgivelsen nødvendig sum.

Sammen med Magnus Petersen tog jeg da straks af al kraft fat på arbejdet, idet udførelsen af afbildningerne blev begyndt. At disse for runestenenes vedkommende skulde udføres i zink, og at kun ganske enkelte mindesmærker, som af særlige grunde syntes at kræve det, skulde raderes i kobber, havde jeg fra først af været på det rene med. Som en prøve på bægge dele raderedes i begyndelsen af 1880 de sydslesvigske runestene (Hedeby-, Danevirke- og Vedelspang-stenen) i zink og døbefonten i Åkirkeby kirke i kobber. Ganske tilfældige omstændigheder bevirkede, at disse tidligst udførte afbildninger også først blev offentliggjorte (døbefonten 1887 og de sønderjyske stene 1892).

Som grundlag for raderingerne tjænte naturligvis de på rejserne efter de originale mindesmærker udførte og på selve stedet kontrollerede tegninger; men disse blev nu stadig jævnførte både med mine optegnelser og med aftrykkene, som under hele dette arbejde spillede en overordenlig vigtig rolle, idet ikke blot hver enkelt runeform ved hjælp af dem så at sige på ny kunde jævnføres med originalen, men også alle mål kunde bestemmes med største nøjagtighed, hvad der jo særlig ved utydelige og vanskelige steder var af stor betydning, da derved i mange tilfælde formen og antallet af stærkt udviskede eller helt ødelagte tegn kunde fastslås. Aftrykkene frembød desuden i modsætning til stenene selv den fordel, at de lod sig vende og dreje på alle kanter, så at man ved deres undersøgelse kunde benytte alle fordele ved belysningen. Endelig viser indskriften sig på aftrykkene jo lige tydelig på forsiden og på bagsiden, og denne sidste gengiver altså netop den form, som indskriften har på raderingen, der således på det omhyggeligste kan kontrolleres.

En stor mængde afbildninger blev på den måde udførte fra begyndelsen af 1880 til begyndelsen af 1882, og samtidig skrev jeg den del af teksten, som vedkom den egentlige beskrivelse af mindesmærkerne og redegørelsen for min læsning

af indskrifterne. Det følger imidlertid af sig selv, at der under dette arbejde jævnlig opstod en eller anden tvivl om enkelt-heder. For adskillige mindesmærkers vedkommende havde undersøgelserne nemlig måttet foretages under så uheldige forhold, at hele materialet (både tegninger, notitser og aftryk) kunde trænge til et eftersyn; dette gjaldt særlig de på den jyske rejse 1877 undersøgte mindesmærker. I enkelte tilfælde stod det også under den første undersøgelse klart for mig, at vanskeligheder, som jeg den gang på grund af uheldige vejr- og belyningsforhold ikke kunde overvinde, sikkert vilde kunne løses ved en fornyet undersøgelse under heldigere forhold. Dette var f. eks. tilfældet med de foran nævnte stene i Ravnkilde og Jordberga. Afbildningerne af disse og andre mindesmærker, hvor lignende tvivl var til stede, blev derfor foreløbig kun raderede, ikke ætsede, for at nødvendige ændringer lettere kunde foretages inden den endelige udførelse. Da der desuden siden mine første rejser var kommet nye mindesmærker for dagen både i Jylland, Skåne og på Bornholm, som i ethvert tilfælde skulde undersøges, besluttede jeg mig til i sommeren 1882 at foretage en ny rejse sammen med Magnus Petersen. Dette blev den længste og vidtløftigste af dem alle, idet den varede omtrent otte uger og strakte sig over Sælland, hele Jylland, Skåne og Bornholm, hvor ikke blot de nyfundne mindesmærker blev undersøgte og afbildede, men også ethvert af de ældre, om hvilket jeg nærrede en eller anden — selv den mindste — tvivl, på ny blev underkastede den omhyggeligste undersøgelse, ved hvilken altså de afbildninger, der var udførte i de sidste år, og det samtidig udarbejdede manuskript kunde jävnføres med originalerne. I de enkelte tilfælde, hvor afbildningerne endnu kun var raderede, ikke ætsede, så at der altså ikke havde kunnet tages prøvetryk af dem, blev de ældre tegninger på lignende måde reviderede. Hele rejsen udførtes under de allerheldigste forhold i det prægtigste sommervejr, og udbyttet var i højeste grad tilfredsstillende. Det var mig således en stor beroligelse, at mange indskrifter, som jeg ved min første undersøgelse med stort besvær

havde måttet stave mig igennem bogstav for bogstav, nu stod så klare for mig, at det vakte både min og Magnus Petersens forundring, at de tidligere havde voldet så meget bryderi. Jeg kan næppe anføre et eneste tilfælde, hvor de tvivl, der var opståede under udførelsen af afbildningerne, ikke blev fuldt løste. Og også de indskrifter, som jeg på mine tidligere rejser havde måttet opgive som ulæselige på grund af de uheldige forhold, hvorunder de måtte undersøges, så jeg mig som oftest i stand til at tyde (Ravnkilde- og Jordberga-stenen), ikke mindst ved hjælp af de fortrinlige aftryk, som de overordenlig gunstige vejrforhold denne gang gjorde det muligt at tage af dem. Det lykkedes mig således på denne rejse at bringe hele mit materiale i en så fuldkommen skikkelse, som jeg overhovedet tror mig i stand til¹.

Efter hjemkomsten begyndte et både for min kunstner og mig meget besværligt og langvarigt arbejde, idet alle de tidligere udførte afbildninger og raderinger på ny blev gennemgåede og rettede på grundlag af de nye iagttagelser. Som følge af embedsforretninger og mange hånede andre hværv, som samtidig blev mig pålagte, kunde det nævnte arbejde til runeværket først afsluttes med udgangen af 1884. I 1885—86 var hele den tid, jeg kunde afse fra mine øvrige forretninger, optaget af arbejdet på døbefonten i Åkirkeby kirke og den tyske udgave af min afhandling i Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1874 om runeskriftens oprindelse og udvikling i Norden. I denne udgave, der udkom i begyndelsen af 1887 på det Weidmannske forlag

---

¹ Udførlige meddelelser om mine undersøgelsesrejser og deres resultater gav jeg — med fremlæggelse af det på rejserne tilvejebragte materiale, særlig Magnus Petersens tegninger — efter rejserne i Skåne 1876 og i Jylland 1877—78 i det kgl. nordiske oldskriftselskab den 12. Decbr. 1876 og den 29. April 1879 og efter rejsen 1882 i det kgl. danske videnskabernes selskab den 2. Febr. 1883. Af mine foredrag i oldskriftselskabet findes temmelig udførlige referater, for hvilke jeg dog intet ansvar bærer, og i hvilke enkelte misforståelser er indløbne, i „Berlingske Tidende“ og „Dagbladet“ for den 13., „Fædrelandet“ for den 14. Decbr. 1876, samt i „Berlingske Tidende“, „Dagbladet“, „Nationaltidende“ og „Fædrelandet“ for den 30. April 1879. Af foredraget i videnskabernes selskab foreligger intet referat.

med titlen »Die runenschrift«, og hvori den ældre afhandling var således omarbejdet og forøget, at den tyske bearbejdelse med rette kunde betragtes som et helt nyt værk, havde jeg den tilfredsstillelse at kunne meddele en stor del af de resultater, som jeg under arbejdet på runeværket efterhånden havde vundet, og særlig er, således som jeg har bemærket i fortalen s. XI, alle de fra danske runeindskrifter anførte former grundede på mine egne undersøgelser af vedkommende mindesmærker. I slutningen af samme år udkom »Døbefonten i Åkirkeby kirke« som festskrift i anledning af hundredårsdagen for R. K. Rasks fødsel og samtidig som en prøve på det længe forberedte runeværk, som jeg havde håbet fra nu af helt at kunne ofre mig for. En længere afbrydelse indtrådte dog, da jeg for »Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur« påtog mig udgivelsen af codex regius af den ældre Edda sammen med dr. F. Jónsson, et arbejde, som helt optog mig fra midt i 1889 til midt i 1891. I slutningen af dette år rettede universitetets daværende rektor, prof. J. Thomsen, den ærefulde anmodning til mig at forfatte det festskrift, som universitetet havde besluttet at udgive i anledning af vort kongepars guldbryllup, hvortil jeg erklærede mig villig. Som æmne for min afhandling valgte jeg »Sønderjyllands historiske runemindesmærker« og måtte i den anledning foretage en rejse til Kiel for at undersøge den 1887 opdagede Vedelspang-sten ('Gottorp-stenen'), ved hvilken lejlighed jeg også på ny besøgte de andre sydslesvigske runestene. Efter at denne nye prøve på runeværket havde set lyset i Maj 1892, fortsatte jeg med iver arbejdet på dette. Nye mindesmærker, som atter var fremdragne både i Jylland og på Bornholm, blev med understøttelse af ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet undersøgte og afbildede i somrene 1892—93, og samtidig benyttede jeg lejligheden til at underkaste en del af de ældre mindesmærker en fornyet undersøgelse. Endelig blev et par runestene i Skåne, som var komne for dagen siden min rejse 1882, og et par danske mindesmærker undersøgte i sommeren 1894. Fra 1892 til slutningen af 1894 blev også de

sidste afbildninger udførte, og hele materialet til værket var hermed tilvejebragt. Allerede midt i 1893 havde jeg med bogtrykker Thiele truffet endelig aftale om værkets trykning, hvortil de nødvendige forberedelser — støbning af typer og af et runealfabet både til teksten og til noterne, som skriftstøber H. Fries lige før sin død 1890 fik fuldført efter min anvisning — i øvrigt allerede tidligere var truffet. I sidste halvdel af 1893 lagdes den første afdeling »De historiske runemindesmærker« under pressen og blev færdigtrykt kort efter sommerferien 1894. Denne del af værket vil blive offentliggjort i disse dage samtidig med nærværende afhandling.

Til den skildring, jeg i det foregående har givet af værkets tilblivelse, knytter jeg til slutning en redegørelse for de vigtigste af de resultater, jeg mener at have vundet ved mine undersøgelser, for så vidt de behandlede mindesmærker kan samles i større grupper, med hensyn til hvilke de samme iagttagelser har gjort sig gældende.

Som et af de vigtigste resultater af undersøgelserne fremhæver jeg den klarhed, jeg i mange tilfælde først gennem dem har nået i bedømmelsen af mindesmærkerne, så at jeg blev i stand til med fuld sikkerhed at anvise dem deres plads i rækken af de beslægtede monumenter og derved tillige at bestemme deres tid. Ikke sjældent havde jeg under forberedelserne til mine undersøgelsesrejser på grund af fejl i de ældre gengivelser måttet danne mig helt urigtige forestillinger om et eller andet mindesmærke. Det hændte endogså, at et mindesmærkes hele karakter kunde være i den grad forvansket, at der kunde opstå berettiget tvivl om dets ægthed. I sådanne tilfælde vil, således som jeg har haft lejlighed til med styrke at fremhæve i en tidligere afhandling¹, kun det helhedsbillede, som selvsyn kan give, være i stand til at løse tvivlene. Aldrig har jeg følt dette stærkere, end da jeg første gang stod over for Hunestadmonumentet i Skåne, et af de mærkeligste og mest

¹ Døbefonten i Åkirkeby kirke s. 5.

storartede runemindesmærker i hele Norden. Og dog havde de gengivelser, jeg kendte deraf, både ved de billedlige fremstillinger og ved den måde, hvorpå indskrifterne var læste og tolkede, vakt tvivl hos mig, om det var et virkeligt oldtidsmonument eller en efterligning fra langt senere tid. Det sidste var jeg egenlig mest tilbøjelig til at tro, og jeg havde, før end jeg begav mig til herregården Marsvinsholm, i hvis park lævningerne af monumentet var opstillede, meddelt min ledsager Magnus Petersen denne opfattelse. Ved det første blik på de tre bevarede stene, endnu før end jeg havde undersøgt indskrifterne i det enkelte, var dog enhver tvivl forsvunden, så at jeg måtte udbryde: »Nej, om deres ægthed kan der jo ikke være mindste tvivl; de er fra samme tid som den store Jællingestenen«. Og hvad helhedsindtrykket af monumentet således straks lærte, bestyrkedes senere ved den nøjagtige undersøgelse af alle enkeltheder. Dette eksempel er måske det mærkeligste, for mig i al fald det betydningsfuldste, fordi jeg her virkelig var mødt med en forudfattet mening; men Hunestadmonumentet er ingeniende enestående. Noget ganske lignende var tilfældet med to andre mærkelige skånske runestene, nemlig Lundagård- og Valleberga-stenen. Den første, der ved sin størrelse gør et meget imponerende indtryk, er en firkantet pyramideformet sten, som på sin nuværende plads hæver sig 12 fod 2 tommer over jorden. De to smalle sider bærer en runeindskrift, de to brede sider billedlige fremstillinger. Af stenen leverede N. H. Sjöborg en afbildning i »Samlingar för Nordens Fornälskare« II, Stockh. 1824, fig. 188—89, som blev gengivet af Stephens i *Old-Northern Runic Monuments* II, s. 750 (gentaget i »Tordneren Thor«, Kbh. 1878, s. 30). Om de billedlige fremstillinger siger Sjöborg (anf. st. s. 200): »De øverste figurer har man anset för en hestesko og et par briller; men tager man selv brillerne rigtig på, ser man, at det er et kronet løvehoved, at hesteskoen er kronen og brillerne løvens snude og öjne. Man har også trot at se skibe og vogne eller i det mindste hjul; men det er kun blomster og andre prydelser«. I »Samlingar till Skånes historia, fornkonst

och beskrifning« (IV), Lund 1871, s. 149 bemærker N. G. Bruzelius hertil: »Tager man, som Sjöborg siger, brillerne rigtig på, ser man øverst på den ene side et fantastisk hoved . . . , på den anden to fantasidyr, der vender hovederne mod hinanden . . . «. Dette er ganske rigtigt; men af Bruzelius' beskrivelse fremgår det dog, at heller ikke han i alle enkeltheder har haft et fuldstændig nøjagtigt billede af fremstillingerne; særlig har han overset, at det 'hoved', som vi finder på toppen af den ene flade, også forekommer mellem de to mod hinanden vendte dyr på den anden flade. Indskriften gengiver Bruzelius med alle de tidligere fejl (hos Sjöborg og Stephens), hvad der er så meget mere vildledende, som de urigtige former virkelig findes i runeindskrifter, men fra en meget yngre tid end Lundagårdstenen. Den i det hele meget tydelige og simple indskrift lyder nemlig, når de runer, der nu mangler på grund af et par større afflisninger, der er fremkomne, da stenen i sin tid blev brudt i tre stykker, men som alle sikkert lader sig udfylde ved hjælp af ældre afbildninger, sættes i klammer:

+ þur[gisl : sun : i]sgis : biarnar : sunar : risþi :
sti[na : þis]i : uftir : brupr +

+ sinā : bapa : ulaf : uk : utar : lanmitr : kupa +

o: »Torgisl, søn af Esge Björnsön, rejste disse stene efter sine tvende brødre Olav og Ottar, brave landmænd«.

I steden for sunar og uftir har Sjöborg, Stephens og Bruzelius sunar og uftir, i steden for risþi risti, i steden for Φ i lanmitr Ψ og endelig i steden for Υ i [i]sgis Υ , hvad der jo må fremkalde en helt urigtig forestilling om indskriftens tid. Både de billedlige fremstillinger, af hvilke den øverst på den ene side fuldstændig svarer til den, som vi kender fra den store Århus-sten og Sjælle-stenen (bægge nu afbildede i mine Danske runemindesm. I), og indskriften med de stungne runer viser imidlertid utvivlsomt, at stenen er samtidig med de to nævnte jyske stene, snarest fra begyndelsen af det 11. årh. Jeg sætter den til nøjagtig samme tid som Sjælle-stenen, hvor-

imod den efter de former, man tidligere har læst, vilde blive betydelig yngre.

Endnu værre forholder det sig dog med den tidligere afbildning af Valleberga-stenen, som Stephens offentliggjorde i Old-Northern Runic Monuments II, s. 820 (gentaget i »Tordneren Thor« s. 31) efter tegning af N. G. Bruzelius¹. På det sidst anførte sted s. 32 ytrer Stephens: »På blokken er udhugget en almindelig korstype, det såkaldte paté-kors, men på dettes øverste gren hviler et *skæggeløst hoved* med milde ansigtstræk. Dette holder jeg for et overgangs-billede, en forbigående fremstilling på denne tidlige sten. Kristi hoved er kommet i steden for Tors, medens tordnerens hammermærke er vejet for fredsfyrstens korsmærke. Det er en yndig konventionel kunstbehandling. *Det giver os i det små Kristus på korset*«. Indskriften, der slutter sig om denne fremstilling, lyder efter Bruzelius (og Stephens) således:

suin : auk : turgutr : kiaurpu : kuml : þisi
 iftir : mana auk : suini
 kup : hialbi : siaul : þira : wel : ian : þer : ligia : i :
 luntunum

Jeg vilde påtage mig med de vægtigste grunde at bevise, at mindesmærket måtte være uægte, idet både korsformen, hovedet og flere af sprog- og runeformerne i indskriften (t for þ i turgutr, suini for suina, det stungne ð i wel) umulig kunde skrive sig fra gammel tid. Men undersøgelsen viste, at mindesmærket selv var ganske uskyldigt i alle de formodninger, som kunde grundes på afbildningen. Korset har dér fået en ganske urigtig form; hovedet på stenens top skyldes kun Bruzelius' fantasi, som i nogle naturlige fordybninger og ujævnheder, hvor der ikke er spor af huggede linjer, har trot at finde det hoved, af hvilket Stephens har givet en så poetisk beskrivelse. Og

¹ Senere har Bruzelius selv offentliggjort sin afbildning og tolkning i „Antiqvarisk beskrifning öfver Walleberga socken“ i „Samlingar till Skånes historia, fornkonst och beskrifning“ (VII), 1873 (Lund 1874), s. 3 (med to tavler).

hvad endelig runer og sprogformer angår, er alt ganske, som det skulde være, idet indskriften har þurgutr, suina og intet punkt i u-runen i uel; derimod findes †, ikke †, i eftir og þera, og †, ikke †, i likia (se mine Danske runemindesm. I, s. 15).

Som et andet eksempel på, at man kun gennem den nøjagtige opfattelse af sprog- og runeformer, som vindes ved selvsyn, er i stand til at fastsætte et mindesmærkes alder, kan Hammel-stenen i Jylland tjæne. Medens denne sten efter min mening bærer den ældste af alle jyske runeindskrifter, anser Thorsen den på grund af den urigtige opfattelse, han har af en enkelt rune, for en af de alleryngste (se herom Die runenschrift s. 355 f.).

Langt hyppigere end de her eksempelvis anførte tilfælde, hvor et mindesmærkes hele karakter er forvansket i de tidligere gengivelser og beskrivelser, er naturligvis de tilfælde, hvor der i og for sig hverken kan rejses tvivl om monumentets ægthed eller om den tid, det omtrent tilhører, men hvor dog enten hele indskriften eller væsentlige dele deraf af en eller anden grund er så utydelige, at de hidtil er blevne erklærede for ulæselige. Her viste det sig meget ofte, at en omhyggelig, til forskellige tider og under vekslende belysningsforhold anstillet undersøgelse var i stand til at løse alle eller største delen af de tvivl, der knyttede sig til læsningen. Af de talrige eksempler herpå, som efterhånden vil fremkomme i mit runeværk, anfører jeg den foran (s. 11) meddelte indskrift på Ulstrup-stenen, de foran (s. 86) omtalte indskrifter på stenene i Ravnkilde og Jordberga, slutningen af indskriften på Strö-stenen II (se foran s. 23), samt mellem de mindesmærker, der er offentliggjorte i første afdeling i mit værk, slutningen af indskriften på den større Jællinge-sten, indskriften på kanten af den store Århussten, de stærkt beskadigede runer på Hällestad-stenen I og på toppen af Åsum-stenen o. s. v.

Som et i flere retninger særlig oplysende eksempel, der for mig selv har været meget lærerigt, skal jeg nævne en af vore

interessanteste runestene, den i nyere tid fremdragne Virring-sten i Jylland, der viste sig at indeholde noget ganske andet, end jeg for undersøgelsen havde formodet, og hvor det tillige lykkedes med fuld sikkerhed at tyde en overordenlig ødelagt indskrift. Stenen lå tidligere foran indgangen til våbenhuset i Virring kirke med indskriftfladen vendt opad. For at bevare den mod yderligere overlast blev den i Septbr. 1870 udtaget fra dette sted og samtidig tegnet af Magnus Petersen. Ved udtagelsen viste det sig, at store stykker var flisede af den opad vendte side, så at flere runer var fuldstændig forsvundne. Derimod stod en lille indskriftlinje på stenens top aldeles tydelig. Denne linje indeholdt ordene

pur : uiki : pisi : kuml :

hvorved vi altså fik en interessant parallel til Glavendrup-stenens berømte indskrift. På grundlag af M. Petersens tegning gav P. G. Thorsen, der aldrig selv havde set stenen, i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1870, s. 420 ff. (med tav. 24) en meddelelse om indskriften, af hvilken han dog kun var i stand til at læse den omtalte linje på toppen, hvorimod han opgav ethvert forsøg på at læse hovedindskriften, der efter afbildningen var fordelt i fem linjer, som alle løb nedenfra opad. Kun mente han, at der i fjerde linje ganske tydelig stod ordet faþur og i femte linje ordene aft tupan — disse ord trådte nemlig meget klart frem på afbildningen —, hvoraf han drog den, i øvrigt meget overilede, slutning, at stenen altså var rejst »over en afdød fader«. I virkeligheden gengav afbildningen dog så mange andre runer i alle fem linjer, at jeg ved hjælp af den formodede, at hele indskriften, når jeg sætter de fuldstændig forsvundne runer i klammer og de utydelige i parentes, havde lydt:

: rikmutr :
 [a'uk : tuk]i : k(a)t(u)
 [s]a[tan : st]in : a(f)[t]
 (:) faþur : star[- - : stǫ]
 [ta : m]un : stn : aft : tupan :

o: »Rigmund [og Toke] lod rejse sten(en) efter . . . . .; stande vil sten(en) efter den døde«. Den eneste virkelige tvivl, jeg nærede, gjaldt forståelsen af ordene faþur star--; hvis star nemlig, hvad der vel lå nærmest at antage, var begyndelsen af faderens navn, savnede jeg i høj grad stedet sin efter faþur. Jeg tænkte mig derfor også den mulighed, at faþur kunde være egennavnet »Fader« som på Strö-stenene (foran s. 23) og star-- et tillægsord hertil (»Fader den stærke«?). I øvrigt anså jeg min læsning for i høj grad sandsynlig, da vi til det sjældne udtryk katu satan stin o: *gátu sattan stén* jo havde en fuldstændig parallel i den lålandske Sæddinge-stens þurui kat kauruan stain. Jeg var da også fuldt overtydet om, at jeg ved min undersøgelse i alt væsentligt vilde finde mine formodninger bekræftede, og jeg tvivler ikke om, at man, hvis Virring-stenen i mellemtiden var gået til grunde, i fremtiden i reglen vilde have slået sig til ro med min læsning, som mulig endogså af en og anden vilde være bleven betegnet som skarp-sindig. Min overraskelse var derfor stor, da undersøgelsen, som jeg foretog 1877, gav et helt andet resultat end det ventede. I stedet for de af mig formodede runer eller spor af runer fandt jeg nemlig på stenen følgende indskrift, hvori jeg betegner de helt forsvundne tegn med en lille streg:

: ʀnbʀntR :
 - - - - - r : ʀ¹ʀþl :
 : - t - - - - hl : tʀ¹ :
 : hþhnr : htʀʀʀþ -
 ʀlhþl : htlt : tʀt : tnbtt :

hvilket jeg udfylder:

: kʀþmutr :
 [: tuka : su]n : k(ar)þi :
 : [h]a[uk : þan]si : af(t)[:] :
 : sasur : starkaþ[r :]
 [: (r)isþi : stin : aft : tuþan :

o: »Gudmund (Tokes sö)n gjorde denne høj efter Sasser. Starkad rejste sten(en) efter den døde«. En fornyet undersøgelse 1882 bekræftede fuldstændig denne læsning, der har så meget større betydning, som sprogformerne i indskriften (enkeltlyd i rispi, stin og tupan, pisi kuml for ældre pausi kubl) viser, at denne ikke kan rykkes længere tilbage i tiden end til slutningen af det 10. årh. Ældre end den større Jællinge-sten kan den under ingen omstændigheder være. Virring-stenens anråbelse af Tor står da næsten som en protest mod den større Jællingestens korsfæstede Kristus og mod dens udsagn, at »Harald gjorde Danerne kristne«. Det er brydningen mellem det gamle og nye, der lyslevende træder os i møde på disse to stolte mindesmærker fra hedenskabets slutning, som i forening for vort blik opruller et betydningsfuldt afsnit af vort lands kulturhistorie, så meget mere betydningsfuldt, som Virring-stenen ikke står alene på den tid, idet et andet samtidigt mindesmærke fra en hel anden egn af landet, således som jeg straks vil få lejlighed til at vise, har samme påkaldelse af Tor.

Som ved Virring-stenen, hvis indskrift indeholdt noget helt andet end det, man tidligere havde formodet, og om hvis rigtighed jeg ikke havde haft grund til at nære tvivl, gik det mig ved mange andre runestene, hvorpå jeg har anført et par eksempler i mine »Sproglige iagttagelser fra en runologisk rejse i Skåne i sommeren 1876« i »Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed i Aarene 1876—78«, s. 13 f. (= særtryk s. 2 f.). Hvor ringe omhu man i det hele taget tidligere har anvendt på nøjagtig gengivelse af enkelthederne i runeindskrifterne, vil klart fremgå af den omstændighed, at af alle de indskrifter i Skåne, som jeg undersøgte på min første rejse 1876, var kun én eneste (!) ganske lille og overordenlig tydelig indskrift (Tulstorp-stenens) gengivet fuldstændig rigtig i det materiale, der for rejsen havde stået til min rådighed; men den nævnte runesten bærer foruden indskriften en mærkelig billedlig fremstilling, som så til gengæld var afbildet med væsentlige fejl. Og ikke meget bedre gik det mig andre steder. Den lille ind-

skrift på Pjedsted-stenen i Jylland (nu i nationalmusæet), som Stephens har gengivet i *Old-Northern Runic Monuments* II, s. 770 efter Kruses tegning, indeholder kun 8 runer, af hvilke ingen ved omhyggelig undersøgelse kan give rimelig grund til fejllæsning, men hvoraf alligevel de 5 er urigtig gengivne på den nævnte afbildning.

Ikke sjældent fremgik det af mine undersøgelser, at runestene, som man tidligere havde anset for brudstykker, viste sig at være fuldstændige (sml. mine bemærkninger i *Die Runenschrift* s. 181 om Åstrup-stenen), eller at der omvendt i indskrifter, som man havde anset for fuldstændige, manglede større eller mindre stykker. De vanskeligheder, som man på grund heraf undertiden havde troet at finde i sådanne indskrifter, blev ved denne iagttagelse i reglen løste på den simpleste og naturligste måde. Eksempelvis anfører jeg Flejsborg-stenen i Jylland, der efter Thorsen (*De danske Runemindesm.* II, 2, s. 111) bærer følgende indskrift:

þurkal : sati : stin : aft. su(i)n : faþur : sin

På Thorsens afbildning (II, 1 nr. 36) står der rigtignok slet ikke, som man efter denne gengivelse skulde tro, *sun*, men *sui*, hvortil Thorsen s. 112 bemærker: »Det første ord i anden linje har kun 3 runer, og den sidste af dem er kun tydelig som hovedstav; dog turde der være en tværfordybning, således at *n* bliver den tredje rune, og læsningen, som antydtes, *suin* (med udeladt *i* foran *n*)«. Efter at han ved disse voldsomme ændringer af *sui* har fået det ønskede *suin*, tilføjer han naivt: »Mandsnavnet *suin* (isl. *Sveinn*) er det ganske godt at få på denne måde (!) fast (!) fra den egenlige runestensalder«. Han har her åbenbart glemt, at både Hedeby- og Danevirke-stenen har *suin*, og han har ikke vidst, at dette navn er et af de alleralmindeligste på de bornholmske runestene. Flejsborg-stenen har imidlertid hverken *sui* eller *suin*, men ganske simpelt *sun*, i hvilket bistaven i $\dagger$ rigtignok ligger i en afvisning, men dog endnu følges fuldkommen sikkert. Der vilde naturligvis under ingen omstændigheder være mindste grund

til med Thorsen at opfatte det velbekendte, i så utallige indskrifter forekommende ord sun 'søn' som en fejl for suin. Men alle vanskeligheder forsvinder, når man lægger mærke til, at der efter ordet aft sidst i linjen til højre og foran sun i begyndelsen af linjen til venstre er afslået et stykke af stenens top, hvorpå faderens og farfaderens navn altså har stået, så at hele indskriften, der også først ved denne iagttagelse får en regelmæssig form, i Olddansk har lydt f. eks.:

þorkell satti stén æft [þóri, Tóka] sun, faður sinn.

Et andet lignende eksempel frembyder Øster Alling-stenen i Jylland. På stenen, der er opstillet i kirkens våbenhus, findes en ganske kort indskrift i tre linjer, som efter Thorsen (II, 2, s. 89) lyder:

: þurir : r(i)spi : stin : þan(s)i : aftir : fastulf : miuk

Det sidste miuk er ganske uforståeligt, og Thorsens henvisning til Rygbjærg-stenen, hvor miuk er biordet *miok* 'meget', forvirrer jo kun det hele. Men sagen er så simpel som vel muligt. Hele indskriften har følgende udseende:

: þURIR : RHPI
 : HTIT : þTI : TPI
 : THTHTPI : PINY

I aftir sidst i anden linje mangler det nederste stykke af højre bistav i ʀ, og på lignende måde mangler i de to sidste runer i tredje linje enden af bistaven i ʀ og af hovedstaven i ʀ. Der er nemlig her afslået et lille stykke af stenens top, hvis størrelse nøjagtig kan bestemmes ved hjælp af bruddets flader. Umiddelbart efter ʀ følger man endnu lige foran bruddet toppen af en runestav, og at denne rune har været ʀ, viser hele sammenhængen. Indskriften har altså ikke haft det meningsløse miuk, men miuka, og den mand, efter hvem stenen er rejst, hed følgelig *Fastulfr miuki*, hvor *miuki* er et tilnavn ('den myge'), som han har fået enten på grund af legemsfærdighed ('den smidige'), eller på grund af sit milde sind ('den blide, fredsommelige').

Hverken Flejsborg- eller Øster Alling-stenen gör dog ved første øjekast indtryk af at være ufuldstændige, og vi har altså her tilfælde, hvor det ikke på nogen måde kan ventes, at kunstneren, der ikke stødes af sprogformerne i indskrifterne, skulde have haft opmærksomheden henvendt herpå. Det vilde jo være en fuldstændig urimelig fordring at stille til en kunstner, at hans tegning skal løse tvivlene på steder, hvor der for ham ingen tvivl har kunnet opstå. Men lige så lidt bör det naturligvis regnes sprogforskeren til særlig fortjeneste, at han, fordi han mødte med andre forudsætninger end kunstneren, i de nævnte og andre lignende tilfælde opdagede, hvad der undgik og efter min mening måtte undgå denne.

Det er jævnlighændet, at de forskellige stykker, hvori en runesten i sin tid er bleven kløvet, er komne for dagen enten samtidig eller længe efter hinanden, så at stykkerne atter har kunnet sammenføjes til et nogenlunde fuldstændigt mindesmærke. Mellem de mangfoldige eksempler, der kan anføres herpå, nævner jeg som et af de mærkeligste Egå-stenen fra Jylland (nu i nationalmusæet), der var indsat i et stengærde i landsbyen Egå, hvoraf den blev udtaget 1814 og senere ført til København. Det øverste stykke af stenen med noget af indskriften manglede den gang, men kom uformodet for dagen 1839 ved nedbrydelsen af det nævnte stengærde og blev sendt til København, hvor det viste sig at passe nøjagtig sammen med det større nederste stykke af stenen og at udfylde den manglende del af indskriften. Endnu mere overraskende var dog fundet af det stykke af Læborg-stenen, der havde manglet lige siden Worms tid, og som indeholdt de tre første runer af navnet þǫrri þurui. Dette stykke af runestenen kom nemlig for dagen, da det sydlige kirkegårdsdige om Læborg kirke i slutningen af firserne blev nedtaget, og det viste sig ved min undersøgelse 1892 at passe så nøje sammen med den store sten, at det også indeholdt den manglende nederste del af de to sidste runer i þurui. Skönt det vistnok vilde være hensigtsmæssigt for bevarelsen af brudstykket atter at sammenføje det

med stenen, kan det i nærværende tilfælde dog ikke tilrådes, eftersom et par af de sprængningshuller i den store sten, der allerede er antydede på Worms afbildning, vilde dækkes af det nyfundne brudstykke, hvad der altså viser, at disse huller er yngre end bortsprængningen af det nævnte stykke af stenen. Da dette jo er af betydning for stenens historie, vil det altså være rigtigst at bevare brudstykket af Læborg-stenen ved siden af den store sten; men man må selvfølgelig sikre sig imod, at det kan lide overlast eller endogså helt forsvinde.

I alle andre tilfælde end det her nævnte vil man næppe undlade atter at sammenføje brudstykkerne af en runesten, så snart man har overbevist sig om, at de virkelig hører til samme sten og passer sammen. Har man ikke nøje undersøgt dette, udsætter man sig nemlig for at lave et mindesmærke, som aldrig har været til. Dette har jeg f. eks. truffet i Vester Marie på Bornholm, hvor nogle i senere tid — men dog ikke samtidig — fremkomne brudstykker ved hjælp af kalk og cement er sammenføjede til en ganske uformelig sten, idet der til fire samtidig fundne stykker, der hører nøje sammen¹, er føjet to andre, der senere kom for dagen og vistnok hører til samme sten, men i ethvert tilfælde er indføjede på et helt urigtigt sted. Dette bør derfor snarest muligt atter ændres.

Medens brudstykkerne af denne sten altså er urigtig sammenføjede, er der andre tilfælde, hvor brudstykker, der tidligere ansås for at høre til forskellige stene, ved mine undersøgelser viste sig at høre nøje sammen og i forening at danne et fuldstændigt mindesmærke. Et par interessante eksempler herpå kan jeg anføre fra Bornholm. I Nyker kirkes våbenhus er der opstillet to runestensbrudstykker, der har været indmurede på forskellige steder i kirken, og som til forskellige tider er udtagne og henflyttede i våbenhuset. Ved min undersøgelse

---

¹ Indskriften på disse fire stykker, i hvilken kun et par runer er beskadigede, lyder: (a)uk. tul(a). auk. uifriþr. þau. Disse stykker har altså hørt til indskriftens begyndelse. Dens første del findes uden tvivl på et andet brudstykke i Vester Marie.

1879 bemærkede jeg straks, at bægge stene ikke blot bestod af samme masse (en ejendommelig blågrå granit), men at indskrifterne også i alle henseender lignede hinanden så påfaldende, at jeg ikke nærrede mindste tvivl om, at de måtte skrive sig fra samme runerister. Hermed slog jeg mig den gang til ro, idet undersøgelsen og læsningen af de vanskelige indskrifter på bægge stene optog mig så stærkt, at jeg ikke opdagede den virkelige sammenhæng imellem dem. Først i mit hjem, da jeg med benyttelse af hele mit materiale samtidig behandlede bægge indskrifter for mit runeværk og i den anledning gjorde forsøg på at gengive dem deres oprindelige udseende og at udfylde det manglende i indskrifterne, opdagede jeg pludselig til min forundring, at det, jeg havde antaget for at mangle på den ene sten, netop fandtes på den anden og omvendt. Det var hermed givet, at de to brudstykker var øverste og nederste del af samme sten, hvad mine aftryk straks bekræftede, idet de viste, at rammestregene på bægge stykker sluttede sig nøjagtig til hinanden. Sammenhængen mellem bægge stykker er så klar, at ingen vil nærde mindste tvivl derom, når det først er udtalt, og en fornyet undersøgelse 1893 bekræftede naturligvis også fuldstændig denne iagttagelse. De to brudstykker bør altså nu sammenføjes til én sten, hvis i flere henseender mærkelige og enestående indskrift er vel bevaret undtagen på et enkelt sted, hvor nogle runer er bortslåede med et lille stykke af stenen.

Et ganske lignende tilfælde, hvor jeg dog øjeblikkelig opdagede sammenhængen, hændte mig ved mit besøg i Øster Marie 1893. I den gamle kirkes våbenhus fandt jeg på undersøgelsesrejsen 1879 en meget uanselig runesten, der havde været kløvet i to stykker, som atter var sammenføjede. Stenen, hvis nederste del med et større stykke (begyndelsen og slutningen) af indskriften manglede, havde en temmelig regelmæssig firkantet form; men indskriften var anbragt på en højst ejendommelig måde, nemlig på de to smalle sider, medens de to brede var ubeskrevne. Ved kirkens nedbrydning 1886 fandtes i tårnet

et stykke af en runesten, hvorom det i en af en tegning ledsaget meddelelse fra lærer J. A. Jörgensen både til nationalmusæet og til mig personlig hed, at det vistnok indeholdt en del af det kristne ønske, hvorom der heller ikke kunde være mindste tvivl. Da jeg 1893 atter besøgte Øster Marie for at undersøge de siden mit forrige besøg fremdragne runestene, fandt jeg det omtalte brudstykke hvilende på den ene smalle side og bemærkede straks, at det havde samme ejendommelige form som den nys omtalte runesten, hvorfor den tanke samtidig opstod hos mig, at det kunde være det nederste stykke af denne sten, i hvilket tilfælde det altså også måtte bære runer på den nedad vendte kant. Da stenen blev drejet om, viste dette sig også at være tilfældet; men da denne kant var overkalket, havde man tidligere ikke lagt mærke til runerne, af hvilke et par dog tydelig viste sig gennem kalken. Efter at kalken var fjærnet, trådte indskriften på denne kant lige så klart frem som på den anden, og det viste sig, som jeg havde formodet, at vi havde nederste del af den tidligere kendte sten, hvis indskrift nu blev fuldstændig. Dette havde en særlig interesse for mig, fordi denne indskrift står i nøje forbindelse med indskriften på en anden runesten i Øster Marie, idet bægge omtaler de samme personer. På den fuldstændige sten havde jeg 1879 som første ord i indskriften, der på dette sted er overordenlig udslidt og utydelig, læst det ualmindelige navn barni (efter hvad jeg den gang formodede snarest en unøjagtig skrivemåde for biarni). Dette navn viste sig nu fuldstændig tydeligt på det nyfundne stykke af den anden sten, skrevet ganske på samme måde (og derfor næppe at forklare = biarni).

Jeg skal slutte denne udsigt over de vigtigste af de ved mine undersøgelser vundne resultater for læsningen og forståelsen af vore runemindesmærker med nærmere at omtale to mærkelige runestene, der i lange tider har været genstand for undersøgelse og tolkningsforsøg, uden at det hidtil er lykkedes at overvinde de vanskeligheder, som de på flere steder meget

utydelige tegn har lagt i vejen for læsningen, nemlig Vordingborg-stenen og Sønder Kirkeby-stenen (fra Falster). Bæggestene er for længe siden førte til København, hvor de siden 1867 har haft plads i nationalmusæet, så at de altså har været let tilgængelige for sprog- og oldforskerne.

Vordingborg-stenen lå i begyndelsen af det 17. årh. som grundsten under acciseboden i Vordingborg. Her opdagede kansler Chr. Friis på en rejse til Falster runer på stenen, hvorfor han straks lod den udtage og flytte til slotsgården. Efter sin hjemkomst opfordrede han O. Worm til at rejse til Vordingborg og undersøge indskriften. Worm fulgte også opfordringen og offentliggjorde senere sine resultater i *Mon. Dan.* s. 117 ff. Vordingborg-stenen var mellem de runestene, der 1652 krævedes indsendte til København, og den hørte til de få, som den gang virkelig førtes hertil, og til de endnu færre, som reddedes efter ildebranden 1728. Allerede Worm, som personlig havde undersøgt stenen, og som på sin afbildning i flere henseender har gengivet både dens form og indskriften med større nøjagtighed, end man kunde vente, beklager sig over de vanskeligheder, som indskriftens utydelighed har voldt ham, hvorfor han også kun henstiller sin højst fantastiske og sprogstridige forklaring som et forsøg til nærmere prøvelse. Medens han på afbildningen gengiver de to linjer, hvoraf indskriften består, således:

††††††††††††††††††††

††††††††††††††††††††

lyder hans læsning og oversættelse i teksten:

††††††††††††††††††††

††††††††††††††††††††¹

Efthe Disaloger ter geu Kerdi dia hid.

Quia leges Disæ magno in precio esse convenit, huc querele adferendæ.

¹ Han har altså her ikke blot forsøgt at adskille ordene, men også vilkårlig ændret tredje rune i første linje til † og udeladt den sidste rune i anden linje.

Som indledning til den egenlige behandling af indskriften udvikler Worm, at Vordingborg har fået navn af det gamle *Orething*, hvor alvorlige retsstridigheder for hele Sælland afgjordes, og hvor retfærdighedens gudinde *Disa* eller *Thisa*, hvem indbyggerne tilskrev deres love, dyrkedes o. s. v. Et minde om disse *Disaloger*, 'leges Disæ', finder han nu på Vordingborg-stenen, hvis indskrift efter hans mening betyder: »Eftersom Disa-lovene (de love, hvorefter der dømmes på Orething) er i stor anseelse, skal kæremål (retstrætter) bringes hid (afgøres her)«¹. R. Nyerup slutter sig vel ikke ligefrem til den Wormske forklaring således som i sin tid P. Resen (se foran s. 48), men nøjes med at sige, at Worm selv anså forklaringen for vanskelig, og tilføjer, at »siden hans tid endnu ingen Oedip er fremstået, som har løst gåden« (Antiqvar. Annaler I, 1812, s. 5). Tyve år senere erklærede Werlauff, som naturligvis ikke tror på 'Disalovene', at ordets »rigtige læsning vel ikke mere kan udbringes«, men at »man dog næppe kan miskende det sædvanlige pronomen þisa ɔ: disse« (Nord. Tidsskr. f. Oldk. I, s. 310).

Den første, som efter Worm gjorde et nyt forsøg på at læse og tolke hele indskriften, var G. Stephens, der optog Vordingborg-stenen i Old-Northern Runic Monuments I, s. 335 ff. (gentaget i »Runehallen« s. 1 f.), fordi han troede i dens indskrift at finde sin 'oldnordiske' rune Y i betydning a. Stephens' læsning og tolkning lyder:

††††††††††††††††††††

††††††††††††††††††††

æft æþisl, fap̃ur, trybu

kærþi þiæu þrui.

»Efter Æthisl, sin fader, Trybu gjorde denne stenkiste«.

¹ †R læser han ter, der forklares som en forstærkende partikel: ter geu oversættes „maximo in pretio“, idet han vel har forstået geu = 'gæv'; ter geu 'overmåde gæve', 'højt ansete'. Kerdi forklares = *Kere*, *Kere-maal*. Af dia hid gives ikke nogen nærmere forklaring; men da oversættelsen viser, at det skal betyde „huc adferendæ“, kan der vel ikke være tvivl om, at hid ligefrem tages i betydningen *híd* 'herhen'.

Stephens har her — når vi ser bort fra hans gengivelse af † som æ — rigtig læst de to første ord i indskriften (aft aþisl) og det første ord i anden linje (karþi), der i virkeligheden også på stenen selv er så tydelige, at næppe nogen runolog i vore dage vilde være i tvivl om deres læsning og betydning. Derimod har han gengivet den øvrige del af indskriften så urigtig, at flere af runerne i første linje er langt nøjagtigere på billedningen hos Worm. I den nyeste tid har S. Bugge i sin afhandling »Om Runeindskrifterne paa Rök-Stenen i Östergötland og paa Fonnaas-Spænden fra Rendalen i Norge« i Kgl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Handlingar XXXI, Stockh. 1893, s. 18 og s. 59 haft lejlighed til at meddele sine fra Stephens' afvigende læsninger af et par ord i indskriften. I slutningen af første linje læser han nemlig med tvivl rutr hau og som sidste ord i anden linje þiaup[run?]¹. Om den øvrige del af indskriften og særlig om det efter aþisl følgende ord, der efter min mening er det eneste, der volder virkelig vanskelighed, har Bugge, så vidt jeg ved, ikke udtalt sig; men da han naturligvis anser ordene aft aþisl i første linje og karþi i anden for fuldt klare, læser han altså hele indskriften således:

aft aþisl---- rutr hau
karþi þiauprun

Herimod forekommer det mig imidlertid, at der, helt bortset fra den »unøjagtige skrivemåde« hau, kan rettes de vægtigste indvendinger både fra formens og indholdets side. Højest påfaldende vilde det dog være, at i bægge sætninger de ord, der styres af hau og karþi, var udeladte; ti selv om man ved hau ikke kan være i tvivl om, at der menes 'runerne', stiller sagen sig anderledes ved karþi, hvortil flere ord kan underforstås (hauk, kubl o. s. v.); efter Bugges læsning må det

¹ „þiaup[run?] på Vordingborg-stenen, mulig ved siden af rutr = isl. *Hrútr*“ s. 18. „på Vordingborg-stenen, så vidt jeg har kunnet se, hau, der, hvis rigtig læst, må være unøjagtig skrivemåde for hiau“ s. 59.

naturligvis forstås »gjorde (det)« ǫ: mindesmærket. Men her viser sig en ny vanskelighed. Jeg kender nemlig ikke en eneste runeindskrift, hvor runeristeren nævnes først, men den, der rejste mindesmærket, sidst. Til nød kunde jeg måske gå ind på en indskrift, der lød: »Efter Adisl gjorde Tjodrun (dette mindesmærke), Rud huggede (runerne)«; men den orden, hvori de to led følger hos Bugge, anser jeg for umulig. Alligevel har det i høj grad glædet mig at se Bugges formodninger, da hans læsning af et enkelt ord ganske stemmer med min. Kort tid efter at jeg i Maj 1892 havde offentliggjort afhandlingen om »Sønderjyllands historiske runemindesmærker«, tog jeg atter fat på Vordingborg-stenens indskrift, som jeg tidligere havde undersøgt utallige gange, og i hvilken jeg næsten overalt var fuldstændig på det rene med læsningen af de enkelte runer, medens betydningen var mig ganske uklar. Først nu gik hele sammenhængen pludselig op for mig, da jeg, efter i længere tid ikke at have beskæftiget mig med denne indskrift, en dag på ny kastede blikket på den. Indskriften lyder nemlig:

ƒƒƒƒƒƒƒƒƒƒƒƒƒƒƒƒ
 ƒƒƒƒƒƒƒƒƒƒƒƒ

hvilket må læses:

aft aþisl fika rutr þau
 karþi ipiaupu ui

ǫ: *Æft Adisl fika Rútr þau gærði i þjóðu wé*, »Efter Adisl 'fige' gjorde Rud dette viede gravminde i Ty«¹. Med hensyn

---

¹ Som man vil se, har allerede Worm rigtig de to sidste runer i fika, der er tillægsordet *fíkæ* = *fíkinn* (vort *-figen* i 'nyfigen'), brugt som tilnavn til Adisl. Ordet har her vel nærmest betydningen 'energisk', viljekraftig. Da runerne efter reglen ikke skrives dobbelt, og da denne regel også jævnlig følges, når det ene ord ender på og det næste begynder med samme rune, må karþipiaupu kaldes en ganske regelmæssig skrivemåde for karþi ipiaupu. Derimod skrives to þ'er ved siden af hinanden i det følgende þiaupuui; men her er forholdet jo noget forskelligt, da det første u er tegn for *u*, det andet for *w*, og et enkelt u kunde på dette sted let give anledning til misforståelse. I ordet *RNTR* har Stephens urigtig læst de

til betydningen af ordet *ui*, *wé*, henviser jeg til mine Danske runemindesm. I, s. 60 f. Jeg tror, at det netop var dette ord på Vedelspang-stenen, der åbnede mine øjne for betydningen af Vordingborg-stenens indskrift. Min forklaring synes mig i høj grad at bestyrkes derved, at »Ty«, navnet på den eg, hvor mindesmærket blev rejst, endnu er bevaret i Tybjærgherred (*Thyuthæbiærghæreth* Valdemars jordebog ed. O. Nielsen, s. 37), der ligefrem svarer til oldnord. *þjóð* (runestenens *þiaup*), men naturligvis ikke, som Trap mener¹, kan stå i forbindelse med oldnord. *þjóta* 'tude', hvad også skrivemåden med *th*, ikke *t*, i Valdemars jordebog viser.

Vanskeligheder af lignende art som i indskriften på Vordingborg-stenen, enkelte stærkt udviskede og utydelige runer, har også hidtil hindret den fulde forståelse af indskriften på den eneste bevarede runesten fra Falster, Sønder Kirkeby-stenen. Stenen, der er tilhugget som kvader, hvad de tidligere fortolkere mærkelig nok helt har overset, blev i sin tid på foranledning af kommissionen for oldsagernes opbevaring udtaget af Sønder Kirkeby kirke og flyttet til København. Indskriften er, som hosstående afbildning viser, fordelt i fire linjer, der alle går fra venstre til højre; men over den fjerde linje findes desuden en række 'samstavsruner' og over dem — adskilt derfra ved en ret linje — atter en billedlig fremstilling, der viser omridsene af et skib med ror og en række skjolde langs rælingen².

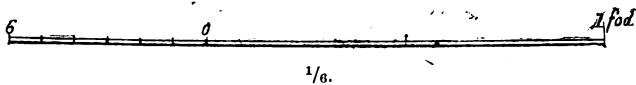
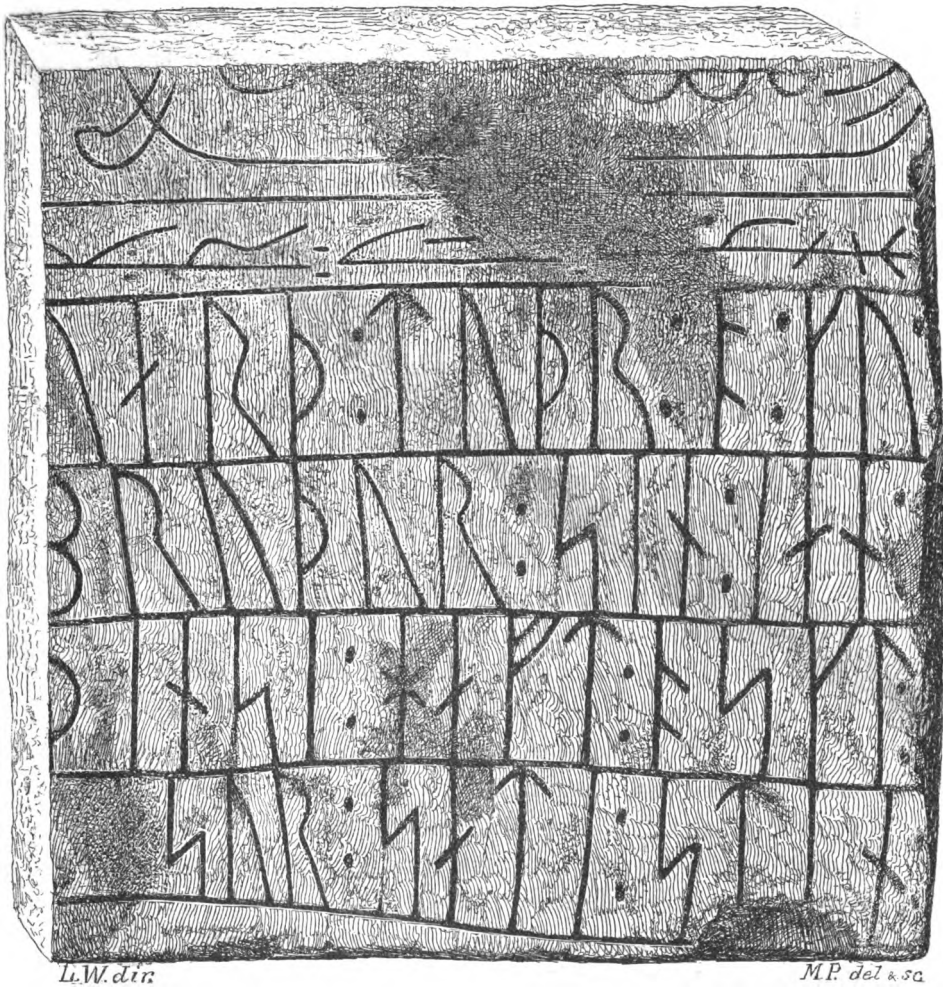
Som det fremgår af afbildningen, mangler den første rune i anden, tredje og fjerde linje hovedstaven, hvorimod bistavene er fuldstændig bevarede. Dette beror naturligvis ikke, som Thorsen (De danske Runemindesm. II, 2, s. 274) antager, på

to første runer som *NR*; Bugges *rutr* er derimod rigtigt. Men hans * i *hau* er lige så umuligt som hans run sidst i anden linje; det sidste *l* har ikke mindste spor af en bistav, der kunde gøre det til *þ*, og det står så nær ved det foregående *h*, at et *þ* alene af den grund vilde være højst usandsynligt på dette sted. Den tredje sidste rune er *h*, ikke *g*.

¹ J. P. Trap, Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark III², s. 517.

² Ved en fejl af runeristeren er den linje, der danner skibets køl, hugget igennem roret.

»den besynderlighed, at stenens venstre sides kant er brugt som indfatning og som en fælles hovedstav for bogstaverne«, men

Sønder Kirkeby-stenen.

skyldes simpelthen den omstændighed, at kløvningen går gennem disse runers hovedstav, som derved er forsvunden; i første rune

i anden linje følges desuden endnu noget af hovedstavens nederste del. Af den første rune i indskriften (𐌲) ses kun svage, men sikre spor, og foran denne rune har der uden tvivl stået to nu helt forsvundne punkter i flugt med hovedstavene i de første runer i de tre følgende linjer, så at indskriften har begyndt med : 𐌲𐌺𐌹. I øvrigt er der ingen tvivl om læsningen af en eneste rune i de fire linjer, som lyder:

[:] ąsur : sati : stin :

pinsi : haft : ąskl :

brupur : sin : ian :

uarþ : tuþr : ą : ku :

Betydningen heraf er jo også fuldstændig klar, når jeg undtager det sidste ord ku, som jeg læser *Gó*, hvilket kræver en længere udvikling, der her udelades. Medens denne del af indskriften med undtagelse af ku altså ikke har kunnet volde nogen vanskelighed, har man tidligere stået i høj grad rådvild over for læsningen og betydningen af 'samstavsrunerne'. Allerede for 83 år siden har indskriftens første tolker, den ædruelige Werlauff, udtalt den formodning, at ku sidst i fjerde linje mulig kunde forbindes med samstavsrunerne og i forening med dem danne ordet kurulant 'Kurland'; »men da de fire sidste af de utydelige vertikallruner dog snarere synes at betyde unar end lant«, opgiver han med rette atter denne formodning og antager, at unar må være slutningen af ordet (r)unar, og at indholdet af linjen har været runeristerens navn (*Antiqvar. Annaler I, s. 79 ff.*). Til denne antagelse har senere Finn Magnusen sluttet sig med den tilføjelse, at han læser »linjens tydelige begyndelse« som »𐌺𐌹𐌺𐌹 (mandsnavnet Knud)«, hvorved han altså på en nem måde får navnet på runeristeren. »Midten af linjen«, tilføjer han, »er aldeles udslettet« (*Runamo og Runerne, s. 188 not. 1.*). Werlauffs først udtalte formodning, at ku sidst i fjerde linje indeholder begyndelsen af et stedsnavn, hvis slutning findes i samstavsrunerne, er derimod optaget af Stephens (*Old-Northern Runic Monuments II, s. 730 f.; Runehallen s. 10 f.*),

som ved en række af de vilkårligste læsninger får ordet kuru-
lilant frem. Han udelader nemlig den øverste fuldstændig
tydelige bistav på samstaven, som jo ved første øjekast nærmest
gör indtryk af et ʃ; derpå læser han det første ʃ som R og
omvendt det følgende R som ʃ, de to næste ʃ-runer som ʃ, ʃ
som ʃ og omvendt ʃ som ʃ, samt endelig det sidste ʃ som ʃ.
Om den stærkt ødelagte del af indskriften, hvor runerne nu er
højest utydelige eller helt forsvundne, erklærer han, at stenen fra
først af har været så ru på dette sted, at det slet ikke er be-
nyttet af runeristeren. Alle disse indfald trænger ikke til
nærmere imødegåelse, og desuden vilde jo allerede formen -lant
for -lanti i og for sig være tilstrækkelig til at vise det urigtige
i Stephens' læsning.

Når man uden at anvende vold på de enkelte tegn
nøjagtig undersøger samstavsrunerne, vil det snart vise sig,
at der i virkeligheden ikke er nogen grund til at nære tvivl
om deres betydning. Den første rune, som på grund af
stenens tilhugning er beskadiget, så at omtrent halvdelen
mangler, kan selvfølgelig efter sin form anses for lævning
af ʃ; men da bistaven i så fald unægtelig vilde blive temme-
lig stor i forhold til hovedstaven, må den snarere antages for
lævning af þ. Hvilken af disse to runer her har stået, vil
dog kun sammenhængen med fuld sikkerhed kunne vise; men
det er klart, at her enten må læses ʃʃR eller þʃR. Under R
findes to tydelige, lidt langagtige punkter, der åbenbart er
brugte som skilletegn. De følgende runer læser Stephens ʃ;
men den første er et lige så klart og utvivlsomt ʃ som den
anden rune i det foregående ord. Under ʃ finder vi ud for den
fælles stav et l, naturligvis for tydeligheds skyld, ligesom til-
fældet er både med l og þ mellem samstavsrunerne på Hedeby-
stenen. De herefter følgende runer er stærkt ødelagte på grund
af store afskalninger. Dog følges ikke blot den fælles hoved-
stav endnu tydelig et langt stykke; men neden for l ses også
hele bistaven til et ʃ. Længer nede, til venstre for det sted,
hvortil hovedstaven kan følges, findes et punkt (en lille lang-

agtig streg) af ganske samme form som punkterne lige under det første R. På højre side af hovedstaven neden for bistaven i ʝ ses derimod kun en mængde naturlige ujævnheder i stenen uden sikre spor af huggede linjer. Lige neden for det sidstnævnte punkt over de klare runer ᚱᚱᚱ unar følger jeg endnu tydelig hele bistaven i en R-rune. Jeg nærer således ikke mindste tvivl om, at samstavsrunerne skal læses:

þur : uiki : runar

samt at de tre ord er fordelt på tre stave og adskilte ved punkter, ligesom på Hedeby-stenen hvert ord står på én stav og ved to punkter adskilles fra det følgende. Det er vel også sandsynligt, at der neden for ʝ-staven i uiki har stået et l ligesom oven for denne stav. Herfor taler pladsen i høj grad, skönt ʝ alene sammen med det nederste stykke af samstaven naturligvis kunde bruges som tegn for ki. Karakteristisk er det, at denne sidste sætning er anbragt på en ejendommelig måde; men ganske det samme er jo tilfældet med den påkaldelse af Tor, som vi kender fra Virring-stenen.

I Sønder Kirkeby-stenen har vi således fundet en fuldstændig parallel til Virring-stenen, idet sprogformerne viser, at bægge stene er samtidige (stin og tuþr på bægge; det yngre þinsi i genstandsform ental hankön på Kirkeby-stenen og þisi i genstandsform flertal intetkön på Virring-stenen). Den gamle runesten, som også tidligere var interessant ved sine utydede samstavsruner, der ellers kun kendes fra Hedeby-stenen, er nu bleven os dobbelt værdifuld, efter at vi i disse runer har fundet et nyt minde om vore hedenske fædres mægtige gud, hvis hjælp endnu påkaldtes, efter at kong Harald på Jællinge-stenen havde forkyndt, at Danerne var kristne.

Man vil med de eksempler for øje, som jeg her har haft lejlighed til at fremdrage, sikkert forstå, at jeg ikke føler lyst eller trang til uden bydende nødvendighed at benytte det ældre

materiale som grundlag for tolkningen af vore runeindskrifter, men at jeg, overalt hvor det er muligt, anser en personlig undersøgelse af mindesmærkerne for absolut nødvendig. Det var denne fordring, jeg fra først af stillede, da der blev tale om en udgave af de danske runemindesmærker, og jeg tror at turde sige, at de foretagne undersøgelser til fulde har godtgjort dens berettigelse. Dette har jeg i det foregående søgt at påvise i store træk gennem nogle karakteristiske eksempler; for alle enkeltheder vil det naturligvis yderligere fremgå af mit runeværk, hvis det forundes mig at føre det til ende.

INDHOLD.

	Side.
Indledning	1—5.
Kendskabet til runemindesmærkerne i middelalderen (Saxo)	6—8.
Behandlingen af runemindesmærkerne i det 16. årh.: Forskellige runestene omtalte på grund af de dertil knyttede sagn (Gröndal-stenen, Sjælle-stenen, Dybäck-stenen). Fantastiske forsøg på at læse og tolke enkelte indskrifter (Chyträus). Fremdragelsen og offentliggørelsen af Jællinge-stenene (C. Markdaner, H. Rantzau) og Tryggevælde-stenen (Vulcanius)	8—16.
Det 17. årh.: Ole Worms beskæftigelse med og behandling af runemindesmærkerne. I. Th. Bure. Joh. Meier (de jyske runemindesmærker). P. Syv (de til København førte runestene og notitser om andre runeindskrifter). P. Resen	16—48.
Det 18. årh.: Th. Bircherod (de fynske runemindesmærker). E. Pontoppidan. Bautil (de skånske runestene). L. de Thurah (de bornholmske runestene). S. Abildgaard (tegninger af runestene). J. C. Jürgensen og J. M. Schultz (Hedeby- og Vedelspang-stenen)....	49—60.
Det 19. årh.: R. Nyerup. Kommissjonen for oldsagernes opbevaring. R. Rask. Plan om udgivelsen af et dansk runeværk. N. H. Sjöborg (de skånske runemindesmærker). J. G. Liljegren. P. G. Thorsen (Sønder Vissing-stenen). Samlinger i nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv (indberetninger om runemindesmærker; tegninger af R. H. Kruse, Heinrich Hansen, Magnus Petersen og andre). C. C. Rafn. P. G. Thorsen (runemindesmærkerne i Slesvig). G. Stephens. N. G. Bruzelius (skånske runestene). P. G. Thorsen (Jyllands runemindesmærker)	60—81.
Mine runologiske undersøgelser: Rejsernes udstrækning. Den ved undersøgelserne anvendte methode. Måden, hvorpå det indsamlede materiale senere er benyttet til runeværket. De vigtigste resultater af undersøgelserne	81—115.

Prisafhandlingerne

for Aaret 1893—94.

Af de for Aaret 1893—94 udsatte Prisopgaver have 9 fremkaldt 12 Besvarelser, nemlig den theologiske 2, den retsvidenskabelige 1, den statsvidenskabelige 1, den lægevidenskabelige 2, den filosofiske 2, den æstetiske 1, den historiske 1, den østerlandsk-filologiske 1 og den kemiske 1.

Bedømmelserne over de indkomne Afhandlinger lyde saaledes:

I. De theologiske Afhandlinger.

Til Besvarelse af Universitetets theologiske Prisspørgsmaal for 1893—94: »At undersøge Krønikebøgernes Værdi som Kilde til Israels Historie i Kongetiden« er der indkommet to Afhandlinger.

Den ene, der har Motto af Leopold von Ranke: »Wir müssen das Unleugbare festhalten, alles Uebrige als Ueberlieferung, die sich bezweifeln lässt, aber nicht zu verwerfen ist, betrachten« er et grundigt og dygtigt Arbejde, som i gjennemgaaende klar og let overskuelig Fremstilling viser Fortrolighed med den Æmnet vedrørende Litteratur og den historisk-kritiske Methode, som Forf., følgende sit Motto, anvender med et vist Maadehold. Men sammen med disse væsentlige Fortrin findes

iejnefaldende Mangler. Forf.'s Erkjendelse af, at Krønikebøgerne er et stort Exempel paa, hvorledes »Dogmet overvinder Historien«, burde have gjort ham forsigtigere, saa at han, hvad nu næppe kan siges at være Tilfældet, havde undgaaet Fristelsen til at stille sig paa det modsatte ligesaa »dogmatiske« Standpunkt. Fremdeles mangler Afhandlingen i høj Grad Oversigt over Resultatet; Slutningsafsnittet er i denne Henseende langt fra tilfredsstillende. Men særlig maa det beklages, at Fremstillingen ofte i Formen skæmmes ved en flot Overlegenhed i sin Dom og røber en stødende Mangel paa Respekt og Pietet ikke alene overfor fremragende Historikere, paa hvis grundlæggende Undersøgelser Forf. dog selv helt igjennem bygger, men ogsaa overfor selve det bibelske Skrift, der behandles.

Trods disse Mangler ere vi i Betragtning af det dygtige videnskabelige Arbejde, der er nedlagt i Afhandlingen, overbeviste om, at den fortjener at belønnes med Universitetets Guldmedaille.

Den anden Afhandling har Motto af Delitzsch: »Frei, aber nicht freigeistig; frei, aber nicht frivol!« Forf. af den viser et Fortrin fremfor sin Konkurrent, idet hans Behandling af Opgaven vidner om større Blik for Gjenstandens Alvor. Fremdeles er Afhandlingen klar i Anlæg og Gjennemførelse og vidner om megen Flid og Omhu i Undersøgelsen af den kronistiske Text selv og dens Kilder, samt om en ikke ringe Iagttagelsesevne; Forf.'s Kritik er ofte sund og træffende. Men hans Kjendskab til det øvrige Gamle Testamente er i iøjnefaldende Grad stærkt begrænset, saa at han savner det bredere Grundlag, der skulde give ham Evne til sikrere at skjelne mellem væsentligt og uvæsentligt, mellem hvad der kan forudsættes og hvad der maa søges, og Læseren trættes ved en ofte smaatskaaren Behandling. Videre har Forf. kun brugt nogle faa exegetiske og kritiske Hjælpemidler og har derfor ikke naaet den fornødne Frihed overfor dem.

Kunne vi herefter ikke tilkjende Afhandlingen Prisen, ere vi dog i Betragtning af dens ovennævnte gode Egen-

skaber ikke i Tvivl om, at den er fuldt værdig til et Accessit.

Kjøbenhavn, i Marts 1895.

H. Scharling. P. Madsen. Fredrik Nielsen.

L. W. Schat Petersen. J. C. Jacobsen.

Ved Navnesedlernes Aabning fandtes Forfatterne at være: af den første Afhandling Stud. theol. Chr. Jensen og af den anden Afhandling Cand. theol. J. C. Sennels.

II. Den retsvidenskabelige Afhandling.

Som Besvarelse af den retsvidenskabelige Prisopgave for 1893—94:

»Begrebet: Personlig Myndighed i dets Udvikling fra og med Chr. V.'s Lov.«

er indleveret en Afhandling med Motto: »*sum cuique tempori.*«

Den historiske Del af denne Afhandling lider af væsentlige Mangler. Forfatteren har opstillet visse ledende Synspunkter for den historiske Udvikling, som imidlertid i en Flerhed af Retninger lide baade af Uklarhed og Urigtighed; og disse ledende Synspunkter have derhos paavirket Undersøgelsen paa en lidet heldig Maade, saa at den ikke er bleven tilstrækkelig indgaaende og nøjagtig i Enkelthederne.

Ogsaa i Forfatterens Fremstilling af den gjældende Ret findes forskellige Udviklinger, som ikke kunne bifaldes, ligesom den i det hele taget ikke er tilstrækkelig selvstændig og dybtgaaende. Men paa den anden Side viser dog Afhandlingen, at Forfatteren har nedlagt et betydeligt og alvorligt Arbejde i den; han gør paa en klar og fornuftig Maade Rede for den personlige Myndigheds Væsen og Betydning, har fremdraget en Del nyt Stof til Belysning af den historiske Udvikling og viser derhos en ikke ringe Evne til at forme sine Tanker i en let og behagelig Fremstilling. Derfor maa Afhandlingen trods

de paaankede væsentlige Mangler anses for et saa lovende Arbejde, at vi indstille den til at belønnes med et Accessit.

Kjøbenhavn, i Marts 1895.

H. Matzen. Deuntzer. Jul. Lassen. C. Torp. V. Bentzon.

Forfatteren ønskede kun Navnesedlen aabnet, hvis Afhandlingen belønnes med Guldmedaille.

III. Den statsvidenskabelige Afhandling.

Som Besvarelse af den statsvidenskabelige Prisopgave for Aaret 1893—94:

»En Fremstilling og Vurdering af den i de senere Aar rundt om i Europa fremkomne Tilbøjelighed til en mere udstrakt Anvendelse af Stats- og Kommunemonopoler i fiskalt Øjemed«

er der indkommet en Afhandling med Motto: »Hvad som var, skal vorde« osv.

Afhandlingen vil allerede paa Grund af dens skizzemæssige Form ikke kunne komme i Betragtning, saa meget mindre som den ikke giver nogen Besvarelse af hele Spørgsmaalet. Saaledes ere Kommunemonopoler kun løselig berørte, uagtet det vilde have sin store Interesse at faa samlet et fyldestgørende Materiale til Belysning af disse. Hertil kommer, at Afhandlingen mangler Originalitet; den har ingen Synspunkter, men er skrevet uden Hensyn til den hele historiske Baggrund, ud fra hvilken Bevægelsen skal forstaas; der meddeles kun en Række Kjendsgjæringer om Forholdene i forskellige Lande, men hvad det er for en Samfundsudvikling, der har affødt den hele Bevægelse, hvor den bærer hen, og hvorledes den udformer sig paa de forskellige Omraader (saaledes i hele Agitationen for Monopolisering i Forsikringsvæsenet), og i hvilken Sammenhæng den staar til andre centraliserende Bevægelser

(»Ringe«, »Carteller« o. s. v.), derom giver Afhandlingen ingen Underretning.

Vi kunne derfor ikke anse den for værdig til at modtage nogen Belønning.

Kjøbenhavn, den 8de Marts 1895.

Will. Scharling. V. Falbe Hansen. H. Westergaard.

IV. De lægevidenskabelige Afhandlinger.

Til Besvarelse af den lægevidenskabelige Prisopgave for 1893—94: »Der ønskes en Fremstilling af Hjertets Perkussionsforhold for Sunde og Syge, med en speciel, paa egne Undersøgelser støttet Redegjørelse for den saakaldte »afdæmpede Perkussion« og dennes Betydning« er der indkommet to Afhandlinger.

Den ene med Motto: »Je crois, que nous avons deux écueils également à craindre: celui de trop particulariser, et celui de trop généraliser. Le second mène autant que le premier à de faux résultats« (Bichat). Forfatteren af denne Afhandling lægger en betydelig kritisk Begavelse for Dagen. Hans Fremstilling af de ældre Forfatteres Undersøgelser af Hjertets Perkussionsforhold er fuldstændig og oplysende. Men særlig udmærker Afhandlingen sig ved en dybtgaaende Undersøgelse saavel af Resultaterne af Hjertets Perkussionsforhold i det Hele som af den saakaldte afdæmpede Perkussion, og hvad den har bragt tilveje — i Sammenligning med de andre Perkussionsmetoder. Meget fortjenstfuld er Forfatterens Illustrationer [positive Aftryk] af de ved de forskjellige Perkussionsmetoder erholdte Dæmpningsfigurer paa Lig, sammenlignede med Sektionsfundet; de udmærke sig ved deres Objektivitet og give en talende Demonstration til Texten. Forfatterens Undersøgelser og kritiske Analyse baade af egne og andres Undersøgelser fortjene Opmærksomhed og belyse godt de Vanskeligheder, der stille sig i Vejen for Perkussionen af Hjertet med

det Formaal at bringe Resultater, som kongruere med Hjertets anatomiske Forhold. Forfatteren tager ved denne Fremstilling temmelig lidt Hensyn til ældre Forfatteres Meninger om dette Punkt; men hans gennem Analyse vundne Anskuelse, at den afdæmpede Perkussion i og for sig giver Anledning til en større Forskydning af Hjertedæmpningens Grænser end den tidligere Perkussionsmethode, er baade ejendommelig for Forfatteren og klar samt overbevisende. En mindre Brede i Kritiken af andre Undersøgers Resultater vilde gjøre Afhandlingen lettere læselig, og nogle Smaafejl kunde være undgaaede. Forfatteren synes saaledes ikke at kjende mere end en Forfatter over dette Emne med Navnet Schott. Men disse Indvendinger ere kun smaa i Forhold til denne meget store og paa Materiale rige Afhandling. Vi ere derfor ikke i Tvivl om at tilkjende den Prisen.

Den anden indkomne Afhandling har som Motto: »Pouvoir explorer est une grande partie de l'art.« (Hippocrates Epid. III).

Den giver en meget god og let læselig Oversigt over Hjertets Perkussionsforhold hos Sunde og Syge, støttet til en fyldig og kritisk Benyttelse af Litteraturen. Forfatteren fremstiller paa en ganske klar Maade de Mangler, som baade ældre og nyere Perkussionsmetoder medføre; men man savner dog en mere dybtgaaende kritisk Belysning af hele Perkussionsspørgsmaalet. Forfatteren naar derfor ikke til et videre Overblik og viser sig noget betaget af den nyeste Perkussionsmethode, den afdæmpede Perkussion. Han er derved kommen til at sætte denne Methode højere end den fortjener, naar dens Resultater prøves under en omfattende sammenlignende Kritik. Hertil kommer, at hans iøvrigt meget talrige Illustrationer ikke fremtræde som tilstrækkelig objektivt holdte, idet de ere indtegnede paa Skizzer af Brystkassen i formindsket Størrelse; de aabne derved Muligheden for en mere subjektiv Opfattelse end ønskeligt. Ogsaa Forfatterens Experimenter paa Lig lade Læseren føle Manglen af en dybere gaaende, kritisk Analyse af Perkussionsresultaterne. Vi kunne derfor ikke tilkjende For-

fatteren Prisen, men tildele ham ubetinget et Accessit for hans i det Hele store og i mange Henseender oplysende Arbejde.

Kjøbenhavn, den 2den Marts 1895.

C. Reisz.

Chr. Gram.

Ved Navnesedlernes Aabning fandtes Forfatterne at være: af den første Afhandling Cand. med. & chir. N. J. Strandgaard og af den anden Afhandling prakt. Læge i Charlottenlund L. Fr. Andresen.

V. De filosofiske Afhandlinger.

Som Besvarelser af Prisopgaven i Filosofi for 1893—94: »Der ønskes en Undersøgelse af de æsthetiske Følelsers Natur og en Bestemmelse af deres Omraade« er der indkommet to Afhandlinger.

Den ene af disse, der har til Motto: »At bøje sig ind under Autoriteten er en let tilgængelig Ting«, vidner om Skarp-sindighed og Reflexionsevne, men tillige om Tilbøjelighed til at bevæge sig i formelle Betragtninger i Stedet for at støtte sig til Iagttagelser og Exempler. Hverken naar Forfatteren udtrykker sine egne Anskuelser, eller naar han — hvad han kun i ringe Grad gør — tager Hensyn til Andres, undersøger han det empiriske Grundlag, som er uundværligt for enhver psykologisk Theori. I sit eget Resultat lægger han for stor Vægt paa et enkelt Kriterium for de æsthetiske Følelser og kommer derved ikke til bestemt at afgrænse dem i Forhold til beslægtede Følelser, og ved ensidigt at betone de æsthetiske Følelsers Uafhængighed af praktisk Interesse kommer han til at overse den stadige Vexelvirkning mellem den æsthetiske og den praktiske Interesse. Da Afhandlingen tillige er alt for kortfattet og forbigaar flere Fænomener, der burde være fremdragne, kunne vi ikke tilkende den nogen Belønning.

Den anden Afhandling, som har til Motto: »Mille rami — radix una«, søger at naa til Opgavens Besvarelse gennem en Undersøgelse af de forskellige Arter af æsthetiske Følelser. Først undersøges Elementarfølelserne, de til umiddelbare Sansefornemmelser knyttede Følelser, og Forfatteren gennemgaar her de forskellige Sanser hver for sig, for derefter at søge fælles Synspunkter for alle æsthetiske Elementarfølelser. I Afsnittet om de højere æsthetiske Følelser drøftes Følelsens Afhængighed af Subjektet, dens Afhængighed af Objektet (eller af Objekterne, naar flere virke sammen) og dens Afhængighed af de bestemmende Forestillingers indbyrdes Forhold. I dette Afsnit ere især Undersøgelserne om Musiken og om den æsthetiske Smag at fremhæve. Efter at have forsøgt at opstille en fælles Grundlov for alle æsthetiske Følelser og drøftet de æsthetiske Følelsers Indfyldelse paa det øvrige Bevidsthedsliv, gaar Forfatteren over til Undersøgelsen af en Række enkelte Former (Følelsen ved det komiske, ved det ophøjede, ved det tragiske o. s. v.) og behandler saa tilsidst de æsthetiske Følelsers Omraade. I dette sidste Afsnit kommer han ind paa disse Følelsers Forhold til de praktiske Interesser, et Moment, som burde være fremdraget allerede ved selve Beskrivelsen af de æsthetiske Følelser, og som heller ikke her i Slutningsafsnittet belyses tilstrækkeligt. Afhandlingens forskellige Dele ere af meget ulige Værdi. Vel røber den i det hele psykologisk Sans, stort Kendskab til enkelte Omraader af Kunst og Litteratur og Evne til at gøre dette Kendskab frugtbringende for psykologisk Undersøgelse, og den er bygget paa et alsidigt Grundlag og et godt Overblik og vidner om Tænksomhed og Selvstændighed.

Men ligesom der i de første Afsnit findes adskillige Fejl, saaledes lider Forfatterens første Hovedresultat af stor Ubestemthed, idet han ikke tilstrækkeligt har paavist de æsthetiske Følelsers særlige Ejendommelighed, og den sidste Del af Opgaven er behandlet for kort og aforistisk. Medens vi derfor ikke kunne indstille Afhandlingen til den egenlige Pris, mene

vi, at den paa Grund af sine ovennævnte gode Egenskaber fortjener Accessit.

Kjøbenhavn, den 4de Marts 1895.

H. Høffding.

K. Kroman.

Ved Navnesedlens Aabning fandtes Forfatteren af den sidste Afhandling at være Stud. theol. Emil Rasmussen.

VI. Den æsthetiske Afhandling.

Som Besvarelse af den æsthetiske Prisopgave for 1893—94: »Hvilken Berettigelse tilkommer der den symbolske Fremstilling i Digtekunsten, og hvilke ere dens Grænser?« er der indkommen en Afhandling med Motto af R. Wagner: »Grade das vollste Verständniss der Natur ermöglicht es erst dem Dichter ihre Erscheinungen in wunderhafter Gestaltung uns vorzuführen.«

Efter en ikke ganske klar Indledning, der gaar ud paa en temmelig vilkaarlig Sondring mellem Skønhedslære, Æsthetik og Kunsttheori og hævder, at Opgaven vedrører Kunsttheorien, behandler Forf. Naturalismen, den subjektive og den objektive Symbolisme, hver væsentlig under Rubrikerne: Natur og Kunstværk, Naturværk og Kunstværk, Kunstværkets Structur, Charactertegning, Character og Kunstværk, objectivt og formelt Stilprincip.

Lige saa lidt som Forf. er gaaet ud fra Analyse af symbolistiske Digtere eller Værker for derigjennem at klare sig Symbolismens Væsen og Grænser, lige saa lidt har han villet indlade sig paa nogen Bestemmelse af Symbolets Begreb eller søgt at danne sig en Oversigt over de forskjellige Former, i hvilke det symbolske optræder i Digtningen og i Digtekunstens Virkemidler. Han kommer derved til at svæve mærkelig abstract over sit Emne, som han paa den ene Side tager meget snævert, paa den anden Side jævnlig udvider fra Digtekunsten til Kunst i Almindelighed, uden dog synderlig at benytte den

Litteratur, i hvilken det symbolske er behandlet. Fraregnet en ret omfattende og vel behersket filosofisk-æsthetisk Læsning af Winckelmann, Goethe, Schiller og R. Wagner, synes Afhandlingen udelukkende født ud af Forf.'s eget Indre.

Men maaske netop herved er den i flere Henseender bleven ret egenartet og selvstændig. Opgaven er fra den Side, Forf. nu engang har taget den, greben med en vis tiltalende Energi, og han udvikler ofte en ikke almindelig Skarpsindighed og Færdighed i at tumle med Begreberne. Forf. har aabenbart bestræbt sig for at naa ind til noget centralt, særlig med Hensyn til Kunstværkets Bygning; hans Slutningsresultater synes i det hele vel begrundede, og ofte ere Grundlinier til en ejendommelig Anskuelse ligesom i Færd med at bryde igjennem det abstracte og tunge, undertiden maniererede Sprog og den ofte ufuldkomne og ufærdige Fremstilling.

Medens vi ikke kunne anse Afhandlingen værdig til Universitetets Guldmedaille, tro vi i Betragtning af de ovenfor fremhævede Fortrin at turde indstille den til et Accessit.

Den 21de Februar 1895.

J. Paludan.

Cl. Wilkens.

Ved Navnesedlens Aabning fandtes Forfatteren at være Stud. mag. R. Vendelbo Pedersen.

VII. Den historiske Afhandling.

Prisspørgsmaalet for 1893—94: »En Fremstilling af Stænderforsamlingernes Historie i Danmark indtil 1660 og en Paavisning af deres Betydning« har kun fremkaldt een Besvarelse, der har til Motto: »Med Lov skal Land bygges og Freden ret betrygges«. Da denne meget kortfattede Afhandling viser, at Forfatteren ganske mangler de Forudsætninger, der ere nødvendige for at skrive en Afhandling af videnskabeligt Værd, og ikke heller kender de Kilder eller Hovedskrifter, der her have

Betydning, vil denne Besvarelse aldeles ikke kunne komme i Betragtning.

Kjøbenhavn, i Marts 1895.

E. Holm.   *Joh. Steenstrup.*   *Kr. Erslev.*

VIII. Den østerlandsk-filologiske Afhandling.

Som Besvarelse af det for 1893—94 udsatte Prisspørgsmaal i orientalsk Filologi, der lød: »At give en Karakteristik af den i det indiske Drama forekommende Figur Vidushaka, sammenholdt med tilsvarende Figurer i andre Litteraturer« er indkommen en Afhandling med Motto: »Non omnia possumus omnes, Vergil Bucol. VIII, 63.«

Dette er et meget flittigt og omhyggeligt Arbejde, der er godt anlagt og smukt udført og ledsaget af korrekte Oversættelser af de paa Sanskrit anførte Bevissteder. I Indledningen fremhæver Forfatteren, at Inderens ingenium fornemmelig gaar i Retning af Grubleri og Fantasi, Filosofi og Poesi, og at han ikke har nogen betydelig Sands for det komiske, fordi han mangler Blik for det reelle, hvori Komiken i Virkeligheden bunder; navnlig mangler i Indien et betydelig Moment i det komiske, nemlig Lystigheden. Inderens Opfattelse af Livet er mørk og alvorlig, og de indiske Religioner ende i Verdensforsagelse og Askese. Det er først i Renaissance-Tiden, at der fremkommer en Reaktion mod en tidligere Tids Pessimisme; men den frembrydende Komik bliver dog sjælden til Humor, men hyppigt til Spot og Satire, og den hele Litteratur har kun faa Spor af det komiske. Forfatteren omtaler derefter de 3 staaende komiske Figurer, nemlig Cakàra'en, Vita'en og Vidúshaka'en, og gaar saa i 2det Afsnit over til at give en Karakteristik af enhver enkelt Vidúshaka-Figur i de 10 Dramaer, hvori den forekommer. Medens det maa anerkendes, at der i dette Afsnit findes særdeles gode Analyser af Vidúshakas Personlighed og Fremhævelse af Hovedsiderne i hans Karakter

(f. Ex. Máthavya i Çakuntalá), saa kan det dog ikke nægtes, at Skildringen her paa enkelte Steder kunde have været bedre motiveret ved noget fyldigere Uddrag (f. Ex. Atreya i Nágá-nanda). Efter denne Analyse af Vidúshaka i de enkelte Dramaer sammendrager Forfatteren i det 3die Afsnit Enkelthederne og giver Figuren fælles Træk. Endelig behandler han i 4de Afsnit Figurens Oprindelse, og hævder her, at Vidúshaka-Figuren er et af de vægtigste Beviser for det indiske Dramas Originalitet. Hertil slutter sig endnu et 5te Afsnit, der udførligt omhandler tilsvarende Figurer i andre Litteraturer. Alt dette er meget godt udført, og vi indstille derfor Forfatteren til at belønnes med Universitetets Prisedaille.

Kjøbenhavn, i Marts 1895.

V. Fausbøll.

Vilh. Thomsen.

Ved Navnesedlens Aabning fandtes Forfatteren at være Stud. mag. Fr. Gustav Petersen.

IX. Den kemiske Afhandling.

Som Besvarelse af Universitetets Prisopgave i Kemi for 1893—94: »Der ønskes en paa Forsøg støttet kritisk Undersøgelse af de foreslaaede Metoder til Adskillelse af Strontian og Kalk i vekslede Forhold og en paa denne Undersøgelse bygget, i Laboratoriet praktisk anvendelig Fremgangsmaade til Fremstilling af rene og særlig calciumfrie Strontiumforbindelser« er der indkommen en Afhandling med Motto af Barthe og Falières: »Tous les procédés indiqués jusqu'ici se sont montrés infidèles à des degrés divers: aucun ne permet de préparer directement et du premier jet un sel, chlorure ou azotate de strontium, absolument privé de baryte ou de chaux.«

Forfatteren giver først en historisk Oversigt om de tidligere foreslaaede Fremgangsmaader til Fremstilling af rene Strontiumsulte og har her med Flid og Skjønsonhed fremdraget

det vigtigste af det forhaandenværende omfangsrige Materiale. Dernæst har han foretaget et betydeligt Forarbejde af analytisk Natur. Da det viste sig, at Baryum og Calcium ere de eneste Stoffer, som det er vanskeligt, men rigtignok ogsaa meget vanskeligt, at befri Strontiumsalte for, har han gjennemgaaet de foreliggende analytiske Methoder til Eftervisning af de nævnte Stoffer i Strontiumsalte og ved passende Ændringer udarbejdet dem, der bedst egnede sig til Anvendelse ved den stillede Opgave, saaledes, at han ved Hjælp af disse stadig har kunnet kontrollere de præparative Methoder. Resultatet af denne Undersøgelse er blevet 3 Methoder af voxende Finhed til Eftervisning af Calcium og ligeledes 3 Methoder af ulige Finhed til Eftervisning af Baryum i Strontiumsalte. Udrustet med disse analytiske Methoder, der maa siges at være meget sindrigt gjennemtænkte og særdeles velskikkede til det foreliggende Øjemed, ligesom deres Udarbejdelse maa have kostet meget Arbejde og stor Taalmodighed, skrider han nu til at prøve de hidtil foreslaaede Fremgangsmaader til praktisk at fremstille rene Strontiumsalte af Strontiumcarbonat, saaledes som dette forekommer i Handelen. Ikke mindre end otte Fremgangsmaader har Forfatteren her gjennemgaaet, af hvilke endda flere foreligge i forskjellige Modificationer, og prøvet deres Brugbarhed i de angivne Former og med forskjellige Ændringer. Som det kunde ventes, er Resultatet blevet, at Fremstillingen af baryum- og calciumfrie Strontiumforbindelser er meget vanskelig og kræver en temmelig sammensat Fremgangsmaade. Den, Forf. acqviescerer ved, er derfor ogsaa en combineret Methode, idet han først ved Strontiumhydroxyd udskiller alle fremmede Stoffer undtagen Baryum og Calcium, dernæst ved en passende Mængde Saltsyre Størstedelen af Baryum som Chlorid, derpaa ved Svovlsyre udfælder næsten alt Strontium som næsten calciumfrit Sulfat, omdanner dette til Carbonat og derpaa til Nitrat og nu ved gjentagen Tilsætning af Svovlsyre i smaa Mængder fjerner endnu tilstedeværende Baryum, endelig af den til Glød inddampede Nitratopløsning ved gjentagen Ud-

trækning med Vinaand fjerner endnu tilstedeværende Calciumnitrat. Paa denne Maade opnaar han et Udbytte af 76 til 77 pCt. af det oprindelig tilstedeværende Strontium i Form af Nitrat, som er fri for Baryum og Calcium.

Arbejdet er udført med megen Omtanke og en ikke almindelig Sands for, hvad der maa kræves af en præparativ Methode. Mange enkelte Partier frembyde desuden nye Iagttagelser af ikke ringe analytisk Betydning. Det Hele er efter Alt at dømme udført med stor Samvittighedsfuldhed og Dygtighed og har krævet et meget betydeligt Arbejde, ligesom Resultatet sikkert vil blive modtaget med almindelig Paaskjønnelse. Vi nære derfor ikke nogen Tvivl om, at den Maade, hvorpaa Forf. har løst den stillede Opgave, fuldt ud fortjener, at hans Arbejde belønnes med Guldmedaillen.

Kjøbenhavn, den 23de Februar 1895.

Julius Thomsen. C. Christiansen. S. M. Jørgensen.

Ved Navnesedlens Aabning fandtes Forfatteren at være Assistent ved den polytekniske Lærestalts kemiske Laboratorium, Cand. mag. S. P. L. Sørensen.

Universitetets Pris-Spørgsmaal

for Aaret 1894—95.

---

1. THEOLOGI.

Der ønskes en Drøftelse af Grundene for og imod Ægtheden af Peters andet Brev.

2. LOVKYNDIGHED.

At fremstille og belyse fremmed Rets Indflydelse paa Danmarks borgerlige Strafferets Udvikling i Tiden fra Reformationen indtil Christian Vtes danske Lov.

3. STATSVIDENSKAB.

Der ønskes en kritisk Fremstilling af den engelske videnskabelige Nationaløkonomis Udvikling efter Stuart Mill.

4. LÆGEVIDENSKAB.

En Oversigt over de nyere organiske Jernpræparater, særligt med Hensyn til deres Resorption og Betydning for Chlorosetherapien.

5. FILOSOFI.

Fremstilling og Vurdering af John Lockes Filosofi, med særligt Hensyn til dens Indflydelse paa den følgende Tids Tænkning.

6. HISTORIE.

En Fremstilling og kritisk Undersøgelse af Herulerfolkets Vandringer og Optræden i det nordlige Europa og Middelhavslandene.

7. KUNSTHISTORIE.

Der ønskes en historisk Fremstilling af den tekniske Udvikling af Kobberstikkunsten og dens forskellige Arter med Hensyn til dens Evne til at gjengive det Maleriske.

8. KLASSISK FILOLOGI.

Exponatur quibus modis adverbia Latina declinata sint.
En sproghistorisk Fremstilling af Adverbialdannelsen i Latin.

9. ØSTERLANDSK FILOLOGI.

At udhæve de vigtigste Læresætninger af Koranen, der have fremkaldt Sektsdannelse i Islam, og give en kort Udsigt over denne indtil det 3die Aarhundredes Slutning efter Hedjr.

10. NORDISK FILOLOGI.

Under Hensyn til nyere tyske og svenske Undersøgelser ønskes det paavist, om og hvor vidt Stavelsetælling har været benyttet som Grundlag for dansk Versbygning i Tiden mellem Reformationen og Arrebo.

11. TYSK FILOLOGI.

En Fremstilling og Undersøgelse af de indtil c. 1630 i Danmark med Hertugdømmerne samt i Hamborg og Lübeck trykte højtyske Bøgers Sprog og Skrivemaader.

12. ASTRONOMI og MATHEMATIK.

At give en Fremstilling af Ptolemaios' Lære om Epicykler og prøve dens Værdi som Tilnærmelsesmethode.

13. FYSIK og KEMI.●

Der ønskes en Undersøgelse over den elektriske Gnists Evne til at rive Stoffer med sig, dels fra Elektroderne selv, dels fra det Medium, den slaar over i.

14. NATURHISTORIE.

Der ønskes en alsidig (morfologisk, anatomisk, biologisk og systematisk) Bearbejdelse af en eller anden større, vanskeligere dansk Slægt af Blomsterplanter, f. Ex. Potamogeton, Atriplex, Epilobium o. s. v.

Anmærkn. Besvarelserne af Opgaven i den klassiske Filologi skulle affattes paa Latin; til alle de øvrige benyttes enten det danske eller det latinske Sprog, efter Forfatterens frie Valg. Afhandlingerne, der kun maa betegnes med Motto eller Mærke, medens Forfatterens Navn, Fødselsdag og -aar angives i en vedlagt lukket Konvolut, der er betegnet med samme Motto eller Mærke som Afhandlingen, indsendes til Universitetets Rektor inden den 1ste December 1895 med Undtagelse af Besvarelserne af den naturhistoriske Opgave, til hvis Indlevering Tiden staar aaben indtil 1ste December 1896. Adgangen til at vinde Prisedaillen er ikke indskrænket til akademiske Borgere, men staar aaben for enhver, som paa den Tid, Prisopgaven besvares, ikke er over 30 Aar og heller ikke har opnaaet fast kongelig Ansættelse.

De indleverede Exemplarer af Besvarelserne indlemmes i Universitetets Arkiv.

Dette Skrift udgaar som Indbydelse til Universitetets Højtidelighed i Anledning af **Hans Majestæt Kongens Fødselsdag**. Festen er bestemt til at holdes Fredagen den 19de April Kl. 12 i Universitetets Festsal. Universitetets Rektor, Professor, Dr. phil. L. F. A. Wimmer holder Talen. Før og efter Talen afsynes af Studentersangforeningen den ved Festen i Anledning af Hans Majestæt Kongens 70-Aars Fødselsdag forfattede, senere omarbejdede Kantate af Dr. phil. E. v. d. Recke med Musik, komponeret af Professor, Dr. phil. J. P. E. Hartmann.

Videnskabens og Universitetets Venner og Velyndere indbydes til i Forening med Universitetets Lærere og Studenter at deltage i Festen og hædre den med deres Nærværelse.

Kjøbenhavn, den 1ste April 1895.

Under Universitetets Segl.

